

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Diplomová práce

Mgr. Michaela Šimečková

Teorie veřejného mínění devatenáctého století ve světle současnosti

19th-Century Theory of Public Opinion in the Light of Present

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Vinopal, Ph.D.

Poděkování

Touto cestou bych velmi ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce PhDr. Jiřímu Vinopalovi, Ph.D. za zájem, cenné rady, připomínky a čas, který mi věnoval. Dále bych chtěla poděkovat mé rodině a svému muži za velkou trpělivost a podporu během mého studia.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval/a samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 30. září 2013

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt

Diplomová práce se tematicky vztahuje k raným teoriím veřejného mínění konce 19. století. Konkrétně se zabývá teoriemi Alexise de Tocquevilla, Johna Stuarta Milla a Jamese Bryce. Práce předkládá analýzu, interpretaci a komparaci myšlenek těchto tří myslitelů a zaměřuje se na témata: vymezení pojmu veřejného mínění, formování veřejného mínění, určení role jednotlivce, skupin a společnosti jako celku na jeho utváření a rolí medií ve veřejném mínění. Dále práce nastiňuje kontinuitu myšlenek těchto autorů ve vybraných teoriích veřejného mínění 20. století, a to v koncepci veřejného mínění od Waltera Lippmanna, Teorii dvoustupňového toku od Elihu Katze a Paula Lazarsfelda, teorii Spirály mlčení od Elisabeth Noelle-Neumann, Procesuální teorii od Irvinga Crespiho a Kaskádovém modelu veřejného mínění od Giovanniho Sartoriho.

Klíčová slova: veřejné mínění, media, teorie dvoustupňového toku, teorie Spirály mlčení, Procesuální teorie, Kaskádový model veřejného mínění, Alexis de Tocqueville, John Stuart Mill, James Bryce, W. Lippmann, E. Katz, P. Lazarsfeld, E. Noelle-Neumann, I. Crespi, G. Sartori

Abstract

This diploma thesis is thematically oriented towards early theories of public opinion of the late 19th century. Concretely, it deals with the theories of Alexis de Tocqueville, John Stuart Mill and James Bryce. The thesis presents an analysis, interpretation and a comparison of these three thinkers and concentrates on the following topics: the definition of the term “public opinion”; the formation of public opinion; the influence individuals, groups and society as a whole have on public opinion; and the role the media play in public opinion. Further, it shows how these authors’ thoughts are continued in selected 20th century theories of public opinion, namely in Walter Lippmann’s concept of public opinion, the Two-step flow model developed by Elihu Katz and Paul Lazarsfeld, Elisabeth Noelle-Neumann’s Spiral of Silence, Irving Crespi’s theory of the Public Opinion Process and Giovanni Sartori’s “cascade model” of public opinion.

Key words: public opinion, media, Two-step flow model, Spiral of Silence, Public Opinion Process, cascade model of public opinion, Alexis de Tocqueville, John Stuart Mill, James Bryce, W. Lippmann, E. Katz, P. Lazarsfeld, E. Noelle-Neumann, I. Crespi, G. Sartori

Obsah

1.	Úvod	7
2.	Koncepce veřejného mínění v pracích Alexise de Tocquevilla	13
2.1	Vymezení veřejného mínění.....	14
2.2	Vláda veřejného mínění	16
2.3	Zrod a formování veřejného mínění	21
2.4	Jaká je dle Tocquevilla úloha tisku.....	23
2.5	Shrnutí.....	25
3.	Koncepce veřejného mínění od Johna Stuarta Milla.....	27
3.1.	Vymezení veřejného mínění.....	28
3.2.	Vláda veřejného mínění	29
3.3.	Formování veřejného mínění	32
3.4.	Jaká je úloha tisku.....	35
3.5.	Shrnutí.....	36
4.	Koncepce veřejného mínění z pohledu Jamese Bryce	38
4.1.	Bryceovo vymezení veřejného mínění.....	39
4.2.	Možnosti měření veřejného mínění	40
4.3.	Vláda veřejného mínění	41
4.4.	Zrod a formování veřejného mínění	43
4.5.	Role tisku a propaganda	46
4.6.	Shoda ve veřejném mínění a tyranie většiny	48
4.7.	Shrnutí.....	50
5.	Veřejné mínění v koncepcích teoretiků 19. století	52
6.	Myslitelé 19. století ve světle teorií 20. století.....	58
6.1.	Walter Lippmann – Teorie veřejného mínění	58
6.2.	Lazarsfeld a Katz – Teorie dvoustupňového komunikačního toku	63
6.3.	Elisabeth Noelle Neumann – Spirála mlčení	66
6.4.	Irving Crespi – Procesuální teorie veřejného mínění.....	72

6.5.	Giovanni Sartori – Kaskádový model veřejného mínění	77
6.6.	Shrnutí – odkaz myslitelů 19. století v současných teoriích.....	80
7.	Závěr.....	83
	Literatura a zdroje.....	86
	Seznam příloh	92
	Příloha 1 Životopisy autorů	93
	Příloha 2 Teorie dvoustupňového toku Katze a Lazarsfelda	100
	Příloha 3 Crespiho Procesuální teorie.....	100

1. Úvod

Veřejné mínění se jako pojem poprvé objevilo již v 18. století, hovořit se o něm začalo v souvislosti s rozsáhlými společenskými změnami a díky zrodu prvních emancipačních tendencí. Od těchto počátků uplynulo již mnoho let a ve společenských vědách se veřejným míněním zabývalo již velké množství teorií, badatelé však nikdy nedošli ke shodě ve vymezení, definování tohoto pojmu, ani se neshodují v představě o procesu vzniku veřejného mínění.

Principy a přístupy k vymezení pojmu veřejné mínění prošly během historie koncepcí veřejného mínění značnou proměnnou. S mírnou simplifikací lze v pokusech o vymezení veřejného mínění rozlišovat dva odlišné přístupy. [Šubrt 1998a: 12]

První, monistický přístup, byl převládající v 18. a 19. století, tedy v prvních sociologických, sociálních a politologických teoriích veřejného mínění. Monisté chápou veřejné mínění jako projev obecné vůle. Jedná se o mínění, které ve společnosti dominuje. Veřejnost je chápána jako rozhodující složka společnosti a v některých teoriích je dokonce se společností totožná. Později se v dějinách teorií veřejného mínění objevuje opačný, pluralistický přístup. V tomto pojetí je veřejné mínění definováno v kontextu kontroverze, často je zde zdůrazňováno, že ve společnosti existuje pluralita názorů a veřejností, nelze tedy hledat pouze jedno jediné veřejné mínění.

První sociální myslitelé, kteří se zabývali veřejným míněním, se povětšinou přikláněli k pojetí veřejného mínění jako určité nadindividuální reality. O veřejném mínění hovoří jako o entitě, kterou nelze chápat jako prostý souhrn mínění jednotlivců. Veřejné mínění se od jednoduché sumarizace mínění jednotlivců odlišuje svou kvalitou (ve většině raných teorií je považováno za kvalitu vyšší). Od 30. let 20. století pak přichází s nástupem empirického výzkumu nový pohled na veřejné mínění. To je chápáno právě jako souhrn individuálních hodnotících soudů. [Šubrt 1998a: 12]

První úvahy o veřejném mínění probíhaly v kontextu liberálních teorií 18. století a zastávaly ideu racionálního utváření politického panství fungujícího v rámci filosofie

dějin, politicky činná veřejnost byla v jejich duchu chápána jako „přirozený řád“¹. Devatenácté století přichází s ideou meliorismu založeném na zdravém rozumu a opouští tak ne zcela realistické pojetí společnosti a veřejnosti. [Habermas 2000: 215]

Předkládaná diplomová práce se bude ve své hlavní části zabývat ranými teoriemi veřejného mínění konce 19. století. Na konci 19. století se veřejné mínění objevovalo v souvislosti s teoriemi politické filozofie a bylo chápáno jako výsledek působení veřejné sféry či jako důsledek činnosti veřejnosti. Většina myslitelů této doby se proto ve svých pracích zaměřovala na ideál jednotné veřejnosti, na proces dosahování shody a také na počátky legitimizující se politické moci veřejnosti. V tomto období se zrodily teorie ambivalentního pojetí veřejnosti, [Habermas 2000: 215] které navázaly na teorie liberální. Jejich největší rozmach se projevil v polovině devatenáctého století.

Teoretici ambivalentního pojetí veřejnosti 19. století na jedné straně přistupují kriticky k liberalistickému pojetí veřejnosti jako racionální a kompetentní složky demokracie, na straně druhé však jejich úvahy nikdy skutečně liberální pozici neopouští. Jejich koncepce tak představují spíše domýšlení a rozpracování liberalistického přístupu k veřejnému mínění. Teoretici ambivalentního pojetí veřejnosti tedy ve svých úvahách upozorňují především na omezené možnosti racionální debaty vzdělané veřejnosti a zaměřují se na historické limity formování veřejného mínění v jedné části veřejnosti a to buržoazii. Ta je v každé zemi prezentována jinou částí obyvatel např. v Anglii střední třídou, ve Spojených státech amerických je často za buržoazii považována celá populace.

Předkládaná diplomová práce se bude konkrétně zabývat teoriemi veřejného mínění Alexise de Tocquevilla, Johna Stuarta Milla a Jamese Bryce. Studovaní autoři svá díla tvořili právě v dobách omezeně liberální modernity konce 19. století. [Keller 2007: 123] Jejich koncepce tak kriticky navazují na liberální pojetí společnosti a přinášejí nový pohled na moderní demokracii, principy svobody a povahu veřejného mínění jakožto sociálního jevu. Všichni vybraní autoři se primárně nezabývají veřejným míněním, ale spíše ve svých pracích reagují na velké celospolečenské změny své doby. I když jsou jejich úvahy nad veřejným míněním rané, obsahují jejich myšlenky mnoho zárodků „moderních“ teorií veřejného mínění,

¹ Raně se myšlenky objevují například u T. Hobes a J. Locke; výrazněji u fyziokratů například u L. S. Merciera, A. R. Turgota.

přičemž některé jejich představy a závěry se později dokonce stanou přímo základním kamenem dílčích teorií 20. století. Tocqueville a Mill se, jakožto současníci a výrazní představitelé teorií ambivalentního pojetí veřejného mínění, ve svých pracích především orientují na překlenutí v jejich očích problematické vlády veřejného mínění, která se přechodem k moderním demokraciím dostává do rukou buržoazie. Bryce, o generaci mladší myslitel, předkládá již umírněnější a více přátelský pohled na vládu veřejného mínění v demokratických společnostech. Jeho koncepce již není tak výrazně ovlivněna dobou omezeně liberální modernity, ale je odezvou na závěry jejich představitelů.

První ze studovaných autorů, Alexis de Tocqueville, ve své práci reflektuje liberalismus z pohledu francouzského osvíceného šlechtice. Předmětem Tocquevillova zájmu jsou politické revoluce a princip fungování moderní demokracie, přičemž oboje analyzuje okem liberála s konzervativními hodnotami. Jeho ústředním tématem je úvaha nad vztahem mezi svobodou a rovností. Tocqueville byl ve své práci ovlivněn de Montesquiueuem a liberálními filosofy a ekonomy 18. století. Na rozdíl od nich však přináší pesimističtější pohled na demokracii a schopnosti trhu udržet rovnováhu sociálního systému. Jeho práce představuje počátek politologické vědy, ale také předznamenává mnoho dílčích sociologických teorií o povaze moderní společnosti - mezi nimi nejvýrazněji kritiku a varování před masovou společností a důraz na občanskou společnost. [Keller 2004: 492]

John Stuart Mill, druhý z analyzovaných autorů, britský liberální myslitel, filosof, politický ekonom a politik, rozpracovával ve své teorii myšlenku utilitarismu. Jeho ekonomická koncepce navazuje na závěry Richarda, v politologických úvahách vychází především z Benthamu a liberálních filosofů 18. století. Ústředním tématem jeho děl politologické povahy je především svoboda a principy fungování demokratického státu. Ve svém díle přináší novou myšlenku práva na svobodu jednotlivce. Jeho dílo předznamenalo nejen vznik politologie, ale obsahuje i mnoho úvah pozdějších sociologických teorií.

Poslední ze studovaných autorů je James Bryce, který byl britským historikem, státovědcem, politikem a diplomatem. Hlavním tématem jeho díla byla problematika demokracie a ústavní právo. Ve své práci analyzuje demokratická zřízení ve Spojených státech a Evropě, podrobněji se věnuje úloze veřejného mínění. Svými závěry se snaží umírnit Tocquevillovu koncepci veřejného mínění. Jeho práce pokládá základy politologie, ale také lze jeho dílo s úspěchem považovat za počátek a základ pozdějších teorií veřejného mínění.

Tocqueville, Mill i Bryce, byli nejen velmi významnými mysliteli své doby, zakladateli společenských věd (politologie, sociologie), ale byli také zdrojem úvah a inspirace pro teoretiky pozdější. Pro studium a analýzu však nebyli vybráni jen pro jejich nesporný význam v dějinách politologického a sociologického myšlení, díky tomu, že byli jedněmi z prvních, kteří se veřejným míněním zabývali nebo pro jejich nové uchopení vlády veřejného mínění. Tito tři myslitelé byli vybráni rovněž pro dosavadní nedostatečné probádání jejich koncepcí a pro touhu objevit do jaké míry jsou názory těchto raných myslitelů vysledovatelné v teoriích veřejného mínění 20. století.

Cílem předkládané diplomové práce je kritická analýza, interpretace a komparace teorií ambivaletního pojetí veřejného mínění devatenáctého století. Práce se konkrétně bude věnovat teoriím Jamese Bryce, Alexise de Tocquevilla a Johna Stuarta Milla. Druhá část diplomové práce se zaměří na hledání teoretických znaků koncepcí těchto autorů ve vybraných teoriích veřejného mínění ve 20. století. Cílem je odhalit, která z teorií veřejného mínění devatenáctého století v dnešní době nalézají své následovníky a které teoretické prvky raných koncepcí jsou v dnešních teoriích zastoupeny. Pro analýzu byly vybrány tyto teorie: koncepce veřejného mínění od Waltera Lippmanna, Teorie dvoustupňového toku od E. Katzte a Paula F. Lazarsfelda, Spirála mlčení od Elisabeth Noelle-Neumann, Crespiho Procesuální teorie veřejného mínění a Kaskádový model veřejného mínění od Giovanniho Sartoriho. Cílem práce není vybrané teorie veřejného mínění podrobně analyzovat a interpretovat, ale představit jejich základní znaky tak, aby bylo možné je porovnat s teoriemi ranými.

Vybrány byly teorie 20. století, jež lze dle mého mínění považovat za významné, výrazné a vlivné v dějinách teorií veřejného mínění. Koncepce veřejného mínění od Waltera Lippmanna přišla ve dvacátých letech 20. století s výraznou kritikou racionality veřejného mínění založenou na psychologických poznatcích. Lippmann obohatil teorie veřejného mínění o pojem stereotyp a upozornil na fakt, že na tvorbu názoru formovaného v hlavě každého jedince má silný vliv náhodná zkušenost a předsudky. Paul Lazarsfeld a Elihu Katz přicházejí jako zastánci pluralistického behaviorismu s teorií dvoustupňového toku, která osvětluje příčinu omezeného vlivu médií na veřejné mínění. Teorii veřejného mínění obohatili o vymezení role „názorového vůdce“, který přímo ovlivňuje méně aktivní jedince ve společnosti, a prokázali tak vliv interpersonální komunikace. Spirála mlčení od Elisabeth

Noelle-Neumann je jednou z diskutovaných teorií² snažící se objasnit, jak vnímané veřejné mínění dokáže ovlivnit individuální názory a chování. Jejím hlavním přínosem je vysvětlení konformity lidského chování pomocí metafor spirály mlčení. Irving Crespi ve své Procesuální teorii veřejného mínění přináší řešení sporné otázky o povaze veřejného mínění, tj. jestli veřejné mínění je složením jednotlivců nebo nadindividuální entitou. Teorii veřejného mínění obohatil o nové vymezení veřejného mínění jako nikdy nekončícího, kaleidoskopického procesu. Posledním studovaným autorem je Giovanni Sartori a jeho kaskádový model veřejného mínění. Sartori rozpracovává Deutschovu metaforu tvorby veřejného mínění jako kaskádového procesu, ve které seshora od elit padají informace dolů k veřejnosti. Metaforu obohacuje o proces vzlínání názorů zdola nahoru a identifikaci s referenčními skupinami.

Analyticky bude práce založena na historicko-komparativní metodě. Po představení a interpretaci jednotlivých raných teorií veřejného mínění, bude následovat komparace vybraných základních znaků těchto teorií. Konkrétně půjde o komparaci: vymezení pojmu veřejného mínění, formování veřejného mínění a určení role jednotlivce, skupin a společnosti jako celku na jeho utváření. Dále bude srovnávána otázka role medií, respektive tisku, ve veřejném mínění. Tytéž prvky teorií budou hledány v současných teoriích veřejného mínění a komparovány s pojetím raných autorů.

Práce bude opřena o analýzu primárních literárních zdrojů. U Tocquevilla budou interpretována a analyzována díla *Demokracie v Americe* a *Starý režim a revoluce*, u Milla spis *O svobodě* a práce *Úvahy o vládě ústavní*, u Bryce díla *The American Commonwealth* a *Modern Democracies*³. Taktéž ve druhé části diplomové práce bude vycházeno především z klíčových děl předkládajících veřejné mínění teoretiků 20. století. U Lippmanna bude analyzována kniha *Public Opinion* a *The Phantom of Public*, u Katze a Lazarsfelda kniha *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communication*, u Noelle-Neumann práce *The Spiral of Silence A Theory of Public Opinion* a kniha *Die*

² Doposud panují diskuse, do jak velké míry teorie vystihuje skutečnost. [Jung 2002: 15]

³ Všechna díla jsou představena v úvodu kapitol jednotlivých teoretiků.

Sweigespirale: Öffentliche Meinung -Unsere Soziale Haut, u Crespiho práce *The Public Opinion Process: How the People Speak* a Sartoriho kniha *Teorie demokracie*^{4,5}

Následující tři kapitoly (2. - 4. kapitola) předkládané diplomové práce se budou věnovat rozboru a interpretaci teorií v chronologickém pořadí dle života studovaných raných teoretiků veřejného mínění: Tocquevill, Mill a Bryce. Dále bude zařazena kapitola shrnující základní rozdíly popřípadě shody mezi autory. Šestá kapitola se bude věnovat představení současných teorií veřejného mínění s důrazem na odhalení shodných či odlišných přístupů s ranými teoretiky veřejného mínění. Studované teorie budou taktéž předkládány chronologicky dle života autorů. Tato kapitola je zakončena shrnutím odkazů raných teoretiků veřejného mínění v současných teoriích. Poslední část diplomové práce (Závěr) bude shrnutím nejdůležitějších poznatků kapitol předcházejících.

⁴ Dostupný pouze slovenský překlad.

⁵ Všechna díla jsou představena v úvodu kapitol jednotlivých teoretiků.

2. Koncepce veřejného mínění v pracích Alexise de Tocquevilla

Alexis de Tocqueville (1805-1859)⁶, francouzský politický a sociologický myslitel, historik a publicista, je považován za zakladatele komparativní politologie. [Keller 2007: 492] Ve svých pracích se zabýval mnohými tématy a problematika veřejného mínění nebyla výjimkou.

Ústředním tématem úvah Alexise de Tocquevilla je vztah svobody a rovnosti a napětí mezi nimi. [Keller 2007: 492] Vzrůst vlivu veřejného mínění právě v důsledku nárůstu rovnosti mezi lidmi se věnuje ve svých spisech *Demokracie v Americe* [Tocqueville 1992] a *Starý režim a revoluce* [Tocqueville 2003]. Ačkoli je problematika veřejného mínění součástí mnoha jeho úvah, je těžké v nich nalézt přesnější vymezení tohoto termínu.

Dvousvazková práce *Demokracie v Americe* je výsledkem Tocquevillovy návštěvy Spojených států. Po složení přísahy v roce 1830 novému režimu se Tocqueville rozhodne raději opustit rodnou Francii. Oficiálním důvodem jeho cesty je studium vězeňského systému ve Spojených státech.⁷ Během svých cest pozoruje a analyzuje politický a společenský systém Spojených států. Své politologické, ale i sociologické závěry o demokracii pak vydává roku 1835.

Tématu veřejného mínění se Tocqueville dále dotýká v díle *Starý režim a revoluce*. Práce se věnuje podrobnému zkoumání francouzské společnosti a snaží se nalézt příčiny přechodu z feudálního společenského uspořádání k republice. Ze sociologického pohledu zde Tocqueville předkládá analýzu procesu centralizace a proměnu povahy samotné společnosti. Dílo bylo vydáno v roce 1856 jako jeho poslední.

Při studiu Tocquevillova díla je nutné mít na vědomí, že teorie veřejného mínění je v jeho díle úzce propojena s úvahami o rovnosti, svobodě a demokratickém zřízení, nejedná se tedy o práci, která by se primárně věnovala veřejnému mínění. Jeho úvahy jsou silně

⁶ Podrobný životopis v části Příloha 1.

⁷ Což Tocqueville ve Spojených státech skutečně činí. Výsledkem je práce *O vězeňském systému ve Spojených státech a jeho aplikaci ve Francii z roku 1833*.

ovlivněny dobou a jeho původem (společenským a územním). Při analýze bude na všechny tyto okolnosti brán zřetel.

2.1 Vymezení veřejného mínění

Ačkoli je pojem veřejného mínění v díle Alexise de Tocquevilla takřka všudypřítomný, jeho podrobnější definici se Tocqueville nikde nevěnuje. V následujících řádcích bude nastíněno Tocquevillovo zacházení s tímto pojmem a načrtnuta jeho představa pojmu.

Tocqueville pracuje s pojmem veřejného mínění v souladu s přístupem myslitelů své doby [Šubrt 1998a: 12], k pojmu tedy přistupuje jako k nadindividuální entitě a považuje veřejné mínění za projev obecné vůle, která ve společnosti dominuje. Lépe se dá k jeho přístupu přiblížit pomocí Durkheimova pohledu: veřejné mínění je sociální fakt nemateriální povahy, který vytváří nátlak na každého člena společnosti. [Durkheim 1969]

Zásadní pro pochopení Tocquevillova pojetí veřejného mínění, je porozumění vztahu mezi většinou a veřejným míněním. Veřejné mínění dle Tocquevilla je ve své podstatě zakořeněným, etablovaným míněním většiny. Nelze jej tak chápat jako prostý součet mínění jednotlivců, ve kterém vítězí ten názor, který je většinový. Veřejné mínění se shoduje s míněním většiny v tom případě, kdy je toto mínění všeobecně uznáváno. Tocqueville v tomto pohledu předznamenává proces institucionalizace a legitimizace, tak jak jej chápe Berger a Luckmann. [Berger, Luckman: 1999] Pouze pokud nějaký názor zakořenil, stal se legitimizovaným „*tak nabývá samotné existence a udržuje se natrvalo*“ [Tocqueville 1992: 552]. Etablované veřejné mínění pak zpětně působí na jednotlivce.⁸ Názor většiny tak často není předzvěstí veřejného mínění, ale pouhým hlasem veřejného mínění.

„*Veřejné mínění? Právě ono tvoří většinu.*“⁹ [Tocqueville 1992: 193]

⁸ Podrobněji v části Zrod a formování veřejného mínění.

⁹ V originále: „*À l'opinion publique? c'est elle qui forme la majorité*“ [Tocqueville 1835: s. 139].

Ve fázi zlegitimizovaného veřejného mínění, již původní myšlenku nikdo nenapadá, neboť ti, kteří názor považovali dříve za nesprávný, jej přijmou jako obecný, a ti, kteří s ním vnitřně nesouhlasí, nedávají svůj vnitřní soukromý zápas nijak najevo, neboť se nechtějí zaplést do nebezpečného a zbytečného boje. Tocqueville ve své práci zdůrazňuje právě schopnost tlaku na jedince jako jeden ze základních znaků veřejného mínění. [Tocqueville 1992: 553]

Změní-li většina v demokratickém zřízení názor, mělo by teoreticky rychle dojít k přeměně celé filosofie a intelektuální revoluci. Nemusí tomu však být vždy, dle Tocquevila je ve skutečnosti mnohdy daleko častější než nástup intelektuální revoluce zakonzervovaný stav, kdy veřejné mínění stojí proti skutečnému myšlení, názoru většiny:

„Někdy se stává, že čas, události nebo individuální a osamocené úsilí rozumu nakonec postupně otřesou nějakým přesvědčením nebo je zničí, aniž by se to nějak projevilo navenek.(...) Jeho stoupenci je jeden za druhým potichu opouštějí; každodenně se ho někdo zříká, až nakonec ho zastává jen menšina.(...) Většina už nevěří, ale ještě dělá dojem, že věří, a tento prázdný přízrak veřejného mínění stačí k tomu, aby novátory zmrazil a udržoval je v mlčení a respektu.“ [Tocqueville 1992: 553]

V případě, že neproběhne etablování nového veřejného mínění, změna zůstává skrytá a tichá, probíhá pouze uvnitř myslí jednotlivců, přičemž lidé svůj nesouhlas v tomto případě z nejistoty zastávají pouze pasivně bez žádného otevřeného boje, platí tak nadále původní veřejné mínění, které stále ovládá myšlenky a činy lidí. Veřejným míněním vynucená konformita chování a vyjadřování názorů jedinců je předzvěstí myšlenky Neumannové v její teorii spirály mlčení¹⁰ [Neumann 1984]. Tato teorie je založena právě na myšlence, že o podobě názorového klimatu rozhoduje rozhodnutí mlčet či mluvit. Lidé ze strachu z izolace a separace od druhých pozorují a sami měří chování těch ostatních a snaží se mu co nejvíce přizpůsobit.

¹⁰ Více v části 6.3 Elisabeth Neolle-Neumann – Spirála mlčení.

2.2 Vláša veřejného mínění

Veřejné mínění nabývá v Tocquevillově koncepci dvou podob moci. [Maletz 2002: 759] První, politologicky tradičně přisuzovaná moc, je potencialita většiny participovat na řízení státu skrze právo volit vládu a zastupitele. Druhá moc je nemateriální povahy a přináší nový pohled na moc veřejného mínění v duchovní, myšlenkové sféře.

Tocquevillova koncepce vlády veřejného mínění byla ovlivněna několika mysliteli. V první řadě, v Aristotelově duchu svobody a rovnosti, Tocqueville ve svých úvahách o veřejném mínění nezpochybňuje jeho suverenitu a předpokládá, že lidé jsou schopni myslet a rozhodovat se a mají mít právo vyjadřovat se ke všem společenským událostem a kontrolovat politickou moc. Dále jeho představa demokracie navazuje také na Montesqueiuovy myšlenky, a to především na jeho úvahy o rozdělení moci do tří oddělených složek.¹¹

Možnost většiny ovlivňovat a participovat na řízení států, jakožto první podoby Tocquevillova pojetí moci, nás přivádí k politologickému rozměru veřejného mínění. V demokratickém zřízení je dle Tocquevilla veřejné mínění, prosazující se skrze většinu, za všemi typy moci, stojí nade vším a je tak mocí takřka všemocnou. [Tocqueville 1992: 92] Nejvíce patrná je dle jeho úvah tato moc v případě moci zákonodárné, neboť zákonodárci jsou voleni lidem a lidu se zodpovídají. Stejně tak však stojí většina za mocí výkonnou, neboť prezident je také volenou funkcí a musí vždy reagovat na veřejné mínění a zodpovídat se mu¹². Veřejnému mínění se podřizuje také soudní moc, protože poroty se skládají z lidu a rozhoduje v nich většina.

Všemocnost většiny je však nejen faktická, definovaná skrze práva ovlivňovat řízení státu, ale stejně velkou silou proniká do myšlení a názorů jednotlivců. [Tocqueville 1992: 188] Tocqueville upozorňuje na skutečnost, že moc veřejného mínění je u amerických občanů umocněna přesvědčením a vírou ve filosofii „morální většiny“. Tato filosofie je v očích Tocquevillových v podstatě rovnostářskou teorií aplikovanou na duševní vlastnosti. Takto pojatá rovnostářská teorie umožňuje lehce uznat morální sílu většiny. V této představě je tedy

¹¹ Montesqueiu *O duchu zákonů*.

¹² Tocqueville ve svých úvahách hovoří o politickém zřízení ve Spojených státech amerických.

viděno „*ve spojení mnoha lidí více osvícenosti a moudrosti než v člověku jediném*“ [Tocqueville 1992: 187]. Vyjádření mínění většiny je společností zpětně bráno jako výrok takřka neomylný, nezvratný a hodný dodržení.

„*...víra ve veřejném mínění se zde stane jakýmsi náboženstvím, jeho prorokem je většina*“ [Tocqueville 1992: 139]

Tocqueville upozorňuje, že touto filosofickou cestou se mohou vydat pouze ty státy, které jsou složeny z velmi si rovných (málo třídně rozdělených) lidí. Společnost Spojených států amerických tuto skutečnost splňuje, mínění většiny lze zaměnit za mínění lidu, lze tak ve Spojených státech hovořit o vládě lidu. Skutečná vláda lidu je však podmíněna aktivní participací a tuto skutečnost americký lid naplňuje. Jak ovšem Tocqueville poukazuje, velký zájem lidí o svou vlast však nepramení z hrdosti či povinnosti, ale z prosté chamtivosti. [Tocqueville 1992: 179]. Chamtivost a snaha udržet si nabyté statky pak má další konsekvence v malé motivaci lidí ke společenským změnám.¹³

Velká míra důvěry v sílu většiny a veřejného mínění vede k mnoha potenciálním hrozbám, kterým budou věnovány následující řádky. Než však bude rozebrán tento pesimistický pohled na vládu veřejného mínění, bylo by vhodné také poznamenat Toquevillem přisuzovanou dobrou vlastnost demokratického zřízení. [Maletz 2002: 745] Demokratické zřízení dle jeho mínění umožňuje skrze sdílenou víru v moc většiny a aktivní participaci na ní, spojit jedince segmentované společnosti [Tocqueville 1992: 178] a má tedy funkci integrační. Dalším pozitivním rozměrem vlády většiny je prostý fakt, že zákon či rozhodnutí schválené většinou je zákon (rozhodnutí) pro většinu jedinců prospěšný. I když vždy existuje nevyslyšená menšina, v prosté sumarizaci vykonaného dobra je užitečnější pro více lidí než vláda úzké skupiny lidí vytvářející zákony ve svůj prospěch.

„*Zákony demokracie směřují obecně k dobru co největšího počtu lidí, protože pocházejí od většiny všech občanů (...) Lze tedy obecně říci, že zákon demokracie uplatňovaný v jejím zákonodárství je pro lidstvo užitečnější než záměr aristokracie.(...) Tím však její přednosti končí.*“ [Tocqueville 1992: 176].

¹³ Více v části Tyranie většiny.

Z čeho plyne velmi pevná síla veřejného mínění

Síla veřejného mínění není dle Tocquevillo určována ani umocňována zvolenými institucemi. Sám vidí jiné dva hlavní zdroje pevné síly veřejného mínění. Zaprvé ve skutečnosti, že veřejné mínění v sobě obsahuje shrnutí každodenních pravd, nutí člověka se na ni denně spoléhat a obracet, čímž jí přisuzuje moc. Za druhé za ním stojí fakt rovnosti mezi lidmi.

Prvním zdrojem moci Tocqueville předjímá fenomenologickou teorii¹⁴. Veřejné mínění se sestává nejen z myšlenek jednotlivců dané společnosti, ale obsahuje získané znalosti celé společnosti. Ve fenomenologickém jazyce tak představuje *stock of knowledge*¹⁵. Tocqueville však nechápe veřejné mínění pouze jako soubor každodenních znalostí, ale obsahuje podle něj i legitimizovaný symbolický svět.

„Kdyby byl člověk nucen dokazovat si sám všechny pravdy, z nichž každodenně vychází, nikdy by s tím neskončil. (...) Neúprosný zákon existence nutí člověka přijímat určitou část dogmat a pravd, které objevili schopnější nebo které přijímá dav.“ [Tocqueville 1992: 384].

Druhým zdrojem pevné síly veřejného mínění je rovnost mezi občany. Díky rovnosti se veřejné mínění stalo duchovním vůdcem společnosti, a ačkoli lidé v moderních společnostech kladou velký důraz na lidský rozum, nejsou ochotni přijímat a podřizovat se žádné intelektuální autoritě [Tocqueville 1992: 385]. Opírají se buď o pravdu svých bližních, nebo o svou vlastní. Přílišná vzájemná podobnost mezi lidmi vede k oslabení víry v názory druhých lidí, popřípadě nějakých společenských tříd. Naopak však roste naše důvěra v „rozum“ masy. Podobnost tedy vede k malé důvěře mezi lidmi samými ale k velké důvěře v pravdu masy si podobných. Skrytou silou veřejného mínění, jakožto duchovního vůdce demokratické společnosti, je stále upevňovaná víra ve veřejné mínění skrze tlak obecného ducha na rozum jedinců. Ti potlačeni ve svém úsudku, tak již nepotřebují být ve své víře ve veřejné mínění nijak více přesvědčováni.

¹⁴ Zakladatelem fenomenologie je Edmund Husserl, který představil nový pojem *Lebenswelt* koncepci „přirozeného světa“, v němž se od rána do večera běžně pohybujeme, kterého si však nejsme vědomi.

¹⁵ Příruční zásobu vědění.

Tyranie většiny

Velká rovnost¹⁶ mezi občany umožňuje a je podmínkou dobře fungujícího demokratického zřízení. Dle Tocquevilla je však právě tato antedecence její existence prapůvodem všech jejích latentních hrozeb [Tocqueville 1992: 386]. Historický a společenský vývoj dle jeho názoru přivádí současné společnosti buď v naprosté otroctví, nebo v absolutní rovnost. Druhou variantu považuje Tocqueville za rozumnější.

„Pokud jde o mě, když uvažuji o stavu, do jakého dospěly mnohé evropské národy a k jakému všechny ostatní směřují, cítím se nucen věřit, že brzy už u nich bude místo jen pro demokratickou svobodu, nebo pro tyranii císařů. (...) protože cesta střední již zaniká.“ [Tocqueville 1992: 239].

Sama rovnost však lidi nespojuje k větší obraně svých práv [Keller 2007: 372]. Naopak vede k větší izolovanosti a životu ve vlastním vnitřním kruhu přátel a rodiny. Každý jedinec myslí na své vlastní, individuální štěstí a k ostatním je netečný, lhostejný. V důsledku dochází k tyranii většiny.

Pojem tyranie většiny není v Tocquevillově pojetí tyranii v tradičním smyslu, tzn. ve smyslu starých typů vlád, jedná se o „soft tyranii“, která tyranizuje skrze nepřímé prostředky [Maletz 2002: 756]. Tyranie většiny se v díle Tocquevilla projevuje ve dvou podobách. Nejprve v nedostatečném systému brzdících pák všech druhů politické moci v politickém zřízení Spojených států, dále skrze duchovní nátlak na myšlení všech jedinců žijících ve společnosti sobě si rovných. Ve svém díle *Starý režim a revoluce* se ještě zastavuje u dalšího způsobu tyranie skrze byrokratický aparát. Jeho popis tyranie většiny je spíše popisem potenciální latentní hrozby, jež se skrývá v současném nastavení společenské cesty, než popisem skutečného stavu věcí.

První typ tyranie většiny může nastat v důsledku špatně nastaveného systému rozdělení moci mezi jednotlivými složkami moci v určitém politickém zřízení. Tocqueville ve svém díle netvrdí, že v Americe panuje tyranie většiny, ale snaží se upozornit na to, že v politickém zřízení není absolutně žádná ochrana před zvrhnutím demokracie do prosté tyranie většiny. Důkaz podává Tocqueville skrze velice jednoduchý případ člověka, který trpí

¹⁶ Ve všech podobách – třídní, právní, ekonomická....

nespravedlností. Takový člověk se nemá na koho obrátit. Veřejné mínění vytváří většinu, zákonodárný orgán zastupuje většinu a je jí oddán, výkonná moc je jmenována většinou, v soudní moci porota rozhoduje většinově a represivní moc je většina ve zbrani [Tocqueville 1992: 191]. Takto nastavený systém v sobě potenciálně stále skrývá hrozbu převrnutí demokracie v prostou tyranii.

Veřejné mínění, jak již bylo zmíněno, má dle Tocquevilla nejen politickou, fyzickou formu moci, ale vládne i skrze moc duchovní. Rovnost má dle něj ambivalentní tendenci. Na jedné straně posunuje člověka k novým myšlenkám a na druhé by však ráda omezila jeho myšlení tak, aby už nepoužil svůj rozum vůbec. Panuje tak stále hrozba, že společnost nahradí rozmanité síly, které by bránily rozletu lidského rozumu jen prostou absolutní mocí většiny [Tocqueville 1992: 387].

V Americe dle autorova mínění není svobodných – ačkoli každý může tvrdit cokoli, nebude-li jeho myšlenka zapadat do myšlenkového toku celé společnosti, nebude takový člověk zvolen do žádného veřejného úřadu a bude odsuzován [Tocqueville 1992: 194]. Jedinec však neredukuje svůj projevený názor pouze z prospěchářství, dle Tocquevilla je v pozadí také nejistota a strach z izolace. Proto jedinec neustále pozoruje své okolí a mlčí, dokud nemá jistotu, že jeho názor bude pozitivně přijat. Myšlenka pozorování okolí a zdůvodnění mlčení strachem z izolace, předznamenává základní princip teorie Spirály mlčení od E. Noelle-Neumann.

„Protože nepřátelé [veřejného mínění] mlčí nebo si své myšlenky sdělují jenom tajně, nemají sami dlouho možnost přesvědčit se, že se velká revoluce už uskutečnila, a z nejistoty zůstávají pasivní. Pozorují, co se děje, a mlčí.“ [Tocqueville 1992: 553]

„Lidé, kteří si uchovávali starou víru, se báli, aby nebyli sami, kdo zůstávají věrni, a protože se obávali více izolace než omylu, připojovali se k davu, aniž mysleli jako on.“ [Tocqueville 2003: 186].

Důsledkem (a také důkazem) nastalé tyranie většiny je nedostatek pozoruhodných lidí na politické scéně [Tocqueville 1992: 196]. Tyranie většiny na myšlení jednotlivců se silně projevuje ve filosofii morální síly většiny. Tyranie na myšlení a ducha jedince je v Tocquevillově podání v podstatě principem abstraktní jednoty většiny, které je darována autoritativní moc [Maletz 2002: 759].

Další rozměr ovládnutí ducha jedinců naráží na kulturní přeměnu společnosti, ve které se postupně ztrácí zájem cokoli měnit, a do popředí se dostává snaha o udržení si co nejpohodlnějšího života. Tocqueville zde naráží na zrod masové společnosti. Lidé stále více se honící za drobnými všedními zábavami, se stále více uzavírají do svých domovů [Keller 2007: 373], dle jeho názoru tak lidé postupně ztrácejí smysl pro velké a mocné kolektivní emoce, pro revoluce ducha, které vedou k obnově a rozvoji. Strach ze ztráty bohatství, kterého nabyli, jim bude bránit podporovat jakékoli změny. Tocqueville má obavu, že lidstvo skončí zakotvené navždy v týchž institucích, týchž předsudcích, týchž mravech, má strach, aby neustrnulo [Tocqueville 1992: 553].

2.3 Zrod a formování veřejného mínění

Tocqueville se ve svých úvahách o veřejném mínění dotýká i procesu formování veřejného mínění. Jeho koncepce je však velmi raná. V Tocquevillově díle nenalezneme ucelenou představu procesu formování veřejného mínění, neboť jeho úvahy o veřejném mínění jsou v podstatě vedlejším produktem úvah o důsledcích rovnosti mezi lidmi. Pro jednotu a možnou komparaci s dalšími studovanými autory zde bude proces formování veřejného mínění analyzován skrze stupně sociální struktury.

Role jedince v Tocquevillově představě o procesu formování veřejného mínění je velmi malá. Jedinec má v rovné společnosti ambivalentní pozici – na jedné straně je hrdý, že je jako každý, kterého vidí kolem sebe, na straně druhé se ztrácí v mase svou vlastní bezvýznamností a slabostí [Tocqueville 1992: 386]. Nezávislost člověka tedy podle Tocquevilla plodí izolovanost a bezbrannost. Ač Tocqueville nepopírá možnost ovlivnění veřejného mínění jednotlivcem, nevidí takovéto působení jedince jako velmi pravděpodobné. V jeho pojetí má jedinec především sklon být pouhým receptorem veřejného mínění. Důvodem je povaha veřejného mínění, která se projevuje ve čtyřech sférách.

Za prvé, jedinec se musí ve společnosti spoléhat na veřejné mínění v každodenním životě i v jakýchkoliv svých vlastních úvahách, neboť není schopen všechny základní pravdy a dogmata o životě (přebraných od moudřejších nebo očekávaných společností), sám během života ověřit. Pro úspěšné přežití ve společnosti mu stačí pouhé přijetí a jednání dle těchto

názorů, pravd či dogmat. Toto poskytnutí mnoha zcela hotových názorů zbavuje jedince nutnosti vytvářet své vlastní názory. Jakékoli vybočení z fundamentálních názorů společnosti je sice tolerováno, ale žádnému jedinci se nevyplatí, neboť tak ztrácí možnost být zvolen do jakéhokoli veřejného úřadu a navíc je odsuzován společností. Tocqueville tak upozorňuje, že se jedinci v případě, že nesouhlasí s názory většiny, vyplatí spíše mlčet a obecnému názoru se nevzpouzet¹⁷.

Za druhé, veřejné mínění jakožto nadindividuální entita vytváří neustálý nátlak na absolutní přijetí svých pravd, ve Spojených státech je tato skutečnost ještě umocněna skrze filosofii morální většiny [Tocqueville 1992: 188].

Za třetí, jedinec z nejistoty a strachu z izolace neustále pozoruje své okolí a mlčí, dokud nezaznamená, že pro jeho názor existuje zastání i ve veřejném mínění.

Za čtvrté, veřejné mínění plodí v lidech pouze malou motivaci se mu vzepřít. Moderní společnost vytváří člověku pohodlný, uzavřený život v kruhu svých neblížších, a protože by člověk jen velmi nerad ohrozil svůj nabytý majetek, je jen velmi málo motivován k jakékoli duchovní činnosti, která by potenciálně mohla přinést myšlenkovou revoluci a tím třeba ohrozit jeho jmění. Tocqueville však apeluje právě na to, že pro fungující demokracii je nezbytné, aby jedinci byli vzděláváni a vedeni k aktivnímu zapojování se do veřejného života. [Tocqueville 1992: 553]

Úloha jedince ve formování veřejného mínění je sice málo pravděpodobná, ovšem není dle Tocquevilla zcela vyloučená. Jedincův vliv však musí být vždy tak významný, aby přesvědčil většinu, která jeho názor přijme za svůj a legitimizuje jej.

Pokud jde o vliv více lidí, nějaké skupiny jedinců, vyjadřuje se Tocqueville především k potřebě dostatečně fungující občanské společnosti. Občanská společnost má dle jeho mínění zásadní úlohu ve formování veřejného mínění:

„Co zmůže samo veřejné mínění, když neexistuje ani dvacet lidí, které by spojovala společná vazba, když se nenajde ani jeden člověk, ani jedna rodina, ani korporace, ani třída, ani volné sdružení, které by mohly toto veřejné mínění představovat a uvádět v činnost?“
[Tocqueville 1992: 239]

¹⁷ Zde lze opět připomenout Neumannovu teorii Spirály mlčení.

Dle Tocquevilla je nutné, aby byl národ na demokracii připraven. Musí mít ideje a city, které jej připraví nejdříve na svobodu, a potom na to, aby si mohl sám vládnout. Pokud nebude mít zakořeněno, že je nutné sdružovat se a prosazovat své zájmy v rámci různých skupin, nemůže demokracie dostatečně fungovat. Tocqueville tak nejen připouští ovlivňování veřejného mínění skrze skupiny, ale vidí jej jako stavební kámen demokracie, jeden z nejdůležitějších zdrojů ovlivňování veřejného mínění. Důvodem je vyšší šance většího množství lidí proniknout do myšlení většiny a získat tak potřebný vliv na jeho formování.

Tocqueville ve svých úvahách o možnosti formování veřejného mínění neopomíná také nepřehlédnutelnou úlohu medií (v jeho čase tisku). Upozorňuje především na sílu propagandy, tedy jednotného postoje všech orgánů tisku, který vnutí veřejnému mínění svůj názor. [Tocqueville 1992: 140]

Tocqueville, jak již bylo několikrát zmíněno, vidí veřejné mínění jako nadindividuální entitu, kterou nelze chápat pouhým součtem hlasů. Právě tato povaha veřejného mínění způsobuje silnou determinaci possibility ovlivnění veřejného mínění zezdola. Tento fakt totiž způsobuje, že veřejné mínění nereaguje na skutečné názory jedinců dostatečně elasticky. Nízká potence změn ve veřejném mínění je umocňována prostředím rovnosti. K legitimizaci nového názoru dochází obtížně, neboť jedinci jsou nejen nuceni otevřeně nehovořit o netradičních názorech, ale jsou také velmi málo motivováni se vůbec novou myšlenkou zabývat.

Ačkoli Tocqueville poměrně podrobně popisuje možnosti ovlivnění veřejného mínění, samotným procesem etablování myšlenky do veřejného mínění se ve svém díle nikde nezabývá.

2.4 Jaká je dle Tocquevilla úloha tisku

Dle Tocquevilla je existence svobody tisku korelativní se svrchovanou mocí lidu [Tocqueville 1992: 132]. Obě se musí vyskytovat současně, neboť je-li poskytnuto právo hlasovat a vládnout ve společnosti každému, je nutné mu přiznat také možnost vybrat si mezi různými názory a různými fakty, které hovoří pro tu či onu myšlenku. Se svobodou volit se

tak musí současně vyskytovat i svoboda tisku, která formuje jak chování stran, tak mravy členů společnosti.

Svobodu tisku však nelze považovat za absolutní dobro. Tocqueville vidí pozici svobody tisku jako ambivalentní a zdůrazňuje, že svobodný tisk je potřebný spíše pro jeho možnost zabránit zlu, než proto, že každý by měl mít možnost se zcela neomezeně vyjadřovat. Dle Tocquevilla však v tomto případě neexistuje střední cesta a je tak nutné zvolit variantu předcházení zla.

Naprostá svoboda tisku ve Spojených státech amerických, která je spojena s absencí jednotného vzdělanostního a kulturního centra, má za následek vznik mnoha malých novin. Takto je dle Tocquevilla silně omezena síla vlivu tisku, neboť malé noviny se spíše zabývají lokálními problémy. Další problematickou stránkou novin, je jejich existenční závislost na reklamě. Tocqueville se obává, že se ve své podstatě stávají pouhým místem pro reklamu, ale skutečná politická diskuse se z nich vytrácí.

Podle Tocquevilla má tisk tři základní funkce: je místem evaluace veřejného činitele, umožňuje komunikaci na dálku a koncentruje pozornost na vybrané téma [Tocqueville 1992: 140]. Tisk nutí veřejné činitele, aby stanuli před veřejným míněním a zpovídali se ze svých aktivit, v tomto pohledu je jeho funkce být strážcem. Dále umožňuje, aby spolu strany hovořily, aniž by se viděly, dorozuměly se, aniž by se setkaly. A za třetí, má funkci seskupovat zájmy kolem jistých zásad a formovat tak program stran. Ve třetí funkci se dle Tocquevilla latentně skrývá hrozba možné propagandy. Tisk sice nemůže vytvořit lidské vášně, ale může je, pokud již nějaké existují, uměle zapálit.

Tisk tedy hraje velkou roli nejen v politickém světě, ale také v intelektuálních a sociálních oblastech [Ogden 1912: 197]. Velká hrozba pak vyvstává tehdy, pokud všechny orgány tisku zaujmou jeden postoj. Pokud je veřejné mínění takto napadáno z jedné strany, neexistuje jiná cesta než ta, že vlivu tisku podlehne [Tocqueville 1992: 140]. Tisk by tak dle Tocquevilla neměl být hlasatelem názoru, ale pouze vypravěčem událostí.

2.5 Shrnutí

Dílo Alexise de Tocquevilla je reakcí na v jeho době nastalé celospolečenské změny. Především pak na vznik „rovných společností“, ke kterým zaujímá postoj značně skeptický. Tocqueville se jako jeden z prvních dotýká problematiky veřejného mínění, i když v kontextu spíše politologickém. Ve svých úvahách navazuje na Aristotela a Montesquiea a domnívá se tak, že všichni lidé by měli mít právo se vyjadřovat ke společenskému dění a podílet se na jeho řízení.

Termín veřejné mínění nepředkládá v žádné definici, ale pracuje s ním jako s nadindividuální entitou, sociálním faktem. Veřejné mínění chápe jako legitimizované myšlenky většinové společnosti a nelze tak dávat rovnítko mezi veřejné mínění a většinové mínění. Ač si může většina jedinců myslet něco jiného, svou aktivitou názor neprojeví, dokud nebude právě většinou legitimizován – Tocqueville tak upozorňuje na to, že veřejné mínění často právě většinové mínění utváří.

Veřejné mínění vládne dle Tocquevilla materiálně skrze demokratický politický systém a duchovně působí na myšlení každého jedince. Ve své dynamice je však veřejné mínění současné společnosti značně pasivní, neboť jeho zpětné působení na jedince samotného, brání a povzbuzuje konformitu a mlčení.

Síla současného veřejného mínění pramení jak z narůstající rovnosti mezi lidmi, tak z nutnosti spolehnout se na vědění a názory, které veřejné mínění poskytuje. Mezi sebou si rovní lidé stále méně věří sami sobě, ale vzájemně si silně podobní vkládají stále větší váhu hlasu většiny. Protože veřejné mínění představuje příruční zásobu vědění a je souborem legitimizovaného symbolického světa, je mu člověk v mnoha ohledech zcela oddán (není v jeho silách vše ověřovat a znovu vymýšlet).

Tyranie většiny podle Tocquevilla vyvstává v obou typech vlády veřejného mínění. Demokratický politický systém, tak jak byl nastaven ve Spojených státech, je dle Tocquevilla nedostatečně bráněn absolutní zlovůli většiny. Duchovní forma tyranie je spíše „soft“ tyraníí, která využívá skryté formy nátlaku skrze změnu myšlení jedince a skrze změnu kultury (stále více se stává masovou).

Tocqueville nikde zcela jasně neformuluje proces zrodu veřejného mínění. Jedinec je v jeho koncepci spíše příjemcem veřejného mínění nežli jeho tvůrcem, neboť představa jedince jako hybatele veřejného mínění v moderních demokratických společnostech se mu jeví velmi pravděpodobná. V úrovni skupinové pak vidí velkou naději v možnosti ovlivnit veřejného mínění. Tocqueville je tak silným zastáncem idey občanské společnosti. Každá myšlenka, názor však vždy musí projít cestou etablování se do nadindividuálního veřejného mínění. Přesnou podobou procesu utvrzení takové myšlenky se Tocqueville více nezabývá.

Svoboda tisku je korelativní se svrchovanou mocí lidu. Tisk má 3 základní funkce: je místem evaluace veřejného činitele, umožňuje komunikaci na dálku a koncentruje pozornost na vybrané téma.

3. Koncepce veřejného mínění od Johna Stuarta Milla

John Stuart Mill (1806-1873), britský filozof, politický ekonom a politik, ve svých filosofických pracích především rozvíjel myšlenku utilitarismu. Jako ekonom navazoval na Ricarda a jeho kniha *Zásady politické ekonomie* sloužila jako učebnice [Jelínek 2009: 9]. Pro studium problematiky veřejného mínění bude čerpáno z prací politologického charakteru, v nichž se Mill zabýval demokracií, jejím zřízením a svobodou.

Než budou představeny základní díla Milla, ve kterých se vyjadřoval k problematice veřejného mínění, je nutné připomenout vztah Milla a Tocquevilla. Mill a Tocqueville byli současníci¹⁸. Mill nejenže četl a zabýval se Tocquevillovým dílem *Demokracie v Americe* dopodrobna, neboť byl jedním z jeho kritiků¹⁹, ale byl s Tocquevillem také v osobním kontaktu a je dochována i jejich korespondence [Pappé 1964]. Mill ve svých úvahách tak reflektuje Tocquevillovu koncepci veřejného mínění, ne-li na ni přímo navazuje.²⁰

Veřejnému mínění a jeho roli v demokracii se Mill věnuje především ve svém díle *O svobodě* [Mill 1913a,b]. Mill základ svých myšlenek načrtl již v roce 1854 ve své krátké úvaze, která se bohužel nedochovala. [Mill 2001: 169] Následující čtyři roky se věnoval korekci a vypracování hotového spisu spolu se svou ženou Harriet Taylorovou, která dílo také ovlivnila. [Višňovský 2001: 169] Jeho finální podoba vyšla roku 1859. V díle se Mill pokouší aplikovat principy utilitarismu a liberalismu na vztah jedince, společnosti a vlády. V rámci těchto úvah se dostává i k problematice tyranie většiny a návrhům jak tomuto nechtěnému, nezamýšlenému efektu demokracie zabránit.

Práce *Úvahy o vládě ústavní* [Mill 1992] je nadšenou obhajobou principu politické participace. V tomto díle Mill předkládá myšlenku, že participace občana vede k jeho transformaci, vytváří z člověka egoistického člověka nového, altruistického, který se velmi zajímá o blaho celé společnosti. Praktikování demokratické politiky je tak chápáno jako proces školení a zušlechťování jedince. Dílo je Millovou odpovědí sobě samému na sporné

¹⁸ O životě obou autorů více v části Příloha 1.

¹⁹ Millovu úvahu a kritiku Tocquevillovu práce představují články *De Tocqueville on Democracy in America I* (1835) a *II* (1840).

²⁰ Zda-li tomu tak je, bude objasněno v následujících řádcích.

efekty demokracie, které nastínil v práci *O svobodě*. Mill klade velký důraz na participaci jedinců, navrhuje poměrové zastoupení ve sněmovnách za účelem zajištění dostatečného hlasu i pro menšiny.

3.1. Vymezení veřejného mínění

Mill podobně jako další myslitelé 19. století pracuje s veřejným míněním jako s pojmem vedlejším a pomocným, také však jako s pojmem „samozřejmým“ a nevěnuje se v žádné části své práci podrobněji jeho definování. Přesto bude v následujících řádcích předložen pokus o vykreslení definice pojmu dle Millových představ.

Mill přistupuje k veřejnému mínění v duchu své doby, chápe jej jako jednotnou entitu, projev obecné vůle. Neuvažuje o pluralitě veřejného mínění a jeho přístup je tak čistě monistický. Mill spojuje veřejné mínění s míněním masy, dokonce dává mezi vztah těchto entit rovnítko - veřejné mínění je míněním masy. Pojem masa užívá v tradičním významu jako velký soubor nediferencovaných jedinců, jako seskupení, v němž se ztrácí osobnost [McQuail 2007: 58]. Tato masa má v každé zemi jinou podobu, jiné složení jednotlivců. Masou rozumí větší počet sobě si rovných jedinců, jejichž mínění má moc ovládat v demokratických zřízeních společnost. Tuto moc mají díky své většinové převaze, která v demokratickém politickém systému znamená hlavní rozhodovací sílu. Ve Spojených státech jde podle Milla o celé bílé obyvatelstvo, ve Velké Británii vidí masu jako část sociální struktury, střední pracující třídu. Masa nabývá ve všech společnostech velké síly a to jak v životě společenském, tak i v mravním a v soukromém [Mill 1913b: 21]. Tuto sílu veřejného mínění lze nazvat silou konformity [Mill 1913b: 21] a tradice. Pejorativní vlastnost masy je schopnost plodit průměrnost.

„Ale všude jest to masa, což znamená hromadnou průměrnost.“ [Mill 1913b: 21]

Ač se Mill nevyjadřuje konkrétně k vymezení veřejného mínění, jakožto nadindividuální entity, pracuje s pojmem v tomto duchu. Veřejné mínění tak není v Millově pojetí prostým součtem názorů lidí z dané masy. Mínění masy Mill přisuzuje nejen schopnost ovlivňovat materiální svět, tedy podobu vlády ve své zemi, ale také ji přisuzuje moc

duchovní, moc ovlivňující každého jedince ve všech sférách jeho života. Zde tedy opět možné připomenou Durkheimův pojem sociální fakt.

3.2. Vlášda veřejného mínění

V Millově teorii veřejného mínění lze vidět dva přístupy k veřejnému mínění.²¹ V jednom pohledu je veřejné mínění chápáno jako masa průměrných lidí, kteří ostatní jedince tlačí ke konformnímu chování. Druhý dynamický pohled na veřejném mínění, chápe veřejnost diskursivně, tedy jako soubor skupin prosazujících své vlastní zájmy. Prvnímu pojetí se bude diplomová práce věnovat v této části, druhé bude nastíněno v následující kapitole pojednávající o utváření veřejného mínění.

Jak již bylo řečeno, Mill se věnuje veřejnému mínění především ve svém eseji *O svobodě*. V něm ukazuje na nechtěný důsledek demokratického zřízení, přerod síly veřejného mínění v sílu ovládající více než jen samotný řídící aparát. Mill spatřuje veřejné mínění jako dusící sílu konformity [Glasser 1995: 13]. Veřejné mínění svou moc dle Milla rozprostírá do dvou sfér. Za první, veřejné mínění stále více posiluje v době nastupujících demokracií svůj vliv na správu společnosti a demokratická vláda je stále více závislá na veřejném mínění. Druhou oblastí, na které veřejné mínění působí, je méně tradiční. Veřejné mínění si podrobuje ducha a myšlenky každého jedince.

„Ti kdož, dovedou hlouběji pozorovati, poznali brzo, že je-li společnost sama tyranem, neomezují se její násilné prostředky pouze na činy státních zřízenců. (...) mnohem hlouběji vniká do podrobností života a duši zotročuje.“ [Mill 1913a: 11]

Mill jako utilitarista, by měl vidět svobodu jako absenci právního omezení, jde však ve svých úvahách dále, svobodu chápe jako konečný cíl lidské aktivity a jako objekt, který potřebuje ke svému zachování i právní omezení. Qualter vidí v tomto posunutém chápání utilitarismu vliv Tocquevillův [Qualter 1960: 889]. Své tvrzení podkládá příklady Millových ranějších prací, ve kterých zastává ještě tradičnější utilitaristický pohled na svobodu, právě

²¹ Vycházím zde z práce Zakarase [Zarakas 2009], který u Milla rozlišuje dva typy demokracie – demokracii konformní a demokracii diskursivní, v návaznosti na to, také u Milla vidí dva typy sociálna (sociality) konformní a diskursivní. Tyto dva pojmy jsou dle mého názoru vhodné i pro pojetí Millovy formy veřejného mínění.

spis *O svobodě* však vznikl až po díle Tocquevilla *Demokracie v Americe*. Milla lze považovat za pokračovatele Tocquevilla. Základem jeho úvah jsou Tocquevillova varování před hrozbou tyranie většiny, tuto hrozbu však nepřebírá beze změn a navrhuje řešení v trochu jiném duchu než Tocqueville. Mill přistupuje k demokracii jako k nejlepšímu politickému zřízení, které ovšem v sobě obsahuje i potenciální nebezpečí, proti němuž musí být vytvořena jistá opatření.

Fenomén konformity není dle Milla ničím novým, objevoval se za všech politických zřízení, dnešní konformita však funguje na novém principu. Konformitu společnosti vidí Mill nejen jako nečinný souhlas mlčící většiny. Konformita má aktivní složku [Zarakas 2009: 125], v Millových očích je nástrojem zastrasování a potlačování, na druhé straně také povzbuzování a umocňování, určitých vlastností přirozenosti, které se zrovna hodí, té které většině.

„Náklonnost lidí připisovati jiným dle vlastního mínění, jak se mají chovati, má tak silnou oporu v několika nejlepších a v několika nejhorších vlastnostech naší přirozenosti, že sotva kdy bude jí něco jiného v mezích držeti, než-li nedostatek moci.“ [Mill 1913a: 26]

Mill, který se ve svém spisu obrací především na anglickou společnost, vidí jako vládnoucí skupinu (masu) střední, pracující třídy, které narůstá prosazováním demokratického zřízení postupně moc. Tato moc je nejen zesílena technologiemi, ale také stále větší rovností společnosti [Mill 1913a: 6]. Střední a pracující třída tak postupně ovládá skrze veřejné mínění nejen správu státu, ale tlačí také hrozbou ostrakizmu či jinou formou trestu těm, kteří by se jakýmkoliv způsobem chtěli její moci vymanit či odlišit, od jejich názoru.

Každý jedinec jako sociální bytost má svou důvěru v sociální svět, který jej obklopuje. *„Svět znamená každého tu část jeho, s kterou se stýká, jeho stranu, jeho církev, jeho sektu nebo společenskou třídu“* [Mill 1913a: 31]. Problém však nastává v tom, že lidé místo, aby si byli vědomi skutečnosti, že i názory sdílené větším množstvím lidí mohou být mylné, mají tendenci se k nim chovat takřka jako k zákonům. *„Naneštěstí pro zdraví smysl lidstva jest sice theoreticky připouštěna možnost se mýliti, ale v praxi se k ní nehledí. (...) jsou-li na omylu, mají onu bezpodmínečnou důvěru poněvíc jen v názory, které sdílí jejich celé okolí nebo aspoň ti, jimž se podřizují.“* [Mill 1913a: 31] Lidé chápou zavedená pravidla jako by platila ve stejné podobě i v dřívějších dobách, pokládají je za samozřejmá a nepovažují za nutné je

validizovat [Mill 1913a: 12]. Mill hovoří o procesu postupného přechodu od názorů ke zvyku. „(...) *tento klam platící skoro bezvýjimečně jest jedním ze způsobů zázračného působení zvyku.*“ [Mill 1913a: 12]

Tradic člověk musí dbát, neboť jsou shrnutím toho, co se lidé již dříve naučili. Musí však mít stále na paměti, že zkušenost může být velmi úzká, nebo špatně vykládaná, dále tento výklad může sice být správný, ale nehodí se jednotlivci, nebo v případě, že se jim člověk zcela podrobí, nemusí se v tomto člověku rozvinout schopnost rozeznávat a odlišovat, tedy intelektuálně zakrnl [Mill 1913b: 7]. Společnost však jedinci předkládá mlčky či výslovně své předpisy [Mill 1913b: 27], které je nucen dodržovat. Postupem času však tyto předpisy nabudou podoby tradice a vyvstane dle Milla vážný problém: člověk se ptá, co odpovídá mému postavení, místo aby se ptal, co odpovídá mé náklonnosti, nebo se ještě hůře ptá, co konají lidé postavení nade mnou [Mill 1913b: 13]. Nezabývá se již vůbec sebou samým, pouze se zaměřuje na očekávání společnosti. Dle Milla je duch sám zotročen, protože člověka ani nenapadá, jestli dá přednost sobě nebo tomu co je od něj očekáváno, chce automaticky dělat to, co se od něj očekává. Všichni se stále jen ohlížejí po ustálené formě.

Názor nebo myšlenka zakotvená ve veřejném mínění se tak dle Milla proměňuje v tradici. Mill pracuje s pojmem tradice však v mnohem širším a mocnějším významu. Pojem, v podstatě chápe jako nenapadnutelný výrok nehodný zkoumání a validizaci, jakožto ideu, která ovlivňuje chování a názory lidí. Lze tak jeho pojem tradice ztotožnit s pojmem ideologie²². Ideologii v jeho pojetí bychom mohli v dnešním jazyce ztotožnit se symbolickou mocí. K tomuto tématu se více vyjadřuje ve své práci Poddanství žen, kde podobně jako později Bourdieu²³, upozorňuje na to, že ideje jsou využívány k zakrývání a obhajobě zájmů nějaké skupiny (dominantní) v dané společnosti.

Veřejné mínění má však také druhý rozměr, kterým je prostý tlak jedinců na stejné chování, které spíše než z ideologické povahy veřejného mínění vyplývá z prosté jednoduchosti volit řešení a chování, které se od jedince očekává. Veřejné mínění tak v tomto pohledu tvoří intelektově zakrnlé jedince, kteří přestávají pochybovat a ptát se, z čisté

²² „Za ideologii se označuje vliv idejí na názory a činy lidí.“ [Giddens 1997: 376].

²³ [Bourdieu 2000: 37]: K symbolickému násilí dochází pokud „(...) k reflektování vztahu mezi sebou a jím, disponuje pouze nástroji poznání, které s ním má společné a které nejsou ničím jiným než osvojenou formou vztahu nadvlády, a ukazují proto tento vztah jako přirozený“.

pohodlnosti přijímají pravdy od ostatních, čímž spirálovitě umocňují sílu veřejného mínění – kdo se neptá, nechce se dozvědět více, tomu nemusí být vysvětlováno pozadí myšlenek a tyto myšlenky mají jednodušší cestu stát se ideologií.

3.3. Formování veřejného mínění

Doposud se analýza Millovy práce věnovala fungování a principu moci veřejného mínění, nyní je třeba pokusit se předložit Millovu představu o formování veřejného mínění. Práce se tak dostává na pole diskursivního pojetí veřejného mínění, tedy druhého přístupu Milla k veřejnému mínění. Téma není Millem přímo popsáno, neboť záměrem jeho spisů nebylo předložení koncepce veřejného mínění. Jeho pohled na formování veřejného mínění však lze nepřímým způsobem získat z jeho úvah o tom, jak zabránit, předcházet negativním důsledkům velké síly vlády veřejného mínění.

Jak bylo nastíněno, despotismus zvyku je překážkou budoucího vývoje [Mill 1913b: 28]. Na mysl tak přichází otázka, jak zajistit další vývoj společnosti v situaci, kdy veřejnost (masa) konstruuje všeobecná pravidla chování a činí nátlak, aby každý plnil její předpisy ve společnosti, kde ideálem je nemít žádný výslovný charakter, neboť každá výraznější povaha se musí vtěsnat do botky jako „čínská ženská nožka“ [Mill 1913b: 27].

Mill uznává, že na první pohled může společnost vytvářet dojem vývoje, skutečnost je však nehybnou silou zvyku. Veškeré změny, které člověk může ve společnosti pozorovat, jsou svou povahou pouhou změnou módy, [Mill 1913b: 28] změnou pro změnu. Svět se vyvíjí technologicky, ale systém zůstává neměnný.

Mill vidí jediné východisko, jak zastavit panující sílu zvyku, a to v jedinci, v individualitě. Ne však v jakémkoli jedinci, ale v jedinci výjimečném, nadprůměrném, který může být protiváhou průměrné masy. „(...) za nynějších časů, kdy všude mínění masy stalo se panující mocí nebo snaží se jí státi, jest hledati protiváhu a korrektiv tohoto směru ve vyslovené individualitě těch, kteří jsou na vyšším stupni myšlení.“ [Mill 1913b: 23] Jedinec musí mít ctnostné vlastnosti, které mu umožní, aby se postavil konformní demokracii, vyvolal diskusi. Mill předkládá jakýsi eticky vymezený ideální typ jedince demokratické společnosti (a i jiných společenských zřízení). Tento jedinec musí mít dvě základní vlastnosti. Tou první

je skromnost. Nestát si za každou cenu za svým názorem, být ochotný přijmout i jinou cestu, protože každá myšlenka může být potencionálně uznána za špatnou. Tou druhou je skepticismus. Každý by měl všechna sdělení, pravdy, která mu jsou předložena, podrobovat důkladnému zkoumání. Tyto dva principy shrnuje v kapitole *Svoboda myšlenky a slova*²⁴ ve svém zdůvodnění nutnosti zaručení těchto svobod. Mill vidí čtyři základní důvody pro nutnost jejich zachování: Za prvé umlčené mínění může být pravdou a musí mu proto být dán prostor se vyjádřit, za druhé, i když je umlčené mínění lži, může i tak obsahovat element pravdy, za třetí, pravdivé mínění musí být podrobováno zkoumání, protože jinak ustrne v předsudku, a za čtvrté, samotný význam mínění se může ztratit, pokud nebude vystaven diskusi [Mill 1913a: 90]. Jedinec vlastní tyto ctnostné vlastnosti skromnosti a skepticismu je připraven čelit mase a stává se v Millových očích jedním z hlavních zdrojů potenciální pozitivní změny veřejného mínění.

Veřejné mínění je dle jeho názoru v jeho době ovlivňováno veskrze jedinci neosvícenými: „*Její myšlení [masy] obstarávají mužové, kteří se od ní jen málo liší a kteří v tísni okamžiku mluví k anebo ve jménu jejím novinami.*“ [Mill 1913b: 22]

Veřejné mínění jako sociální fenomén se objevuje v jeho diskursivním přístupu k veřejnému mínění. Tento pohled se především opírá o jeho dílo *Úvahy o vládě ústavní*. V něm se Mill snaží představit takový princip demokratického zřízení, ve kterém bude předcházet sklonům k prosté vládě většiny. Hlavní lék Mill nalézá v participaci jedinců. Podobně jako Tocqueville tak hledá řešení v občanské společnosti, jež plodí skupiny s jinými názory, které spolu budou diskutovat a řešit problémy. Takový typ demokracie je možný, pouze pokud je ve společnosti dostatek lidí typu ideálního jedince.

„*Takto je přiveden k tomu, že se cítí být jedním z členů veřejnosti a že vidí v jejím dobru svoje dobro.*“ [Mill 1992: 51]

Participace jedinců má však dle Milla ještě další pozitivní konsekvence. Vytváří cit pro politickou činnost, rozšiřuje zájmy a intelektuální obzory, vytváří v jedinci zájem o veřejné dobro.

²⁴ Ze spisu *O svobodě*.

„Blahodárný vliv (...) působí na Angličany nižších středních vrstev, mají-li povinnost zastávat místa porotců a působit ve farních úřadech. (...) Je-li takto zaměstnán, musí vážit zájmy, které nejsou jeho, (...) musí uplatňovat v každém směru zásady a ponaučení, které vznikly z ohledu na obecné dobro.“ [Mill 1992: 51]

Mill ve svém díle uvádí také problémy participace. Její stinnou stránkou je především volič, který je sobecký a hlasuje pouze pro svůj vlastní zájem nebo pro zájem své vlastní strany. Mill vědom si tlaku společnosti, třídy či strany na jedince navrhuje tajné hlasování jako řešení tohoto problému. *„V přítomné době je podle mého soudu daleko větším pramenem zla sobectví nebo sobecké stranictví samého voliče.“ [Mill 1992: 140]*

Další okolností, která dle Milla může nastat, je setkání dvou fundamentálních skupin, které zarytě zastávají jen své názory. Tyto pak jen těžko mohou dojít k nějaké shodě výsledku a posunout společnost dále. *„Připouštím, že tato všeobecná náklonnost k sektářství nebude odstraněna největší svobodnou diskusí, nýbrž že často bude ještě stupňována a zostřena.“ [Mill 1913a: 89]*

Mill zastává názor, že veřejné mínění je ovlivnitelné. V ideálním případě se formuje ze zdola od jedince. Jedinec tvoří v Millově představě o formování veřejného mínění klíčovou roli, on je rozhodující silou, která určí, zda se vytvoří diskursivní demokracie či zda nastane situace konformní společnosti. V případě, že jedinec v sobě nalezne sílu a ctnosti, bude se aktivně zapojovat do politiky a svým hlasem tak ovlivňovat své okolí, bude demokracie fungovat. Pokud se však člověk stane prostým příjemcem názorů, slabě podlehne síle masy (potažmo třídy či strany) neschopný si udělat vlastní názor, pak nastane diktatura masy. Mill shledává anglickou společnost složenou především z typu druhého.

V rovině skupinové pak leží další Millův lék proti konformní síle veřejného mínění. Ovšem i na tuto rovinu se Mill dívá dvojíma očima. Na jedné straně je ideál občanské společnosti na straně druhé masa průměrných apatických občanů. Právě občanská společnost, která se aktivně a pozitivně podílí na veřejném životě, je záchranou a jediným způsobem zachování demokracie, neboť svými diskusemi přispívá k utváření, formování veřejného mínění. V této rovině by bylo dobré připomenout zásadní nástroj – média zajišťující přenos

informací (v Millově případě noviny)²⁵. Politická polemika je v očích Milla základem politické participace a jako takové by se jí měl účastnit každý jedinec [Peters 1995: 26].

Skrze jednotlivce a skrze občanskou společnost se tak utváří veřejné mínění. Takový proces je v očích Millových ideálem demokratické společnosti. Sám však přiznává, že skutečné udržení demokracie v tomto duchu, není samozřejmé a nabízí tak ve svých spisech mnohá opatření k podpoření této správné cesty (tajné hlasování, poměrový systém volby).

3.4. Jaká je úloha tisku

Svoboda tisku je jednou ze základních svobod²⁶, které musí být dle Milla v každém demokratickém státě zachovány, neboť jsou podmínkou svobodného chování. Význam tisku je umocněn povahou moderní demokracie. Moderní demokracie se totiž dle Milla projevuje prostorovou vzdáleností mezi svými občany.²⁷ Demokracii chápe, jak již bylo ukázáno, jak politicky, tak symbolicky. Politicky jsou lidé zastoupeni skrze volené zástupce, ovšem symbolicky (duchovně) je zastupuje právě tisk.

„Ve starém světě, jakkoli mohla být a často skutečně byla velká osobní nezávislost, přece zde nebyla možná žádná poněkud pravidelná vláda lidu (...), protože se tu nedostávalo fyzických podmínek k vytvoření a šíření veřejného mínění (...). Obvykle se má za to, že tato překážka se odstranila zavedením zastupitelské soustavy. Ale aby byla skutečně odstraněna, bylo třeba tisku (...).“ [Mill 1992: 12]

Tisk je potom chápán čistě jako nástroj, který může být používán jak k užitku společnosti, tak k jejímu ovládnutí. Pozitivní stránkou tisku a jeho hlavní úlohou je především strážit před diktátem vlády. Tisk je však v kladném pohledu také základním kamenem participace, neboť Mill chápe politickou komunikaci nejen jako to, co se děje ve veřejné sféře, ale také jako to, co veřejnou sféru vytváří [Peters 1995: 16].

²⁵ Podrobněji v následující kapitole.

²⁶ Mill mezi základní svobody uvádí: svoboda svědomí, svoboda projevu a myšlení, svoboda volby povolání a svoboda sdružování se. (Mill, 1913a: s. 20).

²⁷ Oproti starověkému typu demokracie, kde diskuse probíhaly tváří v tvář.

V negativním pohledu může být tisk rovněž považován za nástroj k ovládnutí myslí masy. To nastává především v případě, že není dodržena svoboda tisku, nebo se hlasu dostává pouze lidem neosvíceným, pocházejícím z masy a hovořící alibisticky pouze k mase.

3.5. Shrnutí

John Stuart Mill se v žádném svém díle nevěnuje výlučně problematice veřejného mínění. Jeho díla jsou spíše předložením možných lepších řešení demokratické společnosti, jež je v očích Milla tou nejsprávnější volbou politického zřízení, která však skýtá mnohé problémy. Svými myšlenkami jako utilitarista navazuje na Benthama, svou koncepci veřejného mínění je také silně ovlivněn Tocquevillem.

Definice veřejného mínění není u Milla nikde explicitně vyjádřena. Veřejné mínění však chápe jako mínění masy, která může nabývat jak podoby třídy, tak podoby celé občanské společnosti. Masa je pojata pejorativně, jakožto soubor si rovných lidí, kteří plodí pouhou průměrnost. Veřejné mínění tak není pouhým součtem hlasů, ale nadindividuální entitou.

Vládu veřejného mínění lze označit za vládu konformity, která nutí každého jedince přizpůsobit se okolnostem a normám společnosti. Konformní sílu veřejného mínění, Millem označovanou za tradici, vidí jako ideologii, kterou nelze žádným způsobem zpochybňovat.

Formování veřejného mínění probíhá dle Milla skrze diskursivní povahu veřejného mínění. Podstatou diskursivity je participace každého jedince na řešení společenských problémů. V tomto dynamickém pohledu je základem nadprůměrný jedinec, který by se měl co nejvíce přiblížit eticky ideálnímu jedinci (je skromný a skeptický). Takový člověk se bude iniciativně zapojovat do veřejného života a bude součástí občanské společnosti. Protože je však společnost složena spíše z jedinců průměrných, kteří jsou součástí masy, je potřeba povzbuzovat k občanské činnosti, neboť ta má v očích Milla blahodárny vliv i na jedince průměrného.

Tisk je v Millově koncepci veřejného mínění brán jako základní stavební kámen participace, neboť není pouhým médiem předávajícím informace, ale je aktivní složkou vytváření veřejného mínění. Svou povahou je však tisk pouhým nástrojem, který může být

zneužit k ovládnutí myslí, ale také může být účinným nástrojem k hlídání základních politických svobod.

4. Koncepce veřejného mínění z pohledu Jamese Bryce

James Bryce (1838-1922), britský akademik, právník, historik a liberální politik, se ve svých teoretických dílech zabýval především demokracií a ústavním právem²⁸. Koncepce veřejného mínění se Jamese Bryce nedotýká nikde zcela uceleně a nevěnuje také žádné své dílo výhradně této problematice. Konkrétnější rysy jeho teorie veřejného mínění nalezneme ve dvou spisech - *The American Commonwealth* a *Modern Democracies*.

Ranější práce *The American Commonwealth* [Bryce, 1995] je výsledkem Bryceových cest po Americe a podrobně pojednává o americkém životě v 19. století. Bryce během svého života navštívil Ameriku celkem třikrát a to v roce 1870, 1881 a 1883. Při každé své návštěvě Bryce několik měsíců cestoval napříč Amerikou, za účelem kvalitativního výzkumu života Američanů. Trávil čas v jejich domovech a setkával se s řadou myslitelů a významných lidí té doby – politiky, vydavateli, obchodníky. Díky jeho nadání pro komunikaci dokázal obratně hovořit s lidmi všech vrstev, což umožnilo vznik kvalitativní studie, která poskytuje propracovaný pohled na myšlení, postoje a hodnoty Američanů. Práce je obsáhlou analýzou politických, sociálních a kulturních institucí Ameriky. Dílo je svým charakterem podobné studii Alexise de Tocquevilla²⁹ a Bryce se také ve své knize vůči jeho dílu vymezuje.

Druhé dílo *Modern Democracies* [Bryce, 1926, Bryce, 1927] je prací spíše politologického charakteru. Bryce se zde podrobně věnuje politickému systému vlády ve Spojených státech a srovnává demokratické systémy Evropy se systémem americkým. Představuje zde povahu, roli a význam veřejného mínění v americkém politickém systému.

Celou Bryceovu teorii veřejného mínění je nutno chápat a číst v kontextu jeho celé práce - veřejné mínění propojuje s demokratickým systémem. Závěry, ke kterým dochází, jsou tedy vždy řízeny závěry o demokracii jako takové. Také Bryce byl ve svých soudech ovlivněn dobou a sociálním původem, k čemuž musí být taktéž při analýze jeho práce přihlíženo.

²⁸ Podrobněji o jeho životě v části příloha 1.

²⁹ Alexis de Tocqueville - *Demokracie v Americe*.

4.1. Bryceovo vymezení veřejného mínění

James Bryce se ve svém díle velice často dotýká pojmu veřejného mínění, není však v jeho definování zcela koherentní. Ač pojem do značné míry svazuje s politickým panstvím a zásadami veřejné diskuse, podobně jako to činili teoretici státu, jeho koncepce je již blízká sociálně-psychologické reflexi veřejného mínění [Habermas 2000: 356]. Jak již bylo zmíněno, jeho pokus o definování pojmu veřejného mínění není zcela přesný a konzistentní a nabízí spíše jakýsi definiční rámec. Bryce uvádí, že veřejné mínění musíme chápat dynamicky – dle jeho mínění se jedná o proudy názorů, z nichž některé postupem času nabývají větší síly než jiné. Ten nejsilnější proud, pak postupně ovládá slabší, až převládne jen jako jeden hlavní [Bryce 1926: 173] – veřejné mínění. Bryce ve své práci tedy připouští počáteční existenci plurality názorů, ta se však dle jeho úsudku týká pouze prvotní etapy formování veřejného mínění. Zformované, ucelené veřejné mínění je považováno za jednotnou entitu. Bryceův přístup je tak v tomto ohledu možno chápat jako monistický.

Bryce ovšem není zcela jednoznačný ve svém postoji k uchopení veřejného mínění jako souhrnu názorů. V jedné části své práce se staví proti chápání veřejného mínění jako souhrnu názorů pouze o věcech veřejných, neboť toto pojetí považuje za zmatečné a nedůsledné. Ovšem jinde uvádí, že veřejné mínění musíme chápat jako:

„výraz inteligence a sklonů, povahy a mravního cítění občanů, tykající se politiky“
[Bryce 1926: 462]

V souvislosti s vymezením pojmu veřejné mínění, je dobré také připomenout Bryceův pojem tón veřejného života [Bryce 1926: 333], který chápe jako tradici, díky které člověk získává měřítko o tom, co je a není správně. Bryce zde zdůrazňuje, že pouze malá část lidí veřejné mínění skutečně tvoří (pouze lidé myslící, veřejně píšící či mluvící, kteří nejsou členy zákonodárního sboru), ostatní jsou „nemyslíci venkovani“, kteří jednají pouze dle tradice (tedy pod vlivem tónu veřejného života).

Veřejné mínění Bryce spojuje s problematikou demokracie a šíří velikosti politické participace občanů. Politika by měla co nejvíce reflektovat a kopírovat veřejné mínění, sněmovna by pak dle Bryce měla být jakýmsi mikrokosmem národa. Veřejné mínění má být tím nejsilnějším hlasem, který rozhoduje o tom, kam stát bude směřovat, je hlídačem a stojí za

politickými stranami, které díky němu nemohou být nejvyšší mocí, pouze reflektují mínění veřejnosti.

4.2. Možnosti měření veřejného mínění

Ačkoli v 19. století, ještě nebyla známa metoda pravděpodobnostního měření veřejného mínění, otázka, jak zjistit a změřit veřejné mínění, byla předmětem úvah mnoha myslitelů tedy i Bryce, který předložil základní metodologickou představu.

Podle Bryce se veřejné mínění nedá změřit na žádné přijatelné hladině spolehlivosti, neboť, jak již zdůrazňuje při vymezení definice veřejného mínění, sílu převládajícího názoru nelze přesně zjistit. Tuto sílu lze pouze odvodit. Bryce navrhuje hned tři možné metody. [Bryce 1926: 174]

První metoda využívá analýzu tisku. Na stránkách novin se dle Bryce objevuje mnoho názorů a dokonce i debat, které se zabývají aktuálními tématy ve veřejném mínění. Zásadním problémem tisku jako metody pro měření veřejného mínění spočívá v jeho ovlivnitelnosti. Vše, co si na novinových stránkách přečteme, je totiž vždy ovlivněno samotným autorem. Nelze tedy tvrdit, že jde o „pravé“ veřejné mínění.

Další metodou mohou být analýzy veřejných schůzí, na kterých se lidé schází za účelem debaty o důležitých tématech. Problémem této metody je dnešním jazykem samovýběr. Na schůzi totiž přicházejí pouze přívrženci té dané strany či názoru, ne celé obyvatelstvo.

Třetí a dle Bryce nejlepší metodou pro odvození veřejného mínění je osobní styk s lidmi. V této metodě se člověk ptá přímo lidí na jejich názory. Zde však dle Bryce hrozí silné ovlivnění tazatelem, který může ve snaze objevit to, co chce, zkreslit získané informace.

Bryce velmi tvrdě vystupuje proti redukci měření veřejného mínění na pouhé sčítání hlasů při volbách. Sčítání hlasů podle něj neukazuje skutečné mínění veřejnosti, ale pouhý většinový názor. Hlasování chápe jako pochod mechanický, na který nejprve musí působit veřejné mínění.

4.3. Vláda veřejného mínění

Jak již bylo řečeno, Bryce ve svých dílech spojuje své úvahy o veřejném mínění s politickým systémem. Je tedy vhodné krátce se věnovat také roli veřejného mínění v demokratickém státě. Bryce je badatelem, který vidí veřejné mínění jako historický fenomén vyskytující se za všech dob (nepovažuje ho tedy za záležitost let posledních).

Veřejné mínění bylo dle Bryce hlavní a vedoucí silou ve všech typech politického zřízení. I za vlády despotizmu totiž musel existovat určitý souhlas občanů, primitivní forma veřejného mínění, neboť žádný panovník neudrží svou moc zcela proti vůli lidu. Lidé v takovémto zřízení projevovali silně konzervativní postoje a vyzdvihovali autority, instinktivně se podřizovali, aniž by věděli, že moc vytvořili sami. Ve svobodných společnostech si jsou ovšem lidé vědomi své autority a takto také k vládě přistupují. Postupným vývojem se skrze revoluce, které byly způsobeny tím, že si lidé stále více uvědomovali svá práva a moc ve státě, stává veřejné mínění hlavní vládnoucí silou. Bryce tak tvrdí, že veřejné mínění bylo důležité ve všech typech společenských zřízení [Bryce 1995: 179]. Kvalitativní změna veřejného mínění se především projevuje skrze dominantnější úlohu veřejného mínění ve vládním systému. Díky vládě lidu nejsou sice vlády moudřejší, ovšem jsou pevnější a silnější, v čemž právě spočívá jejich výhoda. Zápornou stránku tohoto typu vlády nachází Bryce v postavení menšiny. Hlas většinového veřejného mínění, může právě jejich hlas umlčet [Bryce 1995: 182].

Svým přiznáním nezpochybnitelné suverenity veřejného mínění v demokratickém systému Bryce navazuje na aristotelovské pojetí svobody a rovnosti. Všichni lidé jsou dle jeho mínění schopni myslet a rozhodovat se a měli by se tedy vyjadřovat ke všem společenským událostem a kontrolovat politickou moc.

Bryce dále ve svém díle vysvětluje celou strukturu amerického vládnutí skrze kontroly, jež poskytuje veřejné mínění. Podle Bryce existují 3 principy vlády [Bryce 1995: 183], na základě kterých je realizována vláda v demokracii, a všechny tři jsou zcela závislé na veřejném mínění.

Prvním typem je *prvotní shromáždění*³⁰, které představuje typ přímé demokracie, její nejranější formu tak, jak je známe ze starověkých městských států. K rozhodnutí zde dochází součtem všech přítomných hlasů, jedná se o nejpřímější systém demokracie. Dnes již taková demokracie dle Bryce není velmi často realizována z důvodu velkého počtu hlasujících.

Ve druhém typu se veřejné mínění projevuje skrze volební proces a to volbou reprezentantů, kteří dále zastupují své voliče. Volič po tom, co svého zástupce vybere, ustupuje do pozadí. Aby takové politické zřízení fungovalo, je nutné, aby lidé volili objektivně a rozumně. Tento předpoklad je však zároveň největší nevýhodou systému – voliči jsou často ponecháni napospas naprostému nevědě. Typickým příkladem je zde *parlament* například v anglickém parlamentním systému.

Třetí typ stojí v podstatě mezi již zmíněnými, je jejich kompromisem. Jde o převedení přímé demokracie do takové podoby, aby šla použít ve velkých státech, či, budeme-li se na problematiku dívat z druhého pohledu, jde o převedení parlamentního systému do systému s větší suverenitou lidu. Veřejné mínění je zde daleko více vidět, neboť legislativci jsou voleni pouze na omezenou dobu a jsou odvolatelní. Příkladem takového zřízení jsou Spojené státy americké.

Základní funkcí veřejného mínění je dle Bryce kontrola moci výkonné, soudní i zákonodárné. Amerika je pak výjimečná právě svým systémem vzájemné kontroly těchto mocí [Bryce 1995: 183]. Toto propojení vzájemných kontrol všech tří druhů moci vytváří „*vakuum moci*“ [DeFleu 1998: 69] veřejného mínění – všichni zvolení zástupci jsou v Americe vysoce závislí na veřejném mínění. Aby politik mohl zůstat ve svém úřadě, musí brát velký zřetel na všechny záchvěvy veřejného mínění – jeho pocity, názory, nálady. Což může být důvodem, proč mají Američané mnohem častěji volby než v jiných formách demokracie. Například prezidentská moc pochází přímo z lidu. Prezident tedy reprezentuje lid, ovšem ne méně než členové moci legislativní. Jeho rozhodnutí tak vychází z lidu, ale zároveň je omezován sněmovnou reprezentantů. I ti jsou však, snad více než v kterémkoli jiném státě, zcela závislí na vůli veřejného mínění. Bryce tvrdí, že dokonce i soudci jsou vedeni veřejným míněním. Soudce je také jen člověk a v případě, že neví, jak rozsoudit daný

³⁰Primary asseblies.

případ, řídí se veřejným míněním. Shrnutí: za legislativní, soudní i exekutivní mocí stojí vždy veřejné mínění.

Bryce upozorňuje, že Američané se sice ve škole učí, jak jsou moci vzájemně propojeny, ovšem již si neuvědomují, jak tento systém a jeho nastavení otvírá cestu pro uplatnění moci veřejnosti. Hlavní poselství a přínos Bryceovy práce tedy spočívá právě ve snaze upozornit na obrovské možnosti moci veřejného mínění.

4.4. Zrod a formování veřejného mínění

Bryce ve svých pracích věnuje velkou pozornost samotným projevům veřejného mínění, přesto u něj nalezneme i ranou představu procesu formování veřejného mínění. Pozorný pohled ukazuje, že Bryceova koncepce je složena z mnoha zárodků „moderních“ teorií veřejného mínění rozvinutých ve století dvacátém. [Korzi, 2000: 51]

Velkou roli v procesu formování veřejného mínění hrají podle Bryce média, která v jeho době zastupuje pouze tisk. Jak již bylo zmíněno, Bryce chápe noviny jako jeden z možných ukazatelů převládajícího veřejného mínění, jeho teorie však nabízí i jiný pohled. Noviny se dle jeho mínění podílejí na samotné tvorbě veřejného mínění. Pokud se některým jedincům povede prosadit svůj hlas, stanou se mluvčími a svůj názor sdílejí s ostatními skrze novinové stránky. Většinou jsou tyto jedinci reprezentanty různých zájmových skupin. Bryce tak nabízí jakousi prvotní představu názorových vůdců, která bude později rozpracována v teorii dvoustupňového toku.³¹

Dle Bryceova názoru lze rozlišit tři druhy osob [Bryce 1926: 176], ze kterých vzniká veřejné mínění. První skupinou jsou lidé, kteří se zabývají veřejnými věcmi a svým působením do velké míry veřejné mínění determinují. Své názory šíří dál skrze média. Druzí jsou lidé, kteří mají vlastní názor na problematiku. Jde o myslitele, názorové vůdce, kterých je většinou velmi málo, ale mělo by jich být podle Bryce ve společnosti co nejvíce. Poslední největší část tvoří lidé, kteří přejímají myšlení. V zemích s všeobecným volebním právem je dle Bryce tato skupina mnohem větší než v zemích s volebním právem omezeným.

³¹ Lazarsfeld, Berelson a Gaudetová, kniha *Volba lidu*.

Bryce ve svých úvahách dále zdůrazňuje, že postupným probíráním daného tématu se všichni lidé stále silněji utvrzují ve svém názoru na určitou problematiku. Takovou představu lze snadno vztáhnout k teorii spirály mlčení,³² jejíž hlavní myšlenkou je tvrzení: pokud se jistý názor vyslovuje veřejně, roste síla tohoto názoru. [Šubrt 1998c: 37]

Bryce konkrétně tvrdí:

*„Mínění plodí mínění. Muži se drží směru, po kterém vidí, že jdou i ostatní; neprodleně přijímají názor, který zdánlivě převládne. Proto každý důležitý hlas, ať už pochází od řečníka, nebo od sdružení, nebo z veřejného zasedání, nebo z novin, je zároveň odhalením stávající síly a další silou ovlivňující ostatní.“*³³ [Bryce 1995: 188]

Proces formování veřejného mínění má dle Bryce několik stupňů, jejich počet je odlišný jak v různých epochách, tak v různých zemích. Bryce ve své práci pojednává o procesu tvorby veřejného mínění pouze v Americe a Anglii. Rozlišuje v těchto zemích 4 fáze.

Ve svém pojetí procesu utváření veřejného mínění vychází Bryce z jedince. První fáze se tedy odehrává v rovině individua. Člověk si nejprve vytváří prvotní názor percepcí události či aktivity [Bryce 1995: 172]. Vždy se však percepce musí týkat tématu, které se potenciálně může stát předmětem veřejného mínění. Bryce tvrdí, že individuální prvotní reakce není založena na vědomém racionálním myšlení. Veřejné mínění má na počátku afektivní rozměr. Zásadní roli v utváření prvotní interpretace hrají individuální odlišnosti, postoje jedince a prvotní reakce souhlasu či nesouhlasu. Tento počáteční souhlas/nesouhlas je navíc také ještě ovlivněn situací, během které se člověk o tématu dozví. I ta má podle Bryce afektivní rozměr, neboť existují „dobré reakce“ vytvořené pouze dojmem dané situace.

³² Teorie německé badatelky Noelle-Neumann Spirála mlčení.

³³ Vlastní překlad: „*Opinion makes opinion. Men follow in the path which they see others treading; they hasten to adopt the view that seems likely to prevail. Hence every weighty voice, be it that of a speaker, or an association, or a public meeting, or a newspaper, is at once the disclosure of an existing force and a further force influencing others.*“

„Je to převládající dojem okamžiku. Je to to, co říká leckdo (ne každý člověk), tj. je to přirozená a obecná myšlenka nebo přání, kterou evokuje okolnost.“³⁴ [Bryce 1995: 172]

Jedinec je puzen k tomu, aby předal svou interpretaci dané informace dál. Tím započne interpersonální komunikace o daném problému a Bryce se přesouvá od osoby ke skupině. Jedinec se obrací jak na jednotlivce, tak, a to především, na media (v Bryceově době tisk) a hledá další informace. Bryce připomíná, že noviny jsou nejen médiem pro interakci, ale velmi často jsou i místem, kde se lidé poprvé setkají s daným tématem.

Na základě dodatečně získaných a přečtených informací jedinec upravuje svůj postoj a mínění. Proces revize názoru, však nemusí být vždy pouze povrchový, ale může vést až k popření původního postoje a zaujmutí názoru zcela opačného.

„Obrací se [podnikatel] na hlavní články v novinách, a jeho city a očekávání jsou utvrzovány nebo oslabovány podle zjištění, že je autor novinových článků s ním sdílí či nikoliv. Jede do své kanceláře vlakem, hovoří v něm s dvěma třemi známými, a vnímá, jak oni souhlasí nebo nesouhlasí s jeho vlastními ještě slabými pocity. Ve své kanceláři najde svého společníka a svazek dalších novin, na které se také podívá, jejich slova ho dále ovlivňují, a tak se na konci dne v jeho mysli začíná usazovat definitivní názor na danou věc.“³⁵ [Bryce 1995: 173]

V další fázi interakční proces pokračuje a Bryce přesunuje veřejné mínění na vyšší stupeň – sociální fenomén. Do této doby probíhal proces předběžného formulování názoru na danou problematiku a to dle Bryce podobně ve všech lidských myslích. Tyto počáteční názory začínají být reflektovány v novinových člancích a reportéři se začínají ovlivňovat navzájem. Veřejné mínění je nyní v podstatě ovlivňováno mediálními odborníky [DeFleur 1998: 69], kteří se však zároveň ovlivňují i navzájem.

³⁴Vlastní překlad: „It is the prevalent impression of the moment. It is what any man (not every man) says i.e., it is the natural and the general thought or wish which an occurrence evokes.“

³⁵ Vlastní překlad: „He [the businessman] turns to the leading article in the newspaper, and his sentiments and expectations are confirmed or weakened according as he finds that they are or are not shared by the newspaper writer. He goes down to his office in the train, talks there to two or three acquaintances, and perceives that they agree or do not agree with his own still faint impressions. In his business office he finds his partner and a bundle of other newspapers which he glances at; their words further affect him, and thus by the end of the day his mind is beginning to settle down into a definite view.“

Na třetím stupni se postupně stále více krystalizuje skupina lidí pro a proti. Začíná poměrně ostrá debata těch, kteří zastávají názor pro, a těch, kteří jsou proti. V této interakci a konfliktu se postupně utváří postoj těch, kteří ještě nebyli zcela rozhodnuti. Veřejné mínění začíná být postupně strukturováno. Každý jedinec nakonec zná svou pozici a zná argumenty pro a proti.

„„Pak začíná debata a veřejná diskuse. [...] Kontroverzí jsou zastánci na obou stranách odváděni od některých svých argumentů, které se ukazují jako slabé; a jsou utvrzováni v jiných, které považují za silné. Nakonec jsou přinuceni, aby zaujali definitivní stanovisko/místo na jedné ze stran.“³⁶ [Bryce 1995: 173]

V posledním čtvrtém stupni začíná utvořené mínění působit na politické činitele, neboť jejich suverenita je založena na mínění lidí. Každý volič si s sebou k volbám přináší nejen utvořený názor, ale také názor formovaný médii a politickou stranou, ke které se hlásí.

Bryce předkládá poměrně podrobně rozpracovaný proces formování veřejného mínění. V jeho představě je kladen velký důraz na vliv médií, která silně formují názor jedince na dané téma. Lidé jsou ovlivňováni také během interpersonální komunikace, ovšem vždy jednají podle vlastní predispozice [DeFleur 1998: 74]. Bryce ve své představě zcela vynechává vliv referenčních skupin a vliv skupin primárních, které se objevují až při výzkumech ve dvacátém století. Veřejné mínění Bryce chápe jako výlučný faktor v procesu tvorby volebního hlasu.

4.5. Role tisku a propaganda

Bryce se ve svých dílech podrobněji dotýká problematiky tisku a také počátkům teorie propagandy. Následující odstavce se budou věnovat oběma tématům.

Tisk je dle Bryce velmi důležitou součástí demokracie, neboť umožňuje vedení diskuse na velké vzdálenosti a zároveň je jeho existenční podmínkou, neboť bez vedení

³⁶ Vlastní překlad: *„Then debate and controversy begin. [...] The effect of controversy is to drive the partisans on either side from some of their arguments, which are shown to be weak; to confirm them in others, which they think strong; and to make them take up a definite position on one side.“*

diskuse na dálku by demokracie nemohla fungovat [Bryce 1926: 111]. Tisk tedy musí být svobodný, jinak se jen těžko podaří udržet demokracii, ale jeho svoboda zároveň nesmí být zneužita (což je zakotveno ve všech ústavách). Bryce přisuzuje novinám dvě hlavní funkce. Za prvé jsou noviny obchodním podnikem, neboť prodávají místo na novinových stránkách a zároveň, za druhé, jsou vůdcem a rádcem veřejného mínění. Tisk vidí Bryce jako řečníka, jehož posluchači se stali čtenáři novin. Řečník i noviny využívají stejných přesvědčovacích metod, ovšem noviny mají mnohem větší moc díky své možnosti ovládnout širší masy.

Základním rysem tisku je absence prvku donucení (nikdo nikoho nenutí ke čtení tisku) a zároveň absence odpovědnosti (tisk je svobodný a je to obchodní podnik) [Bryce 1926: 118]. Noviny ovlivňují veřejné mínění cestou písemné diskuse a předkládáním faktů. Fakta však dle Bryce mohou být pravdivá, pozměněná, nebo dokonce vymyšlená.

Upozorněním na možnost nepravdivých zpráv se Bryce ve svých úvahách dostává k problematice propagandy. Bryce především upozorňuje na možnost desinformací. Fakta, která si přečteme, nemusí být vždy pravdivá, nebo dokonce mohou být záměrně pozměněná. Právě záměrně pozměněná zpráva je propagandou. Obecenstvo nikdy nezná pohnutky, které vedly noviny k uveřejnění zprávy. Bryce poznamenává, že od tisku nemůžeme čekat nestrannost, ale musíme v ni věřit a jsme na tuto potenciální důvěru odkázáni³⁷. Propaganda samotná je dle Bryceova názoru poměrně stará a účinná technika. Pokud jistá skupina dostane určitý počet novin a začne je ovlivňovat ke svému prospěchu, hrozba propagandy se zvětšuje. Větší možnosti překrucování pravdy vidí Bryce v zahraničním zpravodajství, neboť v této oblasti téměř nikdo neví, jaká je skutečnost. Při znárodnění tisku se tyranem stává stát.

Bryce upozorňuje na to, že v případě většího počtu voličů lze informace získat jedine prostřednictvím tisku. Noviny jsou však často spíše obchodním podnikem, který se uzpůsobuje tak, aby byl co nejlépe prodejný, a mnohdy se setkáváme se snahou využít vlivu tisku právě k podpoře obchodu. Moc tisku je tak nezodpovědná a neuvědomuje si svou morální úlohu - majitelé novin se starají pouze o prodej. Propaganda se dle Bryce účinněji projevuje chytrým vybíráním a potlačováním některých zpráv, než vyjadřováním politického názoru. Ten si noviny dovolí otisknout jedine v zahraničních zprávách. Bryceovu myšlenku

³⁷ V podstatě ve smyslu Giddensova pojmu „trust“ - kniha *Důsledky modernity*.

síly media ve vybírání a potlačování zpráv lze považovat předzvěst agenda-setting teorie³⁸, která právě upozorňuje na to, že média ani tak neříkají lidem, co si mají myslet, ale výběrem zpráv upozorňují na některá témata, nasměrovávají myšlení lidí nějakým směrem.

4.6. Shoda ve veřejném mínění a tyranie většiny

Bryce svými úvahami o veřejném mínění také reaguje na Tocquevillovu analýzu narůstající rovnosti mezi lidmi a tyranii veřejného mínění a jeho dílo je tak velmi často porovnáváno právě s dílem A. de Tocquevilla. [Bryce 1995: 239]

Bryce zdůrazňuje, že v Americe panuje obecná shoda na důležitých a základních tématech a rozdílnost nalezneme pouze v tématech okrajových.

*„Jsou konzervativní, co se týče základních přesvědčení, ve struktuře svých vlád, co do struktury správy, co do sociálních a domácích zvyklostí. Jsou jako strom, jehož převislé větve se chvějí a šustí v nejlehčím vánku, zatímco jeho kořeny pevně objímají skálu a ani bouře je nemůže vyvrátit.“*³⁹ [Bryce 1995: 203]

Veřejné mínění je míněním celé americké veřejnosti (ne pouze její malé části). Taková shoda je dle jeho názoru možná jen díky tomu, že v Americe je velmi malý rozdíl mezi třídami a protože neexistuje žádná dominující třída, která by ovládala mínění ostatních.

*„Není zde třída nebo skupina mužů, jejichž funkcí je formovat a řídit mínění. Politici jistě ne. Ti jsou řízeni veřejným míněním.“*⁴⁰ [Bryce 1995: 211]

O takové situaci samozřejmě jen těžko můžeme hovořit v současné americké společnosti, [Wilson 1939: 425] v době Bryceových cest po Americe však takové poměry

³⁸ Autorem teorie je McCombs a Shaw z roku 1972. [McCombs, 1972]

³⁹ Vlastní překlad: *„They are conservative in their fundamental beliefs, in the structure of their governments, in their social and domestic usages. They are like a tree whose pendulous shoots quiver and rustle with the lightest breeze, while its roots enfold the rock with a grasp which storms cannot loosen.“*

⁴⁰ Vlastní překlad: *„There is no one class or set of men whose special function it is to form and lead opinion. The politicians certainly do not. Public opinion leads them.“*

pravděpodobně byly, neboť v období po občanské válce veřejné mínění vznikalo z praktické diskuse a ve společnosti panovala poměrně velká shoda.

Bryce se však nechal ve svém nadšení nad americkou společností lehce unést a dostal se svým tvrzení o tom, že veřejné mínění je míněním celé veřejnosti, do rozporu se svými vlastními analýzami o veřejném mínění. Ve svých úvahách totiž tvrdí, že většině je říkáno, jak a co si myslet, a to skrze malou skupinu, jež tvoří názorový vůdci a média. Většina lidí si tedy nevytváří své vlastní mínění, ale přejímá ho od úzké skupiny. Společnost tak žije ve shodě názorů díky rovnosti, která umožňuje vyjádřit přejatý názor širšímu počtu lidí.

Tuto úvahu lze podpořit také v Bryceově argumentaci k problematice tyranie většiny. Tocquevill byl dle jeho mínění ve svých soudech o tyranii většiny silně ovlivněn jak zemí svého původu, tak svým aristokratickým původem. Přisuzoval americkému lidu přílišnou poddajnost většiny a přílišnou slabost menšiny a došel tak k mnoha chybným názorům o americké demokracii. Pokud jde o fyzickou moc většiny, tak Bryce Tocquevilla kritizuje za jeho neobjevení mnoha souvislostí mezi americkým a anglickým politickým systémem. Bryce se domnívá, že americká společnost prošla takovou proměnou, která hrozbu tyranie většiny vylučuje.

Symbolickou moc většiny lze dle Bryce sice zdánlivě pozorovat, ale nejedná se o uplatnění moci většiny, o morální nebo právní nátlak, ale spíše jde o pouhou absenci sil jednotlivce vzdorovat většinovému názoru, o jeho odevzdání se mínění velkého počtu lidí. Tento efekt nazývá „fatalismus z množství lidí“⁴¹ [Bryce 1995: 211]. Jak sám tvrdí, v demokratickém zřízení je tedy stále latentně přítomna hrozba umlčení menšiny, americká společnost je však v jeho očích již natolik vyspělá a natolik otevřená diskusi, že dané nebezpečí nenastane.

Na závěr nutno podotknout, že i sám Bryce byl ve svém úsudku silně ovlivněn [Wilson 1939: 421]. Především se pohyboval v Americe po občanské válce, kdy lidé byli zapálení do politického dění, všude zněla praktická diskuse a konstruktivní přístup, což mohlo pozorovatele dovést k pozitivnějším závěrům o dané společnosti.

⁴¹ Vlastní překlad: *Fatalism of the multitude*.

4.7. Shrnutí

James Bryce svou koncepcí veřejného mínění navazuje na aristotelské pojetí svobody a rovnosti. Předpokládá tak, že všichni lidé by se jako myslící bytosti měli vyjadřovat ke všem společenským událostem a kontrolovat politickou moc. Bryce chápe veřejné mínění dynamicky jako proudy názorů, z nichž některé postupem času nabudou větší síly než jiné. Tento silnější proud, pak postupně ovládá slabší, až převládne jeden, jediný hlavní proud. Bryce se tak řadí v definování veřejného mínění k monistickému přístupu.

Bryce chápe veřejné mínění jako jev historický - veřejné mínění se vyskytovalo za všech vlád, neboť každý panovník (i tyran) má vždy nějakou formu podpory lidu. Emancipační tendence postupně otevřely cestu stále větším požadavkům na prosazení suverenity lidu ve vládě. Dle Bryce se tak veřejné mínění nakonec stalo hlavní vládnoucí silou a to od té doby, co se stal parlament lidovým a je přímo volen. Autor ovšem netvrdí, že vláda veřejného mínění je moudřejší, její výhodu vidí v její větší pevnosti a síle. Velkou nevýhodou takového zřízení, jak sám uvádí, je však postavení menšin, protože právě jejich hlas může být většinou snadno umlčen [Bryce 1995: 182].

Bryce se dále zabýval procesem vzniku veřejného mínění. Ve své teorii vychází z jednotlivce a popisuje, jak jedinec přijme určitý pohled na věc, osvojí si určitý postoj a jak je tato vnitřní pozice utvářena a přetvářena při interpretaci dalších témat. Poté se ve svých úvahách posouvá z individuální úrovně na úroveň společenskou a ukazuje, jak je veřejné mínění přeformulovááno vlivem medií a interpersonální komunikace, až je přetvořeno do konečné podoby a stává se mocnou sociální silou, která zasahuje do politického procesu.

Bryce jako jeden z prvních myslitelů své doby odhaluje moc medií v podobě tisku. Noviny jsou dvousečným nástrojem, který na jedné straně podmiňuje existenci demokracie, na straně druhé jsou nejúčinnějším nástrojem jejího omezování. Noviny jsou často místem prvního setkání s informací veřejného charakteru, jsou také místem, kde si jedinec může nalézt další informace o daném tématu, a prostředím, ve kterém se střetávají odborné hlasy.

Bryce se dále vyjadřuje k propagandě, tématu, které se rozvinulo v teoriích veřejného mínění až po druhé světové válce. Nepředkládá sice podrobně rozpracovanou teorii, ale upozorňuje na nebezpečí desinformací.

Ve své úvaze o shodě ve veřejném mínění v americké společnosti se Bryce dostává do rozporu sám se sebou. Podle jeho tvrzení je veřejné mínění míněním celé veřejnosti a ne diktátem nějaké užší skupiny širší části společnosti. Veřejné mínění, jak však sám tvrdí v jiných částech své práce, vzniká vždy pod vlivem médií a názorových vůdců, tedy pod vlivem menšinové části společnosti. Ve skutečnosti je tak pouze velmi malá část veřejného mínění založena na vlastním mínění, neboť většina jednoduše přejímá, jak má smýšlet. Rovnost tak vede pouze k tomu, že větší počet lidí vyjádří svůj převzatý názor.

Bryce se také vyjadřuje k tyranii většiny, která je dle jeho mínění špatně zaměňována s fatalismem z množství lidí. Dle jeho představ pramení sklon lidí k přejímání názorů, ne z uplatnění vlivu většiny, či z morálního či legálního nátlaku, ale z pouhé nízké odolnosti podlehnout tlaku velkého počtu lidí. Bryce je ve své kritice A. de Tocquevilla bohužel do značné míry ovlivněn dobou, ve které pobýval v Americe, a dopouští se tak ve svých závěrech podobných chyb, jaké vytýká práci Tocquevillově.

5. Veřejné mínění v koncepcích teoretiků 19. století

Alexis de Tocqueville, John Stuart Mill i James Bryce, myslitelé století devatenáctého, se ve svých dílech a úvahách jako jedni z prvních autorů věnovali otázkám veřejného mínění. Koncepce prvních dvou myslitelů přinesly po tradičním liberálním pohledu na veřejné mínění jeho kritickou evaluaci, James Bryce pak ve svém díle na ambivalentní teorie reaguje. Ve své koncepci je představitelem umírněnějšího a také již ucelenějšího uchopení veřejného mínění. Ústředním tématem těchto autorů je upozornit na limity veřejného mínění, které se obnažily a vyvstaly přechodem moderních společností k demokracii a společnosti složené, alespoň pokud jde o přidělená práva, z rovných lidí. Veřejné mínění se u těchto autorů (především prvních dvou) stává potencionálním služebníkem široké veřejnosti, které byly přirknuty práva volit svou vlastní vládu. Specifikace široké veřejnosti je v jejich dílech různá, ale jádro u všech tvoří buržoazie (ve Spojených státech celé obyvatelstvo, ve Velké Británii střední třída).

Při analýze, interpretaci a komparaci vybraných autorů je třeba mít na paměti dobu, ve které žili⁴², jejich vzájemnou provázanost (Mill a Tocqueville byli současníci, znali se a je dochována jejich korespondence; Bryce byl o generaci mladší), a časové zařazení jejich děl. Tocqueville se jako první ze studovaných autorů po návštěvě Spojených států začal zabývat veřejným míněním, Mill i Bryce na jeho dílo navazují. Zatímco Mill je Tcoquevillovým pokračovatelem, Bryce se ve svých knihách snaží Tocquevillův kritický pohled na vládu veřejného mínění umírnit.

Shodným prvkem těchto tří raných teoretiků veřejného mínění je jejich přístup k veřejnému mínění jako k vedlejšímu produktu jejich politologických analýz, úvah nad rodícím se demokratickým zřízením. U všech tří myslitelů tak není možné nalézt zcela přesné a konzistentní vymezení veřejného mínění a všechny jejich zde předložené úvahy a představy jsou mou interpretací jimi popsaných myšlenek. Základní prvky studovaných teorií všech tří autorů shrnuje tabulka 1.

⁴² Podrobně popsáno životopisech viz. Příloha 1.

Jak již bylo mnohokrát zmíněno, veřejné mínění bylo na konci devatenáctého století spojováno s nadindividuální entitou [Šubrt 1998a: 12]. Tocqueville a Mill k němu v tomto duchu přistupují, Bryce jej za nadindividuální entitu nepovažuje. Všichni tři pracují s pojmem v monistickém duchu a uvažují tak o existenci pouze jednoho veřejného mínění (nikoli koexistenci více veřejných mínění).

Tab. 1 Základní znaky koncepcí vybraných autorů

	Tocqueville	Mill	Bryce
Definice VM	Legitimizované mínění většiny	Mínění masy (ideologie)	Ovládnutí slabších myšlenkových proudů tím nejsilnějším
Monistický přístup k VM	Ano	Ano	Ano
VM jako nadindividuální entita	Ano	Ano	Ne
Fyzická moc VM	Exekutivní, legislativní a judikativní	Exekutivní, legislativní a judikativní	Exekutivní, legislativní a judikativní
Symbolická moc VM	Konformní síla (symbolické násilí)	Tradice (ideologie) symbolické násilí	Není (jde pouze o slabost jedince) -> fatalismus z množství lidí
Řešení útlaku VM	Občanská společnost	Ideální jedinec (skepticismus a skromný) - občanská společnost	Není potřeba
Tisk	Ambivalentní přístup (podmínka i hrozba demokracie)	Ambivalentní přístup (podmínka i hrozba demokracie)	Ambivalentní přístup (podmínka i hrozba demokracie)
Funkce tisku	1. evaluace vlády 2. komunikace na dálku 3. pozornost na jedno téma	1. evaluace vlády 2. umožňuje participaci	1. obchodní podnik vůdce a rádce VM 2.

Zdroj: Vlastní shrnutí

Tocqueville nakládá s veřejným míněním jako se sociálním faktem. Považuje jej za souhrn legitimizovaných názorů, poznatků a vědění. Veřejné mínění Tocqueville častokrát spojuje s míněním většiny, nelze však vždy vkládat mezi mínění většiny a veřejné mínění rovnítko, neboť samotné mínění většiny, jakožto souhrn mínění jednotlivců většiny, v Tocquevillově pojetí není vždy veřejným míněním. Veřejné mínění musí být pokaždé etablovaným, legitimizovaným míněním, které má schopnost vládnout nad myšlením jednotlivců skrze trvale vytvářený tlak ke konformitě. Mill pracuje s veřejným míněním ve shodě s Tocquevillem jako se sociálním faktem. Nespojuje jej však s většinou, ale s masou. V jeho koncepci lze mezi masu a veřejné mínění dát rovnítko. S pojmem masa pracuje Mill „tradičně“ jako se souborem nediferencovaných jedinců, v nichž se ztrácí osobnost. Pojem pojímá pejorativně - masa plodí průměrnost. Jeho teorie se v úvahách o veřejném mínění dostává až na pole masové společnosti a ideologie, jak bude dále připomenuto. Bryce ve své úvaze o veřejném mínění již předkládá jakousi ranou definici veřejného mínění. Veřejné mínění chápe dynamicky. Dle jeho mínění se jedná o proudy názorů, z nichž některé postupem času nabývají větší síly než jiné. Ten nejsilnější proud, pak postupně ovládá slabší, až převládne jen jako jeden hlavní. Ač Bryce uvažuje o pluralitě názorů, dle jeho mínění se pluralita týká pouze prvotní etapy formování veřejného mínění. Zformované, ucelené veřejné mínění je považováno za jednotnou entitu.

Všichni tři sledovaní myslitelé uvažují o fyzické moci veřejného mínění. Jejich přístup je k této oblasti moci veřejného mínění velice podobný. Tocqueville, Mill i Bryce přisuzují s příchodem demokratické společnosti veřejnému mínění ovládnutí všech tří typů moci: legislativní, exekutivní i judikativní. Všichni tři spatřují za vzrůstem moci veřejného mínění změnu politického zřízení, které dalo vládu do rukou lidu skrze volený parlament.

Kromě fyzické moci veřejného mínění se v úvahách objevuje i moc symbolická, tedy schopnost ovládnout myšlenky lidí. Tento nový rozměr vlády veřejného mínění se objevuje u Tocquevilla a Milla. Tocqueville se domnívá, že veřejné mínění, tedy většina v americké společnosti⁴³, může mínění lidí ovládat ze čtyř důvodů. Za prvé, síla veřejného mínění je značně umocněna narůstající rovností mezi lidmi. Lidé rovní si mezi sebou méně věří sami sobě, ale jako vzájemně si silně podobní, přikládají stále větší váhu hlasu většiny. Za druhé,

⁴³ V těchto úvahách Tocqueville většinou považuje mínění veřejnosti za mínění většiny.

díky nutnosti každého jedince spoléhat se na veřejné mínění v každodenních i širších úvahách⁴⁴, za třetí, jedinec je ze strachu z izolace a z nejistoty ve svém chování pasivní, pozoruje okolí a mlčí, dokud nemá jistotu, že vyjádřený názor bude schválen i veřejným míněním, a za čtvrté, díky malé motivaci lidí změnit zažité pořádky, neboť lidé jsou zaměřeni především na konzum a užívání si života, jakákoli změna je tak potencionálním ohrožením již nabytých statků. V očích Milla je vláda veřejného mínění vládou konformity. Tuto konformní sílu označuje jako tradici. V jeho představách je pojem tradice ve své podstatě shodný s pojmem ideologie – jedná se o symbolické násilí na všech členech společnosti, kteří se nedokážou tlaku konformity ubránit.

Bryce se ve své práci vyjadřuje k tyranii většiny, potažmo k symbolickému násilí. Dle jeho názoru není přebírání názorů důsledkem tyranie většiny, či výsledkem morálního nátlaku. Jedná se o pouhou individuální absenci odolnosti vůči síle většího počtu lidí. Tento efekt nazývá fatalismus z množství lidí. Bryce se ve své analýze veřejného mínění dotýká problematiky vnucování názoru ještě z jiného pohledu. V jeho pojetí nejde o vnucení názoru většiny celku, ale o přebrání názoru skupiny lidí zbývající společností. Bryce je jakýmsi předchůdcem Lazarsfeldovy a Katzovy Teorie dvoustupňového toku a tvrdí, že mínění tvoří skupina názorových vůdců a lidí pohybujících se v médiích. Většina lidí je pak pouhým příjemcem mínění. Problematickým bodem interpretace jeho díla je jeho úvaha o shodě ve veřejném mínění. Ve své argumentaci tvrdí, že právě rovná americká společnost vede k většímu zapojení lidí do veřejného života, nulovému vlivu nějaké skupiny či třídy lidí na veřejné mínění a výsledně k vysoké názorové shodě mezi občany. Jeho tvrzení o nulovém vlivu skupiny či třídy lidí je však v rozporu s jeho analýzou veřejného mínění. Podle ní by větší shoda ve veřejném mínění byla spíše výsledkem většího počtu lidí, kteří díky rovnosti mají širší možnosti přejatý názor veřejně vyjádřit (např. skrze volbu).

Představa formování veřejného mínění je u všech vybraných autorů raná, u Tocquevilla a Milla navíc jen velmi lehce načrtnuta. V analýze jejich představ bude nejprve sledována úroveň jedince, dále skupiny a nakonec celé společnosti.

⁴⁴ Veřejné mínění je dle Tocquevilla příruční zásobou vědění a je souborem legitimizovaného symbolického světa. Více v kapitole 2.2 Vláda veřejného mínění.

Úloha připisovaná jedinci v procesu formování veřejného mínění není u sledovaných autorů stejná. Žádný z nich sice nevyklučuje schopnost jedince ovlivnit veřejné mínění, ale váha a pravděpodobnost přisuzovaná takové potencialitě je u každého jiná.

Tocqueville je ze studovaných autorů nejvíce skeptický. Vidí možnosti jedince velmi omezeně a faktické ovlivnění veřejného mínění jako velmi málo pravděpodobné. V jeho dílech je jedinec spíše pasivním příjemce veřejného mínění. O veřejné mínění je nucen denně se opírat, denně se podřizovat jeho konformní síle. Takto ochromen ztrácí schopnost zejména však motivaci sám proti veřejnému mínění bojovat, odměnou by mu totiž byla pouze exkluze ze společnosti, tichá ignorace a zamezení přístupu k veřejným úřadům.

Mill, ačkoli jej lze považovat za pokračovatele Tocquevillových myšlenek, je ve svém přístupu k možnostem jedince daleko více otevřený. Souhlasí s tím, že jedinec často pouze přejímá vnucený názor masy, ovšem podle jeho mínění existují i jedinci, kteří tlaku konformity nepodlehnou. Je to právě ideál skromného a skeptického jedince, který představuje Millovu cestu z hrozby ustrnulé konformity společnosti. Dle jeho mínění je pouze probuzení zájmu v každém člověku o věci veřejné skutečnou prevencí před hrozbami demokracie.

Bryce již k jedinci přistupuje se sociálně-psychologickou reflexí. Dle jeho názoru obecně existují tři typy jedinců: prvním jsou lidé působící ve veřejném mínění, druzí ti, co mají vlastní názor na problematiku, a třetí jsou lidé, kteří pouze přejímají myšlenky. Bryce pak shodně s Tocqueville a Millem považuje poslední skupinu lidí za značně velkou a její vzrůstající počet za důsledek rozšířeného volebního práva. V Bryceově koncepci formování veřejného mínění představuje jedinec první stupeň procesu. Ten sám přijme určitý pohled na věc, osvojí si určitý postoj. Individuální prvotní reakce je afektivní, založená na individuálních postojích, na prvotní reakci souhlasu/nesouhlasu a na situaci, ve které se o informaci dozví. Bryceův pohled na jedince je již mnohem komplexnější než u jeho předchůdců, kteří o psychologické rovině ještě neuvažují.

Rovina sociální představuje pro Tocquevilla a Milla občanská společnost, tedy aktivní část občanů, kteří se zajímají o dění kolem sebe. Oba autoři považují občanskou společnost za neopomíjitelnou součást demokracie, za podmínku jejího správného fungování a za jednu

ze zásadních možností jak formovat veřejné mínění. U Milla je základem občanské společnosti jedinec se skeptickým pohledem a skromností.

Sociální rovina v Bryceově pojetí, která vyvstala z pudu sdílet informace, je interakcí mezi jedinci na úrovni interpersonální. Ta dále přerůstá ve větší skupiny zastávající odlišné názory. Do této úrovně lze zařadit princip občanské společnosti. Jednotlivé názory se střetávají a krystalizují, každý, i doposud nerozhodnutý jedinec, pak dojde ke svému konečnému názoru. Takto vytvořené mínění postupně nabývá síly, ovládá slabší mínění a stává se z něj jedno veřejné mínění.

Konečnou cestou přerodu individuálního mínění na výsledné veřejné mínění se podrobněji zabývá pouze Bryce. Z Tocquevillových úvah lze pouze usuzovat, že individuální myšlenka se musí stát etablovaným veřejným míněním, musí se legitimizovat. Přesný popis této cesty však chybí. Tvorba veřejného mínění představuje diskursní část Millovy teorie veřejného mínění. Dle jeho závěrů se myšlenky musí stát tradicí (respektive ideologií). Cestou je diskuse skrze jedince a občanskou společnost. Dle Bryce je individuální mínění přeformulovááno vlivem médií a interpersonální komunikací, až je přetvořeno do konečné podoby a stává se mocnou sociální silou, která zasahuje do politického procesu.

Všichni studovaní teoretici se ve svých dílech dotýkají vztahu prvního masového média, tisku, a veřejného mínění. Ačkoli jde o teoretiky žijící v 19. století, jejich práce se věnují tomuto prvnímu masmédiu podrobněji. Všichni tři sledovaní myslitelé zdůrazňují ambivalentní význam tisku, který může být služebníkem, ale také vládcem. Svobodný tisk je na jedné straně dle všech podmínkou existence demokracie. Dle Tocquevilla je korelativní se svrchovanou mocí lidu. Tocqueville přisuzuje tisku 3 funkce: je místem evaluace veřejných činitelů, umožňuje předání informací na dálku a koncentruje pozornost na jedno téma. Bryce vidí v tisku prostor pro prvotní setkání jedince s informací a jako prostor, kde může probíhat diskuse nad tématem. Přisuzuje mu dvě funkce: je obchodním podnikem a vůdcem, rádcem veřejného mínění. V jeho koncepci je tedy tisk nedílnou součástí procesu formování veřejného mínění. Mill ve své teorii také považuje tisk za aktivní složku procesu tvorby veřejného mínění. Druhou, temnou stránkou tisku je dle všech jeho schopnost ovládat mysl lidí, Bryce jej považuje za neúčinnější nástroj k omezování demokracie. Všichni studovaní myslitelé tak ve svých pracích předkládají ranou podobu propagandy.

6. Myslitelé 19. století ve světle teorií 20. století

Po analýze a interpretaci Tocquevilla, Milla a Bryce se předkládaná práce posune k současnějším teoriím veřejného mínění. Cílem této části je objasnit, které zárodky a prvky vybraných raných teorií veřejného mínění se vyskytují u autorů 20. století a nalézt odpověď na otázku, jak moc jsou studovaní autoři ještě dnes aktuální. Prvky studovaných raných teorií veřejného mínění budou sledovány v Lippmannově pojetí veřejného mínění, Lazarsfeldově a Katzově Teorii dvoustupňového toku, teorii Noelle-Neumann Spirála mlčení, Crespiho Procesuální teorii veřejného mínění a Sartoriho Kaskádovému modelu veřejného mínění. Cílem této části tak není podrobná analýza výše zmíněných teorií, i když samozřejmě základní znaky těchto teorií budou rozebrány, ale nalezení kontinuity v rozvažování nad veřejným míněním jako sociálním jevem, v jeho projevech a společenské roli. Záměrem této části je objevit, jak se zárodky raných teorií veřejného mínění rozvinuly v koncepcích autorů 20. století.

6.1. Walter Lippmann – Teorie veřejného mínění

Walter Lippmann⁴⁵, americký novinář, spisovatel a politický komentátor, se ve svých dílech podrobně věnoval teorii veřejného mínění. Protože jeho koncepce přináší kritický pohled na masovou společnost, jsou v ní obsaženy mnohé prvky teorií studovaných autorů 19. století. Jeho teorie je představena v knize *Public Opinion*⁴⁶, kde Lippmann analyzuje chování občanů v demokratických společnostech a díle *The Phantom of Public*⁴⁷, kde odhaluje, jak je liberální demokracie nefunkční ve světle masové nevědomosti. Lippmann je jedním z největších kritiků pragmatického přístupu k veřejnému mínění, který předpokládá racionalitu ve formování veřejného mínění a schopnost jednotlivců vytvářet kritické soudy

⁴⁵ Žil v letech 1889-1974. Podrobnější životopis v části Příloha 1.

⁴⁶ Z roku 1922.

⁴⁷ Z roku 1925.

založené na posouzení faktů. [Jung 2002: 8] Hlavní myšlenka jeho díla je tedy shodná s ideou Tocquevilla a Milla – veřejné mínění nelze považovat za rozumné a kompetentní.

Lippmann se ve svém díle snaží stejně jako Mill a Tocqueville vymezit také proti liberalismu, který vychází z myšlenky racionálního a kompetentního veřejného mínění a vyzdvihuje jej jako účinnou složku demokracie. Lippmann obviňuje liberalismus z nepochopení pravé povahy veřejnosti. [Lippmann 1931: 169]. Myšlenku blízkou koncepcím Tocquevilla a Milla, lze nalézt také v jeho výtce liberalismu, který dle jeho soudu sice osvobodil jedince, ale nedal mu dostatek schopností, aby se sám vedl. Stejně jako Mill, který vidí největší problém demokratického zřízení v potlačení a zakrnění jednotlivce, zastává Lippmann názor, že liberalismus pohřbil existenci hrdiny jako jedince ve prospěch rovnosti všech občanů [Splichal 1999: 151].

Velkým přínosem Lippmannovy teorie je jeho rozpracování psychologické roviny tvorby veřejného mínění. Lippmann dochází k závěru, že lidé při tvorbě vlastního názoru reagují na obrazy, mapy ve své vlastní hlavě, které však nemusí vůbec odpovídat reálnému světu. Každý názor je dle jeho teorie tvořen třemi aspekty [Geer 2004: 424]: přítomným prožitkem, subjektivní interpretací tohoto zážitku a umístěním tohoto zážitku mezi symboly a obrazy v naší hlavě. Toto sociálně-psychologické pojetí lze vysledovat v rané představě již u Bryce, který ve své koncepci procesu tvorby veřejného mínění uvažuje v rovině individuální právě o prostředí a okolnostech, za jakých se jedinec o dané situaci dovídá a o jeho subjektivní interpretaci daného prožitku.

Dle Lippmanna používá každý člověk při tvorbě svého názoru svou vlastní mapu a právě podle ní si vytváří své názory, tuto mapu Lippmann nazývá stereotypem. Za stereotyp Lippmann považuje zjednodušené, standardizované obrazy společenské zkušenosti ve vědomí lidí. [Šubrt 1998b: 31] Stereotyp jako základní kámen Lippmannovy teorie evokuje Millovu představu pojmu tradice. I když Mill nepropojuje tradici s lidským vědomím, velmi podrobně se zabývá právě tlakem tradice a zvyku na jedincovo chování a vnímání. Spatřuje v ní sílu deformující prakticky celé myšlení jednotlivce.

Lippmann tvrdí, že veřejné mínění je celé prodchnuto stereotypy, které mají všichni lidé ve své hlavě. Stereotypy získáváme a jsou nám vštěpovány prostřednictvím masové kultury. Stereotypy jsou relativně neměnné a představují, respektive vytváří stálost veřejného

mínění. Tato představa je velice podobná Millovi nakládání s pojmem tradice. Tradice je stejně jako stereotyp prodchnuta veřejným míněním. Rozdíl mezi autory spočívá v tom, že Mill prakticky dává mezi veřejné mínění a tradici rovnítko. Jde o tradici vedoucí k jednotě, avšak Lippmannovy stereotypy vytvářejí uvnitř mysli každého jedince vždy ve výsledku rozdílnou mapu.

Lippmann se velmi podrobně věnuje úloze masových medií v tvorbě veřejného mínění. Nejprve ve svých úvahách o úloze tisku v demokracii upozorňuje stejně jako Mill na obecný předpoklad, že tisk plně zastoupí to, co dělal v původní přímé demokracii každý člověk sám – bude se dívat na viditelný svět a bude nám jej zobrazovat pravdivě a ve všech obrazech, které nás zajímají [Lippmann 2007: 295]. Dle Lippmanna má však právě tento předpoklad mnohá úskalí.

První problém, který dle Lippmanna vyvstává, lze pozorovat již v Bryceově i Tocquevillově úvaze o tisku – noviny jsou ekonomickým subjektem. Jak Lippmann uvádí, práce novináře je nedostatečně společensky a ekonomicky ohodnocena. I když je tisk hlídačem demokracie, tak mu za jeho službu nikdo neplatí, je vnímám jako škola či jiná instituce. Lidé platí pouze za inzerci, pouze za to, co je kryté. Platí za fakt, že mohou být v novinách, ale nezaplatí za to, že jim někdo shání další informace. Ti, co inzerují, si kupují to, co inzerují.

Dalším problémem je dle Lippmanna fakt, že nelze v žádném případě považovat zprávu a pravdu za totéž [Lippmann 2007: 331]. Funkcí zpráv je signalizovat událost, funkcí pravdy je vynést na světlo skrytou skutečnost, umístit ji do vztahů mezi sebou a vytvořit obraz reality, na základě kterého může člověk jednat. Shoda pravdou a zprávou může nastat pouze v tom případě, že sociální podmínky jsou dobře rozpoznatelné a měřitelné [Lippmann 2007: 331]. V některých případech neexistuje možnost ověření toho, co noviny píší. Navíc lze jen těžko hledat nějakou objektivnost, když většina věcí, které novinář napíše, záleží na jeho vlastním uvážení. Tuto představu lze vysledovat také v Bryceově koncepci – jsou to právě lidé, pracující v médiích, kteří tvoří veřejné mínění.

Tisk však, jak již bylo zmíněno, začal být považován za orgán přímé demokracie, byla mu připsána funkce odvolací, referenda, iniciativy. Má být „*soudem veřejného mínění otevřeným ve dne v noci*“ [Lippmann 2007: 335], ale to nefunguje. Každá zpráva je přesná

podle toho, jak je přesná událost, kterou popisuje, a pokud událost přesná není, je nahrazována předsudky či představami. Lippmann tak dochází ke shodnému závěru s teoretiky veřejného mínění z 19. století, tj. tisk má ambivalentní povahu – v ideálních, nejlepších podmínkách je tisk služebníkem a strážcem veřejných institucí, v nejhorších podmínkách je lehce zneužit k zániku těchto institucí.

Pokud shrneme Lippmanovo rozvažování nad tiskem, lze říci: tisk jen obtížně zobrazuje pravdu a není za svou službu „ochránce demokracie“ ohodnocen. Na druhé straně je však tisk schopen manipulovat s veřejným míněním, čímž ohrožuje demokracii. Veřejné mínění je dle jeho názoru náchylné k propagandě, protože se lidé drží zavedených stereotypů a přijímají informace filtrované tiskem a nevidí tak reálnou skutečnost [Geer 2004: 424].

Lippmann nabízí ve své knize *The Phantom Public* řešení limitované schopnosti masy sama sobě si vládnout: sporné otázky by měly být rozhodovány experty⁴⁸, kteří nejsou ovlivněni pravidly společné diskuse ve veřejném míněním a mají skutečné relevantní informace [Lippmann 2007: 366, Splichal 1999: 136]. Lippmann tak teoreticky navazuje na Platónovu kritiku limitů demokracie a jejich řešení [Splichal 1999: 151]. Odborníci dle Lippmanna mají přístup ke spolehlivým informacím a jsou zodpovědní vůči ideálům demokratické společnosti a obecným veřejným zájmům [Jung 2002: 9]. Obyčejný občan, který dle Lippmannova názoru není schopen sám o sobě kompetentně rozhodovat a také o to nemá nejmenší zájem, by se měl snažit o co nejmenší participaci. Pro fungování demokracie není nutné, aby se na ní podíleli samotní občané. Spíše by lidé měli ochotně opustit vládu, stát se pozorovateli a přenechat rozhodování o sporných otázkách expertům. Taková forma demokracie je možná pouze, pokud jsou demokratická pravidla legálně sankcionována a experti poskytují občanům statky a služby, po kterých touží. Lippmann tak ve své koncepci vyjadřuje víru ve spolehlivost vědeckých informací a schopnost vědců zjistit objektivní svět. [Splichal 1999: 151]

Lippmannova idea lépe fungující demokratické společnosti je velmi vzdálena představám sledovaných myslitelů 19. století. Přestože všichni tři připouští velmi problematické fungování společnosti na základě veřejného mínění, jsou jejich cesty, jak

⁴⁸⁴⁸ Lippmann přistupuje k expertovi ve smyslu – insider – tedy někdo, kdo má vhled do dané problematiky. Je chápán jako opozitum k outsider (ne k laikovi), tedy někomu, kdo nemá vhled do dané problematiky.

hrozby veřejného mínění překonat, založeny na opačném přístupu – na větším zapojení jednotlivců, probuzení zájmu o věci veřejné a podpoře občanské společnosti.

Na závěr je potřebné zastavit se ještě u Lipmannova vymezení veřejného mínění. Veřejnost je dle Lipmanna nekompetentní o čemkoli rozhodovat. Nepracuje s ní však jako s autonomní entitou, podle něj veřejnost koreluje s míněním, které formuluje a vyjadřuje expert individuím. Tato individua jsou pak často formována anonymními, nevzdělanými pasivními nezasvěcenci [Splichal 1999: 152]. Lippmann shledává, že existuje mnoho veřejností a samostatná veřejnost je subjektem, základem, substancí veřejného mínění.

„Těmto znakům okolního světa, které mají co do činění s chováním jiných lidí, a to v takovém rozsahu, že naráží na naše chování, je závislé na nás, nebo nás zajímá, říkáme nepřesně veřejné otázky. Obrazy uvnitř hlav těchto lidí, jejich obrazy o sobě, o druhých, o jejich potřebách, cílech, a vztazích, jsou jejich vlastním veřejným míněním. Avšak obrazy, které jsou řízeny skupinou lidí nebo individuem ve jménu skupiny, jsou Veřejným Míněním s velkými písmeny.“ [Lippmann 2007: 31].⁴⁹

Lippmannovo vymezení veřejného mínění se tedy neshoduje s přístupy sledovaných autorů 19. století, neboť v jeho koncepci je mnoho podob veřejného mínění a veřejné mínění není nadindividuální entitou.

V Lippmannově teorii veřejného mínění se objevuje několik prvků z koncepcí sledovaných autorů. Shodně s nimi považuje veřejné mínění za nekompetentní samo si vládnout, čímž stejně jako Mill a Tocqueville polemizuje s liberálním přístupem k demokracii. Podobně jako Mill tvrdí, že moderní síla veřejného mínění potlačuje existenci hrdinů ve prospěch rovnosti všech občanů. Lippmannovo řešení impotence veřejného mínění samo si vládnout je však od sledovaných teorií zcela odlišné, stejně jako jím předložená definice veřejného mínění. Myšlenka stereotypu jako základního kamene teorie obsahuje rovněž některé prvky Millova pojetí tradice. S Brycem ho pak spojuje velmi blízká představa sociálně-psychologického přístupu k procesu tvorby veřejného mínění. Lippmannův přístup

⁴⁹ Vlastní překlad, v originále: *Those features of the world outside which have to do with the behavior of other human beings, in so far as that behavior crosses ours, is dependent upon us, or is interesting to us, we call roughly public affairs. The pictures inside the heads of these human beings, the pictures of themselves, of others, of their needs, purposes, and relationships, are their public opinions. Those pictures which are acted upon by groups of people, or by individuals acting in the name of groups, are Public Opinion with capital letters.*

k masmédiím a potažmo tisku je také velmi blízký pojetí Bryceovu a Tocquevillovu, neboť všichni zdůrazňují fakt, že noviny jsou fakticky ekonomickým subjektem, a taktéž všichni tři přisuzují lidem pracujícím v médiích klíčovou úlohu v ovlivňování veřejného mínění.

6.2. Lazarsfeld a Katz – Teorie dvoustupňového komunikačního toku

Teorie dvoustupňového komunikačního toku Lazarsfelda⁵⁰ a Katze ve své době rozhybala teorie veřejného mínění. Poprvé byla publikována v knize *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communication*⁵¹. Teorie je jednou z odpovědí na otázku, jaká je cesta zrodu veřejného mínění a jaký je vliv médií.

Než bude představena samotná teorie, je vhodné krátce se věnovat Lazarsfeldovu vymezení pojmu veřejné mínění. Obecně lze dle Lazarsfelda říci, že definování veřejného mínění je velice obtížné, neboť samotné slovní spojení veřejné mínění bylo historicky velmi proměnlivé. Ač se veřejnému mínění věnovalo již mnoho vědců, zůstaly dle jeho názoru dvě důležité otázky stále nezodpovězeny [Lazarsfeld 1957: 42]. První je normativní otázka: jak nejlépe popsat vztah mezi veřejným míněním a vládou; druhá je deskriptivní: jak veřejné mínění uplatňuje svůj vliv. Lazarsfeld chápe pojem v realitě výzkumů veřejného mínění jako jednoduchou distribuci postojů. Hlásí se tak k pluralistickému pojetí veřejného mínění a pracuje s ním jako se souborem názorů (postojů) k danému problému. Jeho vymezení pojmu je proto vzdáleno pojetí veřejného mínění myslitelů 19. století, kteří veřejné mínění chápou jako jednotnou entitu, Mill a Tocqueville dokonce nadindividuální povahy.

Stejně jako vybraní autoři 19. století se i Lazarsfeld zabývá již zmíněnými nezodpovězenými otázkami. Snaží se položit komplexní odpověď a oporu hledá u pojmu MacIvera „systém veřejného mínění“ [Lazarsfeld 1957: 44]. Systém veřejného mínění se dle MacIvera skládá z „opinion alignment“ (rozložení veřejného mínění), dále ze „structure of communication“ (struktury komunikace) a „the ground of consensus“ (jádra konsensu). První

⁵⁰ Životopis v části Příloha 1.

⁵¹ Z Roku 1955.

složka systému je dle Lazarsfelda zjišťována právě výzkumy veřejného mínění, druhá složka se zabývá významem asociace a vůdcovství v příklonu k některému z názorů. Třetí část systému by však Lazarsfeld nazval spíše populačním klimatem. Vymezení pojmu populační klima však není jednoznačné a ani Lazarsfeld definici nenabízí, pouze se snaží upozornit na tento problém. Lazarsfeld ve svých úvahách také naráží na problém „feedback effect“ (efekt zpětné vazby), tedy situace kdy jedinec pouze přijímá názor od veřejného mínění či nějaké části veřejnosti. Na tuto otázku však Lazarsfeld nedává zcela jasnou odpověď.

V teorii dvoustupňového komunikačního toku se Lazarsfeld a Katz vrací k problematice struktury komunikace. Teorii vytvořili na základě svých poznatků ze studie zabývající se chováním voličů v prezidentských volbách v roce 1940 [Katz 1966: 32, Baker 1998: 356]. Zjistili, že média jsou sice schopná posilovat či oslabovat některé myšlenky, osobní predispozice, nejsou však schopna skutečně ovlivnit veřejné mínění. Tuto skutečnost nazývají minimálním či limitovaným efektem médií⁵² [Geer 2004: 4].

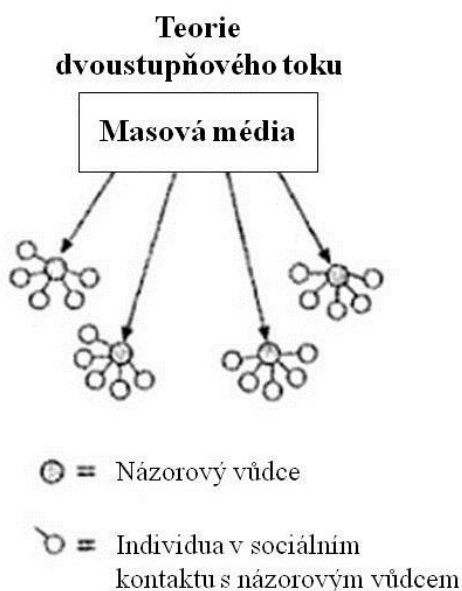
Lazarsfeld a Katz jakožto představitelé pluralistického behaviorismu, přicházejí s myšlenkou, že veřejné mínění je utvářeno ve dvou krocích a to v úrovni horizontální a vertikální [Aggarwal 2001: 34]. Představu dobře dokresluje obrázek 1⁵³. V prvním horizontálním pohledu obdrží část lidí, konkrétně uživatelé masového média, informaci. V teorii jsou tyto lidé označováni za „opinion leaders“ názorové vůdce. Názoroví vůdci předávají informaci dále skupině lidí, kteří jsou méně aktivní a nejsou proto tak blízko masovému médiu. K předání informace využívají názoroví vůdci interpersonální komunikaci. [Katz 1966: 32] Důležitým poznatkem teorie je skutečnost, že názorový vůdce používá svou vlastní interpretaci dané informace a takto modifikuje vliv masového média. Lazarsfeld s Katzem zde v podstatě popisují jednu z fází formování veřejného mínění v koncepci Bryce: jedinec, potom co obdrží informaci, je puzen tuto informaci předávat dále a pomocí interpersonální komunikace si upevňovat či oslabovat svůj postoj, názor. Bryce však ve své teorii nevyzdvihuje úlohu názorového vůdce, dle jeho mínění jde o diskusi a získávání informací z médií.

⁵² „minimal or limited effect“.

⁵³ Vlastní překlad. Originál obrázku v části Příloha 2.

Názorovým vůdcem však nemusí být pouze přední člen společnosti, ale může jím být kterýkoli člověk z jakékoli vrstvy společnosti [Katz 1966: 32; Steinberg 2007: 267]. Jedná se o velmi dobře informované jedince, kteří mají podobné hodnoty, vzdělání a sociální třídu s těmi, které ovlivňují. Zásadní je tak homofilie a vliv primárních skupin. Například platí, že studenti jsou více ochotni přijímat názory od jiného studenta, než od učitele. Názorový vůdce je schopný ovlivnit své okolí a dokáže změnit jeho názory a hodnoty. Svým okolím je v podstatě brán za experta. Na rozdíl od médií je názorový vůdce schopen odpovídat na otázky a probírat danou věc. Pokud něčemu člověk nerozumí, tak se obrátí na experta, který mu poradí, nebo na člověka, kterému věří.

Obrázek 1 Teorie dvoustupňového toku

Zdroj: [McQuail 1993: 62]

S pojmem názorový vůdce pracuje také Bryce. V jeho pojetí jsou názoroví vůdci jedni z lidí, kteří jsou schopni ovlivnit veřejné mínění. Také Bryceovo vymezení názorových vůdců je velice podobné Lazarsfeldovu a Katzovu pojetí. Na rozdíl od jejich koncepce nejsou však dle Bryce názoroví vůdci mezistupněm mezi jedincem a médii, neboť představují vedle media pouze další možnost zdroje získání informací.

Názorovými vůdci se také zabýval Merton [Šubrt 1998b: 33], který došel k závěru, že existují různé typy „ovlivňovatelů“ – „místní“ a „kosmopolitní“. Tyto dva typy se liší především svou orientací vůči městu. Merton se domnívá, že „místním“ typem jsou názoroví

vůdci, kteří se orientují na lokální problémy a mohou tak být tematicky polymorfní, zatímco kosmopolitní typ, může být pouze monomorfní, tedy může se zabývat pouze jednou oblastí

Teorie dvoustupňového komunikačního toku pomohla vysvětlit, proč jsou lidé ovlivňováni médii a proč někdy jejich názory a postoje ovlivnit nelze. Teze potvrdil výzkum z roku 1945. Později se ale ukázalo, že interpersonální komunikace neprobíhá jednostranně, ale že mezi názorovým vůdcem a zbytkem skupiny dochází spíše k diskusi. [Šubrt 1998b: 33]

Protože teorie dvoustupňového toku od Lazarsfelda a Katze, se konkrétně zabývá především strukturou veřejného mínění a vlivem medií, je možno v ní pozorovat pouze prvky Brycevy koncepce veřejného mínění. Konkrétně společný přístup k pojmu názorový vůdce a Lazarsfeldem a Katzem rozvinutý popis jedné z Bryceovy úrovně formování veřejného mínění – roviny interpersonální.

6.3. Elisabeth Noelle Neumann – Spirála mlčení

Elisabeth Noelle-Neumann⁵⁴, německá socioložka a politoložka, ve své teorii Spirála mlčení představuje jednu z možností, jak chápat vliv skupiny na jedince, ale také jednu z forem přístupu k dynamice tvorby veřejného mínění [Šubrt 1998c: 38]. Jakožto teorie předkládající jedno z vysvětlení konformního chování jedinců vůči veřejnému mínění v ní lze nalézt prvky teorií ambivalentního pojetí veřejnosti, tedy teorií, které právě před konformní silou veřejného mínění varují. Svou teorii Noelle-Neumann představila v článku *The Spiral of Silence A Theory of Public Opinion*⁵⁵ a později v knize *Die Schweigespirale: Öffentliche Meinung -Unsere Soziale Haut*.⁵⁶ Hlavní rozdíl oproti sledovaným teoriím 19. století je neutrální přístup Noelle-Neumann ke konformní síle.

Již v samotném vymezení veřejného mínění se objevuje Tocquevillova myšlenka konformní síly veřejného mínění. Noelle-Neumann pod pojmem veřejné mínění rozumí ty

⁵⁴ Žila v letech 1916-2010. Její životopis je podrobněji popsán v části Příloha 1.

⁵⁵ Z roku 1974. Jedná se o překlad z německého sborníku Ernst Forsthoff and Reinhard Horstel (Eds.) 1974. Frankfurt am Main: Athenaum, 1974 Standorte im Zeitstrom: Festschrift für Arnold Gehlen.

⁵⁶ Z roku 1980.

způsoby, postoje a chování, které je nutno vyjádřit nebo projevit na veřejnosti, a bychom nebyli izolováni.

*„(...) dominující mínění, které jedince nutí vyhovět postojům a chování, neboť jinak je jako nesouhlasící ohrožen izolací.“*⁵⁷ [Noelle-Neumann 1974: 44].

Tocqueville sám spojuje veřejné mínění s pouze etablovanými legitimizovanými myšlenkami, nejde tedy o veškeré názory, o kterých lidé uvažují, ale pouze o ty společností uznané. Blízko tomuto přístupu je také Millova představa veřejného mínění, která ztotožňuje veřejné mínění s tradicí, respektive s ideologií, které se jedinec dokáže jen velmi těžko bránit.

Pojetí veřejného mínění Noelle-Neumann však neznamena existenci pouze jednoho vyhraněného veřejného mínění, ale připouští existenci pluralistického veřejného mínění. [Šubrt 1998c: 38] Člověk zvažuje mínění společenské skupiny, ke které náleží, či své referenční skupiny, neboť nechce být izolován ve svém vlastním prostředí. Může tak současně existovat více skupin, více veřejných mínění. Všichni tři studovaní myslitelé 19. století ovšem přistupují k veřejnému mínění monisticky a Noelle-Neumann se s nimi tak v tomto pohledu neshoduje.

Noelle-Neumann ve své teorii pracuje s pojmem názorové klima, které představuje nestabilní proměnlivé prostředí, kterému je jedinec neúprosně vystaven. [Noelle-Neuman 1974: 78] Ve své teorii předkládá myšlenku, že o podobě názorového klimatu rozhoduje odhodlání mlčet či mluvit. Mluvení (případně mlčení) však nechápe pouze ve smyslu verbálním, ale uchopuje jej v širším pohledu jako vyjádření názoru v jakékoliv podobě (tedy i nošení odznaků či rozdávání letáků) [Šubrt 1998c: 36]. Předpokladem celé teorie Spirály mlčení je strach lidí z odloučení, separace od druhých. Její teorie je založena na dvou základních předpokladech.

Prvním předpokladem je strach lidí z izolace od druhých. Strach z izolace je Noelle-Neumann chápán jako odstředivá síla, která nastartuje spirálu mlčení.⁵⁸ Ve svých úvahách se také dotýká možnosti, že za změnou názoru může být touha po identifikaci s vítězem, přitom

⁵⁷ Vlastní překlad: (...) *dominating opinion which compels compliance of attitude and behavior in that it threatens the dissenting individual with isolation.*

⁵⁸ Navazuje na psychologa Solomona Ascha [Noelle 1984: 37].

dochází k závěru, že je to falešná cesta, neboť ve skutečnosti je za vším strach ze získání společenského stigmatu. Toto své přesvědčení dokazuje empiricky pomocí projektivních technik [Šubrt 1998c: 38]. Tzv. „train test“⁵⁹ [Noelle-Neumann 1993: 22] při němž se zkoumá odhodlání lidí mluvit či mlčet při položení sporné otázky. Dalším testem je „threat test“⁶⁰, který zkoumá sílu strachu z izolace [Noelle-Neumann 1993: 42].

Strach z izolace jako pohon spirály mlčení je přímo převzat z Tocquevillových myšlenek. Autorka se odkazuje na jeho text *Starý režim a revoluce*, ale jak bylo nastíněno v předchozích kapitolách, Tocqueville na rozdíl od Noelle-Neumann nevidí původ síly veřejného mínění pouze ve strachu, ale zmiňuje také prosté prospěchářství (jedinci by se jednoduše nevyplatilo vyjadřovat se v rozporu s veřejným míněním) a nutnost jedince spoléhat se na veřejné mínění v každodenním životě i v jakýchkoliv svých vlastních úvahách. Nejdůležitějším důvodem silného vlivu veřejného mínění je dle Tocquevilla pak narůstající rovnost mezi lidmi v demokratických společnostech, která vede ke snížení vnímání síly vlastního hlasu a umocňuje význam hlasu většiny. U ostatních autorů Milla a Bryce sice nalezneme úvahy o síle konformity, ale příčinu této síly nespatřuje ani jeden z nich ve strachu.

Druhý předpoklad Noelle-Neumann stojí na tvrzení, že se ze strachu všichni lidé snaží zjistit, jaké je chování ostatních a k tomu používají kvazi-statistický orgán založený na „měření“ a pozorování těch ostatních [Noelle-Neumann 1974: 44]. V tomto pohledu lze nalézt prvky Millova a Tocquevillova přístupu k veřejnému mínění. Dle Milla se lidé ohlížejí pouze po ustálené formě, již zcela ztratili a nechali zotročit svého ducha a chtějí pouze naplnit to, co je od nich očekáváno. Mill však nespatřuje příčinu hledání ustálené formy a očekávaného názoru ve strachu, nýbrž v pouhé zakrnělosti ducha a pohodlnosti, neboť pokud člověk udělá, co je očekáváno, stojí jej to jednoduše mnohem méně úsilí. Tocqueville naopak v tomto ohledu přímo předznamenává Noelle-Neumann, když upozorňuje na skutečnost, že lidé pozorují své okolí a svůj názor nevyjadřují, dokud si nejsou jisti shodou

⁵⁹ Železniční test (Eisenbahntest) – projektivní technika, člověk si má představit, že jede 5 hodin ve vlaku a sedí s ním osoba, která má zcela opačné názory, otázka je, zda se s touto osobou bude o svém odlišném názoru bavit či ne.

⁶⁰ Výhružný test (Drohtest) – simulována izolační hrozba, člověku je zobrazen komiks, ve kterém jedna osoba vyjadřuje extrémní stanovisko, úkolem je doplnit reakci druhé osoby.

jejich názoru s veřejným míněním. Noelle-Neumann byla velice zaujata právě schopností lidí zjistit a změřit své okolí. Podle Noelle-Neumann si lidé kladou dvě hlavní otázky. První otázka se týká přítomnosti: Co si myslí většina lidí?, druhá se týká budoucnosti: Bude si v budoucnu toto myslet více nebo méně lidí? [Griffin 2012: 373] Dle jejího názoru musí lidé vynakládat velkou energii, aby byli schopni odhalit, jaké je současné názorové klima. Toto úsilí se jim však vyplácí, neboť mnohem horší by bylo ztratit své dobré jméno.

Tyto dva předpoklady, strachu a schopnosti kvazi měření svého okolí každého jedince, Noelle-Neumann umožňují konstrukci čtyř hypotéz. [Noelle-Neumann 1974: 46]

Na základě propozorovaného okolí lidé, kteří vidí a cítí, že jejich názor je okolím schvalován, mají tendenci toto své přesvědčení vyjadřovat. Z tohoto principu vyplývá i druhá hypotéza. Lidé, kteří cítí, že by se chování, které chtějí právě vykonat, nesetkalo s podporou, od tohoto chování upustí a raději mlčí. Tímto je spirálovitý proces nastartován (třetí hypotéza). Silnější tábor je stále silnější, zatímco menšina je umlčena. Výsledkem a čtvrtou hypotézou je změna veřejného mínění. Základem jakéhokoli posunu veřejného mínění je tak situace, kdy lidé veřejně prohlásí názor, který pak posune veřejné mínění.

V představě procesu spirály mlčení od Elisabeth Noelle-Neumann jsou jasně patrné stopy teorií veřejného mínění 19. století. Měření okolí a hledání očekávaného názoru nalezneme u Milla. O tendenci vyjadřovat pouze takový názor, který je shodný s míněním většiny, popřípadě masy, hovoří Tocqueville i Mill. Naopak proces stále více se posilujícího jednoho mínění na úkor druhého, je velmi podobný samotné definici Bryceova dynamického pojetí veřejného mínění. Bryce v něm tvrdí, že veřejné mínění jsou proudy názorů, z nichž některé postupem času nabývají větší síly než jiné. Ten nejsilnější nakonec ovládne ten slabší, až převládne jeden jediný.

Velice zajímavý je pak přístup Noelle-Neumann ke vztahu individua a veřejného mínění. Spojení individua a veřejného mínění jako celospolečenské sféry umožňuje jedinci vnímat názorové klima.⁶¹ Jedinec na veřejnosti jedná již se znalostí veřejného mínění. Podle Noelle-Neumann tak veřejné mínění není nadindividuální entitou, ale stavem vědomí, je součástí každého z nás. [Šubrt 1998c: 39] V tomto pohledu je Noelle-Neumann vzdálena

⁶¹ Navazuje na McDougalla, který považuje vědomí veřejnosti za součást individuální vědomí.

pojetí veřejného mínění jako nadindividuální entity a neshoduje se tak s Tocquevillem a Millem.

V teorii od Noelle-Neumann se objevuje Bryceova myšlenka schopnosti veřejného mínění silně ovlivnit názor jednotlivce. Dle Noelle-Neumann má totiž veřejné mínění autoregulační funkci a je schopné pohnout myslí jedince i proti jeho vůli. [Noelle-Neumann 1993: 22] Podobně Bryce, který také nepovažuje veřejné mínění za nadindividuální entitu, hovoří o „fatalismu z množství lidí“, tedy o síle veřejného mínění ovlivnit myšlení jedince díky síle počtu jednotlivců, kteří ten či onen názor zastávají. V jeho pojetí však není příčinou tohoto efektu strach z izolace, ale prostá absence individuální rezistence vůči síle velkého počtu jedinců.

Noelle-Neumann připouští, že ve společnosti jsou i lidé, kteří se hrozby společenské izolace nebojí, a snaží se ve své teorii nalézt odpověď i pro jejich existenci. [Griffin 2012: 379] Ve své teorii kategorizuje dva typy těchto jedinců. První kategorii nazývá hard-core nonconformist⁶². Jde o jedince, kteří již byli stigmatizováni jako odpůrci konformního myšlení a jako takoví nemají co ztratit. Je jim tak jedno, jaká je reakce společnosti, protože již předem ví, že budou odsouzeni. Ve své podstatě využívají opačný mechanismus spirály mlčení. Druhou kategorií jsou avant-garde⁶³, izolovaná menšina intelektuálů, umělců, tedy těch, kteří tvoří předvoj nových myšlenek. Na rozdíl od hard-core vyhledávají reakci společnosti. K jedincům schopným odolat síle konformity veřejného mínění se velmi věnuje i Mill. V jeho teorii jsou takoví jedinci nastíněni v podstatě jako ideální typ, který má nejen skeptický pohled na svět, ale je také skromný. Jak Mill, tak i Noelle-Neumann považují tyto jedince za minoritní. Millova ideálního jedince bychom jazykem Noelle-Neumann mohli označit spíše za avantgardu, tedy potencionálního hybatele veřejným míněním.

Noelle-Neumann se také zabývá rolí medií na veřejné mínění. Shoduje se s Tocquevillem, Millem i Brycem v chápání masmédia jako zprostředkovatele názorů další (nám již ne fyzicky blízké) části lidí, neboť naše přímé pozorování a měření veřejného mínění je značně selektivní a omezené. Stejně tak jako sledování myslitelé dochází k závěru, že média nám nemusí vždy sloužit dobře. Problémem je, že masmedia nejsou schopna ukazovat

⁶² Vlastní překlad: tvrdé jádro nekonformních jedinců.

⁶³ Vlastní překlad: avantgardisté.

skutečnou proporci názorů ve společnosti. Dochází tak k pluralistické ignoranci skutečnosti. [Noelle-Neumann 1993: 125-27] Dle Noelle-Neumann je jakékoli mylné odhadnutí veřejného mínění vždy zapříčiněno špatnou interpretací média. Noviny a časopisy ve své různosti a množství jsou schopny dát poměrně dobrý přehled o různých názorech ve společnosti. Televize je však dle jejího mínění odlišná, často neukazuje pravdu a lidé jsou si toho vědomi, a přesto ji sledují. Příčinou je, že jde o jedinou zábavu, která je jim poskytnuta. [Griffin 2012: 375].

Noelle-Neumann souhlasí s tím, že media zobrazují názory, které jsou vytvořeny společností. Velkým problémem je však fakt, že do medií se dostává již upravený, schválený pohled toho, co si ostatní myslí. Každý potencionální názorový vůdce, tak musí být schopen ovládnout média. Všichni potencionální vůdci však nemají stejnou možnost média ovlivnit, například kvůli různému ekonomickému kapitálu [Griffin 2012: 375]. Noelle-Neumann tak dochází k závěru, že masová média mohou pro menšinu vytvářet podobu, obraz většiny. Televize vysílá veřejné mínění, ale také jej tvoří. [Griffin 2012: 375] Tento závěr je ve shodě s teoriemi Milla a Bryce, kteří vidí masová média jako aktivní složku tvorby veřejného mínění.

Veřejnost samotná dle Noelle-Neumann tak může být i hrozbou, neboť je to právě ona, která oceňuje či sankcionuje jedincovo chování. Noelová v tomto případě hovoří o pojmech schválení, souhlasu, nelibosti a nesouhlasu. Lidé se právě těchto postihů obávají, protože mohou ztratit svou čest. [Šubrt 1998c: 40].

V teorii Elisabeth Noelle-Neumannové se objevuje velké množství prvků raných teorií 19. století. V její Spirále mlčení se vyskytuje od Tocquevilla převzatá myšlenka strachu z izolace a s ní spojený strach z projevu neschváleného názoru. S Millem a Tocquevillem Noelle-Neumann shodně nahlíží na lidi jako pozorovatele veřejného mínění, kteří se snaží neustále vyhovět požadavkům okolí. Millovu představu ideálního jedince odolávajícího veřejnému mínění lze zase spatřit v avantgardní kategorii lidí bez strachu z izolace. Objevuje se i Bryceovo pojetí fatalismu z většiny lidí, jakožto jedné ze sociálních kontrol jedince. Prvky spirálovitého narůstání vlivu veřejného mínění můžeme zase nalézt v Bryceově definici veřejného mínění. Ve shodě se třemi pozorovanými mysliteli přistupuje Noelle-Neumann k tisku ambivalentně (předává informace, ale také je může deformovat). Shodně s Millem a Brycem pak považuje masmédia za aktivní tvůrce veřejného mínění.

6.4. Irving Crespi – Procesuální teorie veřejného mínění

Irving Crespi⁶⁴, americký sociolog, výzkumník veřejného mínění a také jeho teoretik, přichází s komplexním interaktivním modelem veřejného mínění. [Schuman 1998. 431-433] Svou teorii podrobně popisuje v knize *The Public Opinion Process: How the People Speak*.⁶⁵ Crespiho koncepce je spojením politologického, sociologického a psychologického přístupu k veřejnému mínění⁶⁶. Jeho model propojuje jednotlivé části struktury veřejného mínění do jednoho procesu, čímž vytváří cestu k překonání sporné otázky od počátku spojené s pojmem veřejné mínění: je veřejné mínění složením jednotlivců nebo nadindividuální entitou?

Crespiho definice veřejného mínění vychází z Bryceova pojetí [Crespi 1997: 5]. Oba autoři přistupují k veřejnému mínění dynamicky, Crespi však na rozdíl od Bryce nechápe veřejné mínění jako výsledek procesu, ale považuje jej za proces samotný [Crespi 1997: 1]. Takový přístup Crespimu umožňuje zcela se vyhnout otázce monismu a pluralismu a zároveň mu to dovoluje obejít vymezení veřejného mínění jako nadindividuální entity. Crespi se tak svým vymezením vzdaluje od Bryceova, Millova i Tocquevillova chápání tohoto pojmu

Veřejné mínění je dle Crespiho koncepce jediným, uceleným trojrozměrným procesem složeným ze tří propojených subprocesů: transakce, komunikace a politické legitimizace. [Crespi 1997: 1] Celý koncept veřejného mínění popisuje obrázek 2.⁶⁷ Dle Crespiho bychom veřejné mínění mohli přirovnat ke kaleidoskopu, neboť se jedná o rozmanitý, nekončící a stále se měnící proces vytváření vzorců individuálních a kolektivních názorů, jejichž význam spočívá právě v samotné tvorbě těchto vzorců, a ne v pouhém obsahu jejich názorů. [Crespi 1997: 161]

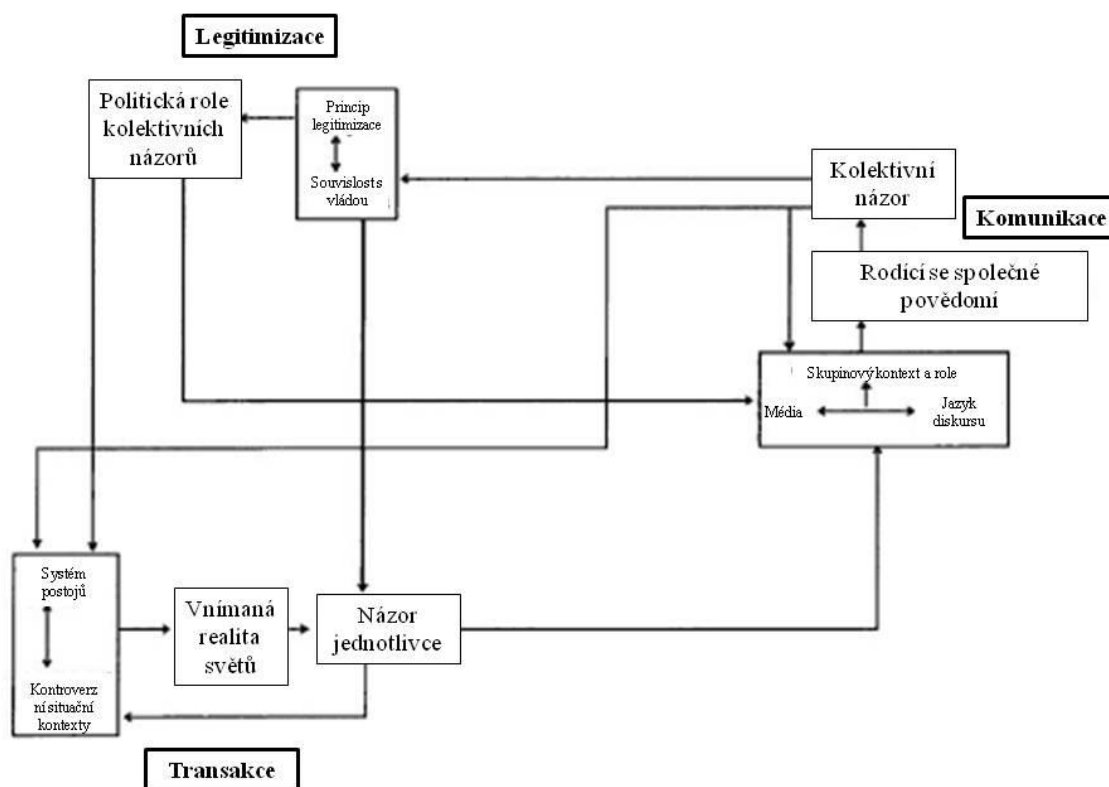
⁶⁴ Žil v letech 1926-2004. Jeho životopis je podrobněji popsán v části Příloha 1.

⁶⁵ Z roku 1996.

⁶⁶ V tomto ohledu vychází z práce Davisona.

⁶⁷ Vlastní překlad. Originální obrázek v části Příloha 3.

Obrázek 2 Crespiho trojrozměrný proces veřejného mínění

Zdroj: [Crespi 1997: 3]

První dimenze veřejného mínění, Crespim nazvaná transakce, se odehrává na úrovni jedince. Jde o nepřetržitý proces vytváření, formování a reformulování mínění jednotlivce, které probíhá na základě vnitřních a externích proměnných. První subproces transakce se tedy odehrává v rovině individuální, představuje psychologický aspekt formování veřejného mínění a pohledem Bryceovy teorie se jedná o první stupeň tvorby veřejného mínění. V koncepcích Tocquevillo i Milla není psychologický rozměr veřejného mínění rozpracován a nelze tak oba autory v tomto ohledu s Crespim srovnávat. Dle Crespiho existují tři proměnné, síly tvořící subproces interakce [Crespi 1997: 12].

První proměnnou jsou kontexty situací a okolností, ve kterých se jedinec nachází. O této proměnné hovoří ve své koncepci také Bryce, který zdůrazňuje nezanedbatelný vliv okolností, ve kterém je jedinci informace doručena, na utváření názoru. Kontext má dle Bryce

afektivní rozměr, neboť existují „dobré reakce“ vytvořené pouze dojmem dané situace. Ve stejném duchu pracuje s kontexty i Crespi.

Druhou proměnnou formující veřejné mínění jsou individuální kvality a vlastnosti. Individuální kvality a vlastnosti představují dle Crespiho postojový systém jednotlivce. I tato proměnná je obsažena v Bryceově koncepci tvorby veřejného mínění. Zásadní roli dle Bryceovy představy hrají v utváření prvotní interpretace informace individuální odlišnosti a postoje jedince. Crespi jeho myšlenku rozpracovává a uvádí čtyři komponenty, ze kterých se postojový systém skládá. První komponentou jsou hodnotící rámce, tedy hodnoty a zájmy jednotlivce. Druhou komponentou je poznání, jedná se o znalosti, víry a názory. Třetí komponenta je afektivní a představuje city a pocity jedince. Poslední čtvrtá komponenta je vůle, tedy záměry jednotlivce.

Třetí proměnnou transakčního procesu je vnímání reality, jakožto vytváření vzorců pomocí interakce dvou předešlých proměnných – kontextu situací a postojového systému. Tato interakce vede dle Crespiho ve výsledku ke konečnému vnímání světa.

Ve druhém subprocessu, komunikaci se Crespiho koloběh formování veřejného mínění odehrává v rovině sociální. V podstatě se jedná o rozpracování Bryceovy druhé a třetí fáze tvorby veřejného mínění. Crespi zde popisuje zrod kolektivního mínění jakožto sociální síly. Společně s Brycem, ale i Tocquevillem a Millem považuje za základ sociální roviny interakci (v Tocquevillově a Millově pojetí probíhá interakce v rámci občanské společnosti).

Souhrn mínění jednotlivců představuje dle Crespiho bloky kolektivních názorů, které však ještě nejsou schopny vytvářet sociální sílu. [Crespi 1997: 47] Sociální síla se zrodí jedinež skrze komunikaci, se kterou Crespiho koncepce pracuje jako s médiem. Splynutí individuálních názorů do sociální síly, Crespim nazývané kolektivní mínění, vzniká z vytvořeného povědomí o názorech dalších, tedy ze *vzájemného povědomí*⁶⁸ mezi lidmi, kteří mezi sebou komunikují pomocí společného diskursu. [Crespi 1997: 48] Dle Crespiho je chování každé osoby neustále přizpůsobováno jak aktuálnímu chování ostatních, tak očekávání toho, jak se ostatní budou chovat. Tato představa evokuje Bryceovu koncepci formování veřejného mínění, ve které jedinec v rovině sociální získává názory pro a proti,

⁶⁸ Crespi užívá pojmu „mutual awareness“.

a utvrzuje se či oslabuje ve svých názorech, až dojde ke konečnému názoru. Bryce však ve své koncepci vynechává rovinu očekávání souhlasu či nesouhlasu. Naopak v pracích Tocquevillova a Milla je zdůrazňována právě tato rovina očekávání, jež vede jedince k nevyjádření svého názoru a v prosté dodržování očekávaného.

Ve výsledku můžeme chápat Crespiho představu vytvoření vzájemného povědomí jako komplex tří složek. Za prvé jde o interakci získaných souhlasů a nesouhlasů (lidé jsou ve svém názoru utvrzováni nebo oslabováni), za druhé se jedná o očekávání souhlasného a nesouhlasného chování a za třetí jde o výsledné chování, které je založeno na těchto dvou okolnostech (získaný souhlas/nesouhlas a očekávání). [Crespi 1997: 49] Shrnutí: Crespi ve druhém subprocessu popisuje interakci mezi jazykem určitého veřejného diskursu a skupinovými kontexty a rolemi týkající se daného diskursu. Takto vytvořený kolektivní názor pak funguje jako sociální síla. [Klimov 2003: 12] Sociální síla veřejného mínění se dále projevuje v dalších efektech, tj. dominance většiny, efekt třetí osoby apod. Právě těmito efekty věnuje hlavní pozornost díla Tocquevillova a Milla.

Proces vytváření vzájemného povědomí zahrnuje i teorii názorových vůdců. Crespi souhlasí s Brycem a domnívá se, že veřejné mínění je formováno malou částí společnosti, a to těmi, kteří ovlivňují veřejné mínění. Mezi nimi jsou lidé pracující v médiích a názoroví vůdci. Názoroví vůdci jsou významnou součástí tvorby veřejného mínění, neboť hrají důležitou roli v komunikaci; u neformálních názorových vůdců se pak jejich vliv projevuje především v primárních skupinách. Jak ovšem Crespi uvádí, je v této problematice ještě mnoho prostoru pro výzkum.

Třetí, legitimizační subprocess vytváří vazbu mezi kolektivním míněním a vládou [Crespi 1997: 2] a opět představuje rozpracování Bryceovy teorie veřejného mínění. Dle Bryce již samotná povaha kolektivního mínění zaručuje, že každý typ vlády musí být alespoň ve svých základech legitimizován kolektivním míněním. V tomto pohledu lze dle Crespiho s Brycem souhlasit. K podrobné analýze politického fungování kolektivního mínění je však nutné prozkoumat legitimizační proces a jeho konsekvence v různých politických systémech. [Crespi 1997: 95] Ptáme se tedy, jak moc veřejné mínění ovlivňuje politický život, zda a za jakých podmínek je kolektivní mínění akceptováno jako základní princip vládnutí. Crespi rozlišuje tři stavy popisující status kolektivního mínění v politickém zřízení. [Crespi 1997: 97] V prvním je kolektivní mínění považováno za legitimní základ vládnutí. Ve druhém je

kolektivní mínění tolerováno pouze pro vyslovení souhlasu s politickým systémem založeným ve skutečnosti na zcela jiném principu vládnutí. Ve třetím je kolektivní mínění odmítáno jako nelegitimní zpochybnění existujícího systému. Takový přístup procesu legitimizace Crespimu umožňuje analyzovat roli veřejného mínění v nedemokratických a demokratických společnostech. [Denham, 1998: 89; Glynn, 1998: 84]

V nedemokratických společnostech je dle jeho názoru, veřejné mínění ignorováno, a pokud ignorováno být nemůže, tak je pozorováno za účelem zničení možných problematických myšlenek. [Crespi 1997: 109] Formálně zde existují volené instituce, které jsou však pod přísnou kontrolou. Veřejné mínění je neovlivňuje, jsou ovlivňovány pouze míněním malé vládnoucí elity.

Crespi se dále přesouvá k demokratickým společnostem. Jeho úvahy se dotýkají současného působení demokratických vlád a nebudou tak srovnávány se závěry vybraných myslitelů 19. století. Dle jeho názoru, nejsou v současné době demokratické vlády lidmi vnímány jako vlády, které naplňují jejich potřeby. Jak se ukazuje, volby totiž nejsou dostatečnou cestou pro vytvoření vlády založené na kolektivním mínění. Jednou z příčin je fakt, že lidé ve volbách spíše volí to, co nechtějí, než to, co chtějí. Problém leží v samotném principu demokracie, kde je legitimita veřejného mínění založena na psychologickém předpokladu, že lidé mají názor a že jej mohou svobodně vyjadřovat. Přestože jsou tyto názory mnohdy různé, lidé očekávají, že vláda bude brát ohled na jejich přání. Dnešní velmi heterogenní společnost má však jen velmi málo převládajících kolektivních mínění, je tak potřeba najít způsob jak překonat zneprátené tábory názorů.

Crespi se při posuzování role médií na veřejné mínění odkazuje na agenda-setting teorii⁶⁹. Podle této teorie média neovlivňují názory lidí přímo, ale ovlivňují je selekcí zpráv a informací, které lidem předkládají. Ovlivňují tak, o čem se mluví, o čem lidé přemýšlejí a jaká témata považují za důležitá. Bryce shodně s Crespim přisuzuje médiím, respektive novinám, schopnost ovlivnit myšlenky lidí pouhým výběrem zobrazovaných zpráv. Média dle Crespiho tedy mají ambivalentní povahu, neboť sice plní potřebnou funkci zprostředkovatele zpráv, ale mohou silně deformovat zobrazovanou skutečnost.

⁶⁹ Autorem teorie je McCombs a Shaw z roku 1972. [McCombs, 1972]

Irving Crespi ve své Procesuální teorii veřejné mínění rozpracovává teorii Bryce a jeho teorie tak obsahuje prakticky všechny významné poznatky teorie Bryceovy. Další sledování myslitelé 19. století se v Crespiho teorii projevují jen okrajově. Svým originálním vymezením veřejného mínění se Crespi vzdaluje od definic všech sledovaných autorů 19. století. S Brycem shodně obsahuje jeho teorie psychologický přístup k jedinci, v sociální rovině pak jeho teorie navazuje na Bryceovu tvorbu veřejného mínění skrze utvrzování/oslabování názoru. Crespi do procesu tvorby názoru dále zapojuje i očekávání souhlasu a nesouhlasu, čímž se jeho pohled přibližuje koncepcím Tocquevilla a Milla. Média mají v jeho pojetí ambivalentní povahu, neboť se jakožto zastánce teorie agenda setting domnívá, že vybíráním jen určitých informací, deformují zobrazovanou realitu. Shoduje se tak ve své rozvaze o roli médií s Brycem a potažmo i s Millem a Tocquevillem.

6.5. Giovanni Sartori – Kaskádový model veřejného mínění

Giovanni Sartori⁷⁰, italský politolog a teoretik demokracie, se ve svých úvahách také dotýká problematiky veřejného mínění. Své pojetí veřejného mínění představuje v knize *Teória demokracie*⁷¹.

Sartori definuje veřejné mínění jako veřejnost, nebo více veřejností, jejichž mentální stanoviska se difúzně proplétají, a poté ještě interagují s toky informací o pozici ve veřejném mínění [Sojo 2011: 19]. Při uchopení pojmu se odvolává na Berensona [Sartori 1993: 97]. Názory individuí se dle jeho názoru netvoří na základě přísunu informací, ale na základě identifikace s referenčními skupinami. Lidé jsou ovlivňováni informacemi, ovšem vždy si nesou i přes nulové obdržení informace názory z referenčních skupin. Jeho pojetí veřejného mínění je tak vzdáleno vymezením všech tří studovaných autorů, neboť se jedná o pluralistický přístup k definici veřejného mínění. Sartori nepovažuje veřejné mínění za nadindividuální entitu, v čemž se shoduje s Brycem. Vztah mezi demokracií a veřejným míněním je pak dle Sartoriho založen na suverenitě lidu.

⁷⁰ Narozen v roce 1924. Jeho životopis je podrobněji popsán v části Příloha 1.

⁷¹ Pro absenci českého překladu vycházím v práci ze slovenského. V originále *The Theory of Democracy Revisited* z roku 1987.

Abychom poznali proces vytváření veřejného mínění je dle Sartoriho potřebné odlišit tři procesy: první proces je prosakování názorů z elitních vrstev, druhý proces se projevuje vyvěrání názorů zdola a třetí proces představuje ztotožňování se s referenčními skupinami. [Sartori 1993: 95] Sartori zde navazuje na Deutschův kaskádový model, který však kriticky hodnotí [Zbořil 1998: 48]. Náznaky podle jeho mínění padají postupně jako voda v kaskádě. [Sartori 1993: 95] Velkou výhodou metafory kaskády je její zobrazení horizontální úrovně vytváření názorů, neboť během tohoto procesu jsou názory vždy po nějakou dobu udržovány v názorovém jezírku, ve kterém probíhá interakce. Deutsch rozlišoval ve své práci pět kategorií jezírek: ekonomické, sociální elity, politické, vládní elity, masmédia a obhájci názorů. Sartori vidí jako nejdůležitější při tvorbě veřejného mínění názorové vůdce a masmédia. Jezírko masmédií se nachází velmi blízko předchozím dvěma jezírkům. Problémem je však velký skok mezi masmédiem a jezírkem s názorovými vůdci, přes které všechny informace procházejí. Názoroví vůdci jsou referenční skupinou jedinců. Protože v jezírku názorových vůdců dochází k jeho dalšímu promíchání, mohou názoroví vůdci zprávy blokovat, nebo naopak ještě více umocnit. Lze tak říci, že masové publikum je dle Sartoriho strukturované (není atomizované).

Sartoriho přejatý kaskádový model tvorby veřejného mínění pracuje s pojmem názorový vůdce podobně jako Bryce, tedy jako s důležitým zdrojem vlivu na tvorbu veřejného mínění. Bryce však na rozdíl o Sartoriho nepovažuje názorového vůdce za mezistupeň mezi médii a jedincem. Vliv referenčních skupin pak Bryceova teorie neobsahuje vůbec. V Tocquevillově a Millově pohledu na veřejné mínění sice lze pozorovat princip přejímání veřejného mínění seshora, jejich teorie však neobsahují mezistupně procesu přejímání veřejného mínění.

Jak uvádí Sartori, velkým problémem kaskádového modelu je jeho vypuštění situací, kdy prochází společností mohutná názorová vlna. [Sartori 1993: 96] Tento problém není model schopen osvětlit. Právě díky existenci velkých názorových vln můžeme tvrdit, že v současné demokratické společnosti je tvorba mínění nezávislým procesem. Jelikož současná společnost vytváří masovou inteligenci, vzniká velké množství ideových skupin, které se drží na pomyslném dolním žebříčku kaskády, ale občas vyvěrají vzhůru a ovlivňují veřejné mínění.

Tento princip vyvěrání veřejného mínění zezdola je v podstatě popsáním fungující občanské společnosti. V teoriích všech tří studovaných myslitelů je myšlenka fungující občanské společnosti obsažena. Spolu s Tocquevillem a Millem Sartori považuje fungující nezávislou občanskou společnost za základ fungující demokracie.

Veřejné mínění je veřejné nejen proto, že veřejnost je jeho subjektem, ale také proto, že se váže na veřejné subjekty. [Sartori 1993: 97] Kaskádový model dle Sartoriho velmi dobře popisuje informační tok. Na druhé straně však takovýto způsob předávání informací v sobě latentně obsahuje stálé riziko manipulace s myšlením lidí, neboť tyto informace získává jedinec z masmédií. Sartori tak přistupuje k masovým médiím spíše negativně jako k možnému zdroji desinformace manipulace s veřejným míněním. I tento bod nalézáme u všech tří analyzovaných autorů. Sartori vidí jako obranu proti zmanipulovaným informacím identifikaci s referenčními skupinami. Tato neinformační složka veřejného mínění je dle jeho mínění nedeformovanou vůlí lidu. Výsledné vyjádření vyvěrání veřejného mínění je pak někde uprostřed této cesty (někdy vznikne ze získaných informací, někdy jde o náboženství, citový projev...).

Sartoriho rozšířený kaskádový model veřejného mínění má několik společných prvků s analyzovanými mysliteli 19. století. Společně s Brycem uvažuje při procesu vzniku veřejného mínění o názorových vůdcích. Spolu se Tocquevillem a Millem pak spatřuje základ demokracie v nezávislé občanské společnosti, která se v jeho pojetí projevuje vyvěráním veřejného mínění zezdola. Stejně jako tito myslitelé považuje masmédia za zdroj možné manipulace s veřejným míněním. Obranou je dle jeho mínění právě identifikace s referenčními skupinami. Úvahy o nich však v žádné ze sledovaných teorií 19. století nenalezneme.

6.6. Shrnutí – odkaz myslitelů 19. století v současných teoriích

Mnohé prvky a myšlenky teoretických konceptů sledovaných myslitelů 19. století Jamese Bryce, Johna Stuarta Milla i Alexise de Tocquevilla jsou rozpoznatelné ve vybraných teoriích veřejného mínění 20. století a ukazuje se tak, že jejich rozvahy o veřejném mínění jsou doposud aktuální.

S jistou simplifikací lze tvrdit, že Bryceova koncepce veřejného mínění více předznamenává analytické modely veřejného mínění (jaké předložili např. Elihu Katz a Paul Lazarsfeld či Irving Crespi). Na druhé straně přístup Tocquevilla a Milla je více rozpoznatelný v teoriích spíše filosoficky orientovaných autorů, jejichž ústředním tématem je snaha poukázat na limity vlády veřejného mínění či touha objasnit příčiny konformity v lidském chování (např. Walter Lippmann či Elisabeth Noelle-Neumann). Takovéto rozdělení myslitelů 19. století vyplývá ze dvou skutečností. Za první, z odlišné doby, ve které svá díla autoři tvořili, neboť Bryce je teoretikem o generaci mladší a jeho teorie obsahuje již „modernější“ přístup k veřejnému mínění. Za druhé, odlišným obsahem jejich děl, jelikož v koncepcích Milla a Tocquevilla je obsažena vyšší míra kritiky veřejného mínění, naopak Bryce ve své práci na kritiku vlády veřejného mínění v demokratických společnostech reaguje.

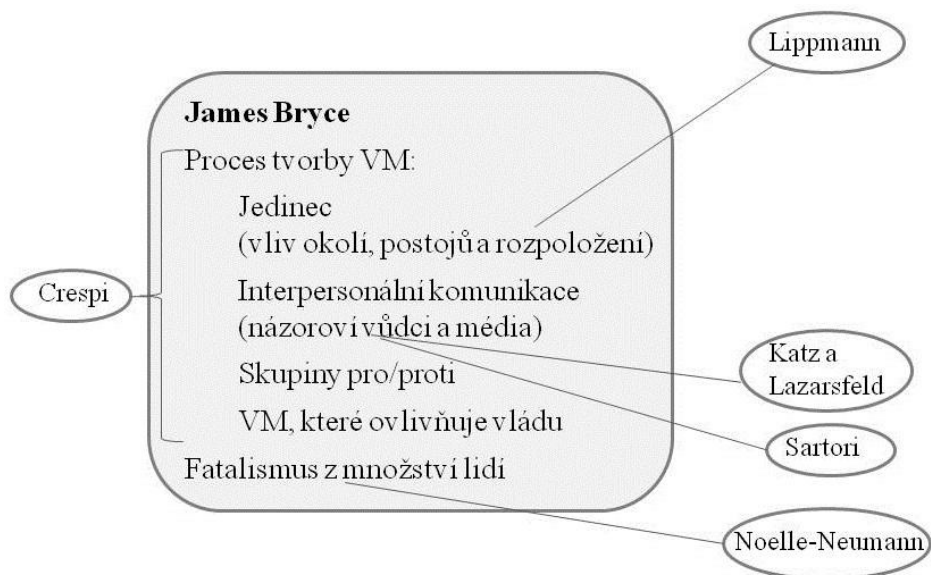
Konkrétní přehled o kontinuitě myšlenek studovaných autorů 19. století zobrazují myšlenkové mapy (obrázky 3,4 a 5)⁷². Z nich vyplývá, že Bryceova koncepce veřejného mínění se aspoň v jednom prvku shoduje se všemi studovanými autory 20. století. Příčinu častého výskytu jeho myšlenek lze spatřit jak v jeho dobovém zvýhodnění (byl o generaci mladší než Tocqueville a Mill), tak ve skutečnosti, že jeho práce se již více zaměřovala na samotnou problematiku veřejného mínění.

Z analyzovaných teorií 20. století navazuje na Bryceovy myšlenky nejvíce procesuální teorie Irvinga Crespiho (Obr. 3). Crespi ve své práci zasazuje Bryceovu koncepci i veřejného mínění do současnosti, propojuje ji s doposud získanými poznatky o veřejném mínění,

⁷² Vytvořené myšlenkové mapy zobrazují pouze myšlenky nalezené u vybraných autorů 20. století. Záměrně neobsahují přístupy k masmédiím, neboť za první, jsou přístupy všech tří sledovaných autorů stejné a za druhé, v obdobné podobě je nalzáme i v moderních teoriích. V textové části jsou však komentovány.

aktualizuje ji a ve výsledku umocňuje její dynamiku. Walter Lippmann se ve své teorii veřejného mínění shoduje s Bryceovým sociálně-psychologický přístupem, když poukazuje na fakt, že na tvorbu názoru utvořeného v hlavě každého jedince má silný vliv náhodná zkušenost a předsudky. Bryceova raná představa funkce a vymezení názorového vůdce je předzvěstí užití tohoto pojmu v kaskádovém modelu veřejného mínění od Giovanniho Sartoriho a v teorii dvoustupňového toku od Lazarsfelda a Katza. Noelle-Neumann zase shodně s Bryceovým konceptem fatalismu z množství lidí poukazuje na autoregulační funkci veřejného mínění, které je schopné pohnout myslí jedince i proti jeho vůli.

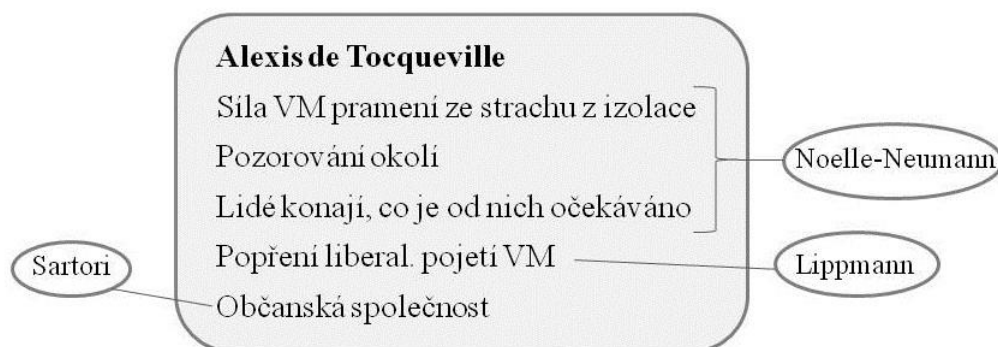
Obrázek 3 Prvky teorie Jamese Bryce u vybraných současných teorií

Zdroj: Vlastní shrnutí

Koncepce Alexise de Tocquevilla nejvíce předznamenává teorii Spirály mlčení od Elisabeth Noelle-Neumann (obr. 4). Ta ve své práci přejímá od Tocquevilla myšlenku strachu z izolace a snahu jedince odhalit, jaké je chování ostatních na základě pozorování svého okolí. Shodně s Tocquevillem Noelle-Neumann také vyzdvihuje konformní sílu veřejného mínění, jejímž následkem lidé upouští od vyslovení odlišného názoru. Walter Lippman ve shodě s Tocquevillem kriticky nahlíží na liberální pojetí veřejného mínění jakožto racionální formy vládnutí. Tocquevillem nastavený optimistický přístup k občanské společnosti, je možné nalézt v Sartoriho koncepci veřejného mínění, která chápe občanskou společnost jako záruku fungující demokracie.

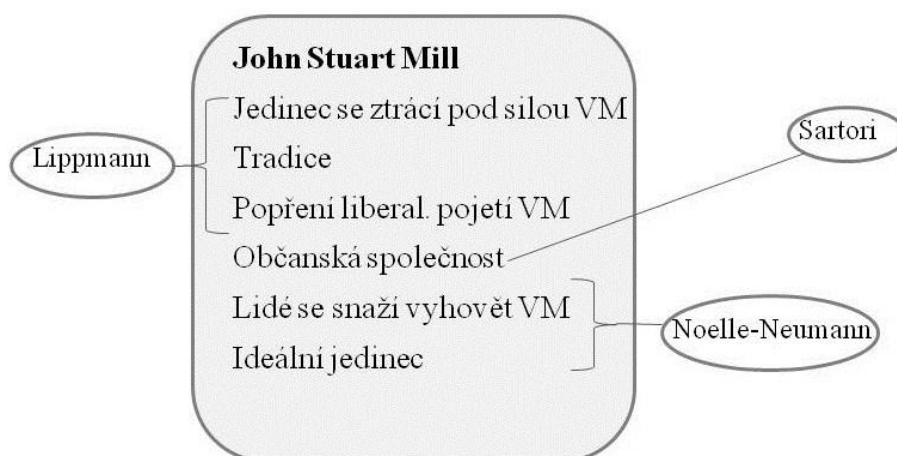
Obrázek 4 Prvky teorie Tocqueuillova u vybraných současných teorií

Zdroj: Vlastní shrnutí

John Stuart Mill ze studovaných teorií 20. století nejvíce předznamenává Lippmannovu koncepci veřejného mínění (obr. 5). Millovo pojetí tradice je předzvěstí Lippmannova pojmu stereotyp. Ve shodě s Millem Lippmann kritizuje liberální pojetí veřejného mínění, oba také upozorňují na ztrácející se význam jednotlivce. Noelle-Neumann shodně s Millem upozorňuje na konformní působení veřejného mínění a na snahu lidí mu ve svém chování vyhovět. Millovo pojetí ideálního jedince rezistentního vůči veřejnému mínění předznamenává pojem avantgardisté od Noelle-Neumann. Sartori shodně s Millem přistupuje k občanské společnosti jako k nejlepší obraně před silou veřejného mínění, jako k záruce fungující demokracie.

Obrázek 5 Prvky teorie Milla u vybraných současných teorií

Zdroj: Vlastní shrnutí

7. Závěr

Předkládaná diplomová práce se zabývala ranými teoriemi veřejného mínění myslitelů konce 19. století, konkrétně díly Alexise de Tocquevilla, Johna Stuarta Milla a Jamese Bryce. V první části diplomové práce byla předložena analýza, interpretace a komparace těchto tří teoretických badatelů. Ve druhé části byly nastíněny stopy a kontinuita jejich myšlenek v „modernějších“ teoriích veřejného mínění, konkrétně v koncepci veřejného mínění od Lippmanna, Teorii dvoustupňového toku od Katze a Lazarsfelda, teorii Spirála mlčení od Noelle-Neumann, Crespiho Procesuální teorii a Kaskádovém modelu veřejného mínění od Sartoriho. V práci byla u zmíněných autorů komparována tato témata: vymezení pojmu veřejného mínění, formování veřejného mínění a určení role jednotlivce, skupin a společnosti jako celku na jeho utváření a role medií, respektive tisku ve veřejném mínění.

Jak bylo ukázáno, ačkoli se všichni tři studovaní autoři ve svých koncepcích primárně nezabývají samotným veřejným míněním, neboť je vedlejším produktem jejich úvah o celospolečenských a politických změnách doby, můžeme o něm v jejich pracích nalézt poměrně ucelenou představu. Jejich koncepce se věnují ambivalentním pojetím veřejnosti. Veřejné mínění se v očích studovaných teoretiků, především Tocquevilla a Milla, stává potenciálním služebníkem většinové společnosti, buržoazie, které byla s počínající demokracií přidělována stále větší práva.

Bude-li ke komparaci všech tří autorů přistoupeno souhrnně, lze konstatovat, že Mill a Tocqueville mají ve svých teoriích k sobě velmi blízko, neboť Mill je pokračovatelem Tocquevilla, zatímco Bryce se již v mnohém odlišuje, což je zapříčiněno jak jeho kritickým pohledem na Tocquevilla, tak skutečností, že byl o generaci mladší.

Shrňme-li nejdůležitější myšlenky Tocquevillova pojetí veřejného mínění, pak je dle mého názoru potřeba především zdůraznit jeho zcela nový přístup k moci a síle veřejného mínění. Veřejné mínění v jeho očích neovládá pouze samotný politický systém, ale skrze tlak ke konformitě má potenci řídit i konání, popřípadě myšlenky jedinců ve společnosti. Tocqueville zasévá myšlenku duchovního vazalství a předkládá jednu z prvních podob symbolického násilí. Nejvýraznější stopy Tocquevillova pojetí veřejného mínění objevíme v díle Noelle-Neumann, která ve své teorii Spirála mlčení zdůrazňuje sílu strachu z izolace,

jakožto následek chování či vyjádření názoru v rozporu s veřejným míněním. Tocquevillový stopy vysledujeme také v Lippmannově skeptickém pohledu na liberální pojetí veřejného mínění.

John Sturat Mill ve svých úvahách o veřejném mínění navazuje na Tocquevilla. Zásadním přínosem jeho teorie je dle mého názoru rozpracování síly konformity, kterou ve svých dílech popisuje jako symbolické násilí v Bourdieuově duchu. Jeho veřejné mínění vládne mimo tradiční politologický pohled také duchovně skrze tradici. Ta je v Millově pojetí prakticky ztotožněna s tradičním pojetím ideologie. Millovy stopy lze nejlépe pozorovat v Lippmannově koncepci veřejného mínění.

Soudím, že Bryceovu koncepci veřejného mínění lze s úspěchem považovat již za takřka „moderní“ teorii. Novým prvkem, který do teorií veřejného mínění Bryce přináší, je dynamický přístup k veřejnému mínění. Veřejné mínění chápe jako proudy názorů, z nichž nakonec jeden převládne a ovládne ostatní. Ve svém díle již podrobněji rozpracovává popis procesu zrodu veřejného mínění a jako jeden z prvních teoretiků zahrnuje i jeho psychologickou rovinu. Bryceova koncepce by ve své podstatě velmi dobře obstála i v současné době, což dokazuje Crespiho Procesuální teorie, která z ní vychází a umocňuje její dynamiku. Bryceovy stopy lze však spatřit i u všech dalších zkoumaných teorií veřejného mínění z 20. století.

Pokud bychom se podívali na vývoj úvah o veřejném mínění, jehož prvopočátky přičítáme již 18. století, ukazuje se celá řada koncepcí, rozmanitých pojetí a interpretací veřejného mínění jako sociálního jevu. Ač je mezi teoriemi velké množství rozdílů a zcela opačných přístupů, je dle mého úsudku možné v jejich historickém vývoji vysledovat kontinuitu, jak se pokusila ukázat i předkládaná diplomová práce. Pozorovaná kontinuita mezi jednotlivými teoretiky vychází jak z přímé myšlenkové návaznosti autorů na myslitele z dob předcházejících, tak je zapříčiněna samotnou povahou veřejného mínění. Veřejné mínění jako sociální jev je již od samého počátku spojen s mnoha obtížnými a nejednoznačně zodpověditelnými otázkami. Každá generace teoretiků zabývajících se veřejným míněním je proto nucena se opětovně postavit před tyto otázky a navázat, kritizovat či obejít doposud předložené odpovědi. Při pohledu na kontinuitu úvah o veřejném mínění se nejen připomene a obnaží původní rozvaha v její surové podobě, ale osvětlí se rovněž skutečný přínos nových

autorů do teorií veřejného mínění. Takovýto přístup nás může inspirovat k novému pochopení studované problematiky.

Literatura a zdroje

- Aggarwal, Vir Bala. 2001. *Handbook Of Journalism And Mass Communication*. New Dilli (India): Concept Publishing Company.
- Baker, Michael John a kol. 1998. *Marketing: Managerial Foundation*. Hong Kong: Macmillan Education.
- Berger, P., Luckmann, T. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK.
- Bogart, Leo. 2004. „Im Memoriam.“ *Public Opinion Quarterly*, 68 (3): 487–488.
- Bourdieu, Piere. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- Bryce, James. 1926. *Moderní demokracie*. Díl I. Praha: Orbis.
- Bryce, James. 1927. *Moderní demokracie*. Díl II. Praha: Orbis.
- Bryce, James. 1995. *The American Commonwealth*. [online]. Indianapolis: Liberty Fund [cit. 14. 10. 2012]. Dostupné z: http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1850.
- Crespi, Irving. 1997. *Public Opinion Process : How the people speak*. New Jersey: Routledge.
- Český rozhlas. 2010. *Z Německa: Zemřela jedna z průkopnic průzkumů veřejného mínění Elisabeth Noelle-Neumann*. [online]. Praha: Český rozhlas. [cit. 1. 1. 2013]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/mozaika/neprehlednete/zprava/z-nemecka-zemrela-jedna-z-prukopnic-pruzkumu-verejneho-mineni-elisabeth-noelleneumann--726284>.
- DeFleur, Margaret. 1998. „James Bryce’s 19th-Century Theory of Public Opinion in the Conterporary Age of New Communications Technologies.“ *Mass Communication and Societ* 1(1): 63-84.
- Denham, B. 1998. „The Public Opinion Process: How the People Speak. by Irving Crespi.“ *Journalism & Mass Communication Educator*; 52(4):88-90.
- Durkheim, Emile. 1969. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Vysoká škola politická ÚV KSČ.
- Encyklopaedie Britanica. 2012. *Tocqueivlle, Alexis Henri Charles Maurice Clerel*. [online]. Encyklopeaidie Britanica. [cit. 2. 3. 2013]. Dostupné z: http://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Tocqueville,_Alexis_Henri_Charles_Maurice_Clerel,_Comte_de.

- Encyclopaedia Britannica. 2013. *Paul Felix Lazarsfeld*. [online]. Encyklopeaidie Britannica. [cit. 4. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/333207/Paul-Felix-Lazarsfeld>.
- Geer, John Gray. 2004. *Public Opinion and Polling Around the World: A Historical Encyclopedia*. Santa Brabara: ABC-CLIO.
- Giddens, Anthony. 2010. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Giovanisartori. 2013. *Biography of Giovanni Sartori* [online]. Digital Solution. [cit. 5. 3. 2013]. Dostupné z: http://www.giovanisartori.it/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=5.
- Glasser, Theodore, Salmon, Charles. 1995. *Public opinion and communication of consent*. [online]. New York: Quilfort Press [cit. 14. 10. 2005]. Dostupné z: <http://books.google.cz/books?id=oh1AHt9dc8gC&printsec=frontcover#v=onepage&q=mill&f=false>.
- Glyn, C. 1998. „Book Review The Public Opinion Process.” *International Journal of Public Opinion Research* 10(1): 83-85.
- Griffin, E. 2012. *A First Look at Communication Theory*. [online] New York: McGraw-Hill. [cit. 1. 2. 2013] Dostupné z: <http://www.afirstlook.com/book>.
- Habermas, Jürgen. 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia.
- Italianalibri. 2008. *Giovanni Sartori (1924)*. [online] Milano: Italianalibri. [cit. 1. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.italialibri.net/autori/?GiovanniSartori&id=165>.
- Jelínek, Tomáš. 2009. *John Stuart Mill v českém prostředí*. Brno. Bakalářská práce (Bc.). Masarykova univerzita, Historický ústav.
- Johannes Gutenberg Universität. 2013. *Elisabeth Noelle-Neumann*. [online] Mainz: Johannes Gutenberg Universität. [cit. 1. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.ifp.uni-mainz.de/481.php>.
- Jung, Richard. 2002. „Teoretické pojetí veřejnosti, veřejného mínění a role výzkumů mínění.“ Pp. 1-31 in Rendlová, E., Lebeda. *Výzkumy veřejného mínění – teoretické souvislosti a praktická aplikace*. [online] Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. [cit. 15. 4. 2013] Dostupné z:

http://www.richardjung.cz/Teoreticke_pojeti_verejnosti_verejneho_mineni_a_role_vyzkumu_mineni.pdf.

Kagay, Michael. 2004. „Irving Crespi, 77, Poll Expert Long Associated With Gallup.“ *The New York Times* [online]. [cit. 27. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2004/03/23/business/irving-crespi-77-poll-expert-long-associated-with-gallup.html>.

Katz, E., Lazarsfeld, P. 1966. *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*. New York: The Free Press.

Keller, Jan. 2007. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON.

Klimov, B. 2003. *From 'Sustainability' Frame To 'Nationalist' Master Frame: The Case with the Bulgarian Anti and Pro Nuclear Social Movements-Economic and Political Implications*. Budapest: Central European University.

Korzi, M. 2000. „Lapsed Memory? The Roots of American Public Opinion Research.“ *Polity* 33(1): 49-75.

Lazarsfeld, Paul F. 1957. „Public Opinion and the Classical Tradition.“ *The Public Opinion Quarterly*, 21(1): 39-53.

Lippmann, Walter, 1931. The Press and Public Opinion. *Public Opinion Quarterly* 46(2): 161-170.

Lippmann, Walter. 2007. *Public Opinion*. Minneapolis (Minnesota): Filiquarian Publishing.

Maletz, Donald J. 2002. „Tocqueville's Tyranny of the Majority Reconsidered.“ *The Journal of Politics* 64(3): 741-763.

McCombs, M. E., and D. L. Shaw. 1972. „The Agenda-Setting Function of Mass Media.“ *Public Opinion Quarterly*, 36:176-187.

McQuail, Denis. 2007. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.

McQuail, D., Windahl, S. 1993. *Communication models for the study of mass communications*. New York: Longman.

Mill, John Stuart. 1913a. *O svobodě*. Praha: J. Otto.

Mill, John Stuart. 1913b. *O svobodě*. II. Praha: J. Otto.

- Mill, John Stuart. 1977. „The Collected Works of John Stuart Mill.“ Volume XIX in Robinson, John M. *Essays on Politics and Society Part II*. Toronto: University of Toronto Press.
- Mill, John Stuart. 2001. *O politickej slobode*. Bratislava: Kalligram.
- Mill, John Stuart. 1992. *Úvahy o vládě ústavní*. Praha: Svoboda.
- Noelle-Neumann, Elisabeth. 1974. „The Spiral of Silence A Theory of Public Opinion.“ *Journal of Communication* 24(2): 43–51.
- Noelle-Neumann, Elisabeth. 1980. *Die Schweigespirale. Öffentliche Meinung – unsere soziale Haut*. Frankfurt am Main: Ullstein.
- Noelle-Neumann, Elisabeth. 1984. *The Spiral of Silence Public Opinion--Our Social Skin*. Chicago: University of Chicago.
- Ogden, Rollo. 1912. „Journalism and Public Opinion.“ *Proceedings of the American Political Science Association* 1(9): 194-200.
- Pappé, H. O. 1964. „Mill and Tocqueville.“ In: *Journal of the History of Ideas* 25(2): 217-234.
- Pennsylvania University. 2010. *Elihu Katz, Ph.D.* [online] Philadelphia: Pennsylvania University. [cit. 16. 2. 2013] Dostupné z: <http://www.asc.upenn.edu/faculty/Faculty-Bio.aspx?id=118>.
- Peters, John. 1995. „Historical tension in the concept of public opinion in Glasser.“ Pp. 3-32 in Theodore, Salmon, Charles. *Public opinion and communication of consent*. New York: Guilford Press.
- Qualter, Terence. 1960. „Mill disciple Tocqueville.“ *The Western Political Quarterly* 13(4): s. 880-889.
- Robbins, Keith. 1972. „History and Politics: The Career of James Bryce.“ *Journal of Contemporary History* 7(3): 37-52.
- Sartori, Giovanni. 1993. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, s. 512.
- Schuman, H. 1998. „The Public Opinion Process: How the People Speak. by Irving Crespi.“ *The Public Opinion Quarterly* 62(3): 431-433.

Splichal, Slavko. 1999. *Public Opinion: Developments and Controversies in the 20th Century*. Lanham (Maryland): Rowman & Littlefield.

Sojo, Carlos. 2011. *The State under scrutiny: Public opinion, Stateness and government performance in Latin America*. Chile: United Nation

Steinberg, Sheila. 2007. *An Introduction to Communication Studies*. South Afrika: Juta and Company.

Šubrt, Jiří a kol. 1998. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: teorie a výzkum*. Praha: Karolinum.

Šubrt, Jiří a kol. 1998a. „Veřejné mínění v sociálně-historickém pohledu.“ Pp. 9-24 in Šubrt, Jiří a kol. 1998. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: teorie a výzkum*. Praha: Karolinum.

Šubrt, Jiří a kol. 1998b. „Mínění a postoje.“ Pp. 25-35 in Šubrt, Jiří a kol. 1998. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: teorie a výzkum*. Praha: Karolinum.

Šubrt, Jiří a kol. 1998c. „Spirála mlčení.“ Pp. 36-41 in Šubrt, Jiří (eds.). *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: teorie a výzkum*. Praha: Karolinum.

Spartacus Educacional. 2012. *Walter Lippmann*. [online]. Spartacus Educacional. [cit. 15. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/USAlippmann.htm>.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2007. *John Stuart Mill*. [online]. Toronto: Stanford Encyclopedia of Philosophy. [cit. 4. 4. 2013]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/mill/#Lif>.

Tocqueville, Alexis de. 1848. *De la Démocratie en Amérique*. [online]. Paris: Pagnerre. [cit. 15. 11. 2012]. Dostupné z: http://files.libertyfund.org/files/1205/0712-02_Bk.pdf.

Tocqueville, Alexis de. 1992. *Demokracie v Americe*. Praha: Academia.

Tocqueville, Alexis de. 2003. *Starý režim a revoluce*. Praha: Academia.

Višňovský, Emil, 2001. „Doslov“ Pp. 167-175 in Mill, John Stuart. 2001. *O politické slobode*. Bratislava: Kalligram.

Wilson, Francis. 1939. „James Bryce on Public Opinion: Fifty Years Later.“ *The Public Opinion Quarterly* 3(3): 420-435.

Zakaras, Alex. 2009. *Individuality and Mass Democracy: Mill, Emerson, and the Burdens of Citizenship*. [online]. Oxford: University Press. [cit. 16. 11. 2012]. Dostupné z:

http://books.google.cz/books?id=YtqCka37IRAC&pg=PP9&lpg=PP9&dq=Individuality+and+Mass+Democracy:+Mill,+Emerson&source=bl&ots=jMW3q6PfS4&sig=CazcGHAnVEEpKYi4Os3_Xoi8UY&hl=en&sa=X&ei=hrWsUIDCGM_otQaVwIG4Aw&ved=0CEEQ6AEwBg#v=onepage&q=mill&f=false.

Zbořil, Zdeněk. 1998. „Veřejné mínění a politická kultura.“ Pp. 42-58 in Šubrt, Jiří (eds.). *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: teorie a výzkum*. Praha: Karolinum.

Seznam příloh

Příloha 1 Životopisy autorů	93
Příloha 2 Teorie dvoustupňového toku Katze a Lazarsfelda.....	100
Příloha 3 Crespiho Procesuální teorie.....	100

Příloha 1 Životopisy autorů⁷³

Vikomt James Bryce⁷⁴

James Bryce, britský akademik, historik, právník a liberální politik, se narodil 10. května 1838 v Irsku v Belfastu jako prvorozený syn středoškolského profesora Jamese Bryce a jeho ženy Margaret Bryceové. Krátce po jeho narození se Bryceova rodina odstěhovala do Skotska, města Glasgow. James Bryce zde nejprve navštěvoval střední školu a poté nastoupil i na školu vysokou. Již od počátku svého studia vykazoval Bryce velké studijní schopnosti a dosáhl mnoha úspěchů - obdržel například cenu za latinská a řecká studia.

V roce 1862 nastoupil na univerzitu v Oxfordu. I na Oxfordu ukázal své vynikající studentské schopnosti a obdržel několik cen. Během svého studia na Oxfordu napsal knihu *The Holy of Roman Empire*, která se zabývala studiem změn společenských institucí během vlád křesťanských panovníků v Evropě.

Po získání vysokoškolského vzdělání se Bryce odstěhoval do Londýna, kde pracoval několik let jako advokát. V Londýně se postupně seznamoval s řadou vlivných osob a také poznal skutečné fungování politiky. Ve svých třiceti letech byl již vysoce uznávaným intelektuálem a vrátil se na Oxfordskou univerzitu jako učitel občanského práva, které zde poté učil přes dvacet let.

James Bryce byl také politicky činný, v letech 1880-1907 byl členem Liberální strany a zastával funkce v několika vládách. Ve svém pozdním věku 69 let (v roce 1907) se stal velvyslancem ve Spojených státech amerických. Během šesti let strávených v této zemi se stal velmi populárním jak u občanů, tak ve Washingtonu. Postupně poznával a studoval Ameriku s jejím životním způsobem, kulturou, politickým systémem a i s jejími problémy a výhodami. Výsledkem jeho poznání byla studie *The American Commonwealth* a později také jeho poslední práce - kniha *Modern Democracies*, ve které analyzuje moderní demokracie, zabývá se jejich charakteristickými prvky a načrtává jejich budoucí vývoj.

⁷³ Řazeno abecedně.

⁷⁴ Životopis čerpán z [DeFleur 1998: 65-66] a z [Robbins 1972: 37-52].

Po svém návratu v roce 1913 získává titul vikomta a je ustanoven jako zástupce v Haagském tribunálu. V roce 1921 ve Sněmovně lordů obhájí smlouvu svobodného Irsku.

James Bryce umírá o rok později v roce 1922 ve Velké Británii

Irving Crespi⁷⁵

Irving Crespi, americký sociolog zabývající se veřejným míněním jak teoreticky tak prakticky, profesor a také výzkumník trhu a dlouholetý spolupracovník Gallupovy Organizace, se narodil 8. května roku 1926 v Brooklynu. Své vysokoškolské studium zakončil na Státní Univerzitě v Iowa a doktorát získal na The New School ze sociálního výzkumu. Během korejské války sloužil ve zpravodajské jednotce amerického letectva. V roce 1956 začal pracovat jako výzkumník pro Gallupovu organizaci. Během svého života se zabýval i marketingovým výzkumem. Byl konzultantem pro New York Times v oblasti veřejného mínění v letech 1982-83. Zemřel roku 2004 doma v Princetownu.

Elihu Katz⁷⁶

Elihu Katz, americký a izraelský sociolog, se narodil v roce 1926 v New Yorku. Ve své vědecké práci se věnuje funkcím a účinkům médií v různých sociálních systémech, šíření myšlenek a inovací a také veřejnému mínění.

Katz je profesorem na Annabert School for Communication pensylvánské univerzity, a také emeritním profesorem hebrejské univerzity v Jeruzalémě (Hebrew University of Jerusalem) a předsedou vědecké rady Guttmanova ústavu pro aplikovaný sociální výzkum (Guttman Institute of Applied Social Research)

Jeho první kniha, kterou vydal spolu s Lazarsfeldem, „Personal Influence“ se stala jednou z nejvlivnějších děl v oblasti veřejného mínění.

⁷⁵ Životopis čerpán z: [Kagay, 2004] a z [Bogart 2004].

⁷⁶ Životopis čerpán z: Pennsylvania University (<http://www.asc.upenn.edu/faculty/Faculty-Bio.aspx?id=118>).

Paul Felix Lazarsfeld⁷⁷

Paul Felix Lazarsfeld, americký sociolog rakouského původu, se narodil 13. února 1901 ve Vídni. Na vídeňské univerzitě studoval aplikovanou matematiku a věnoval se také aplikované psychologii. V roce 1925 získal doktorát z matematiky. V letech 1929-33 působil jako docent aplikované psychologie. Jeho první ženou byla Marie Jahodová, doktorandka psychologie; roku 1930 se jim narodila dcera Franziska.

V roce 1929 založil institut pro aplikovanou psychologii, který se orientoval na hospodářskou psychologii. Jeho práci částečně financovala Rockefellerova nadace. Díky jejímu grantu se mu podařilo v roce 1933 odjet do Spojených států. Svůj roční pobyt si prodloužil a s nástupem fašismu, nakonec ve Spojených státech zůstal. V roce 1934 se rozvedl se svou první ženou.

Lazarsfeld zpočátku pracoval na rozboru dotazníků o volbě povolání. V roce 1937 založil na princetonké univerzitě středisko zabývající se rádiovým výzkumem (Office of Radio Project) a v letech 1937-40 ho také řídil. Poté bylo přestěhováno do kolumbijské univerzity. Postupně se středisko zabývalo širšími tématy a bylo přejmenováno na Středisko aplikovaného sociálního výzkumu (The Bureau of Applied Social Research). Lazarsfeld byl vedoucím střediska do roku 1950. Byl jmenován profesorem sociologické sekce na kolumbijské univerzitě.

Lazarsfeld se během svého života věnoval velkému množství výzkumů. Především se věnoval odhalení dopadu rádia a tiskových médií na preference a hlasování Američanů pomocí statistických metod.

Zemřel 30. srpna 1976 v New Yorku.

Walter Lippmann⁷⁸

Walter Lippmann, americký novinář, spisovatel a politický komentátor, se narodil 23. září roku 1889 v New Yorku ve významné německé židovské rodině. Jeho otec byl

⁷⁷ Životopis čerpán z: Encyclopaedia Britannica (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/333207/Paul-Felix-Lazarsfeld>).

⁷⁸ Životopis čerpán z Spartacus Educional Webside (<http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/USALippmann.htm>).

realitní makléř a vlastnil oděvní továrnu. V dětství navštěvoval soukromou školu a prázdniny často trávil v Evropě. Pro vysokoškolské studium si vybral Harvard. Po ukončení studia se rozhodl stát novinářem. Je považován za jednoho z nejvlivnějších politických komentátorů dvacátého století. Ve své práci se zabýval veřejným míněním a jako jeden z prvních poukázal na rozdíl mezi skutečným světem a tím, co lidé vnímají ve své mysli. Jeho teorie veřejného mínění byla popsána především v knihách *Public Opinion* (1922) a *Phantom Public* (1925). Postupně Lippmann pracoval jako novinář, editor, výzkumník a politický filosof. Získal Pulitzerovu cenu za sloupek *Today and Tomorrow* (1958), za interview s prezidentem Chruščovem (1962) a prezidentskou medaili za svobodu (1964). Zemřel v prosinci roku 1974 v New Yorku.

John Stuart Mill⁷⁹

John Stuart Mill byl nejstarším synem (z devíti dětí) skotského filosofa, historika a ekonoma Jamese Milla a Harret Burrow. Narodil se 20. května 1805 v Londýně. John byl od útlého dětství vyučován svým otcem s pomocí Jeremy Benthamu a Francise Place. Jeremy Bentham byl přítelem rodiny a pomáhal jí i finančně.

Mill byl vychováván velmi přísně a vůbec se nestýkal s dětmi stejného věku. Jako velmi inteligentní dítě se již od tří let učil řečtinu a velmi rychle ji ovládl. Postupně se v dětství seznamoval se všemi velkými filozofy. Ve svých čtrnácti letech prakticky dokončil své vzdělání. Poté cestoval spolu s Benthamem do Francie, kterou si zamiloval. Zde se také setkával postupně s mnoha velkými mysliteli tehdejší doby - s Augustem Comtem, Saint Simonem, později také Tocquevillem.

Ve svých dvaceti letech se psychicky zhroutil. Příčinou byla příliš vypjatá výchova a nedostatek lásky, kterou neprožil během dětství. V této době začíná pochybovat o výchově svého otce a stejně tak o jistotě utilitaristického učení.

Mill odmítl studovat na Oxfordě i na Cambridgy a raději se stejně jako jeho otec zapojil do Východoindické společnosti, kde byl vrchním inspektorem pro korespondenci, a navštěvoval University College v Londýně. Nový elán do něj vložily až revoluční události ve Francii roku 1830. V této době také poprvé potkává svou budoucí ženu, zatím ještě

⁷⁹ Životopis čerpán z: [Jelínek 2009: 9] a z Stanford Encyclopedia of Philosophy (<http://plato.stanford.edu/entries/mill/#Lif>) a z [Višňovský 2001: 167-175].

vdanou, Harriet Taylorovou. Mill se s ní oženil až v roce 1851 po 21 let intimního vztahu. Jejich vztah musel počkat na smrt jejího prvního muže. Taylorová velmi výrazně ovlivňovala myšlenky a dílo Milla. Roku 1843 vydává Mill svou knihu *Systém logiky*, 1848 *Zásady politické ekonomie*. Taylorová zemřela v roce 1858 po pouhých 7 letech jejich společného manželství na plicní embolii.

Téhož roku 1858 také zaniká Východoindická společnost a Mill se začíná plně věnovat domácí politice a psaní svých hlavních spisů. V roce 1859 vychází dílo, na kterém dlouhá léta pracoval se svou ženou *O svobodě*, 1861 vychází jeho dílo *Úvahy o vládě ústavní*, 1869 *Poddanství žen*.

V letech 1865-1868 se stal Mill rektorem univerzity St Andrews. Ve stejné době v letech 1865-8, se stal členem parlamentu za město Westminster. Během svého působení obhajoval zmírnění zatěžování Irska. V roce 1866 jako první člověk v historii parlamentu obhajoval právo žen volit. Mill byl také tvrdým zastáncem sociálních reforem – založení odborů a zemědělských družstev. Volal po mnoha reformách parlamentu, především rozšíření volebního práva.

Poslední léta prožil ve svém domku v Avignonu. John Stuart Mill zemřel v roce 1873 na růži v Avignonu ve Francii. Zde byl také pohřben vedle své manželky.

Elisabeth Noelle-Neumann⁸⁰

Elisabeth Noelle-Neumann, německá politoložka a socioložka, se narodila 19. prosince 1916 v Berlíně jako druhorozené dítě právníka Ernsta Noella, který byl zakladatelem Tobisovy filmové společnosti. Studovala historii, filosofii, žurnalistiku a amerikanistiku na univerzitách v Mnichově, Berlíně, Königsbergu a v Missouri. Doktorát z filosofie získala v roce 1940 v Berlíně. Během třicátých let pracovala Noelle-Neumann jako novinářka. Ač tvrdí, že se snažila být od nacismu co nejdál a dělala vždy to nenutnější, byla členkou pracovní skupiny nacionálně-socialistických studentek a přispívala do časopisu *Das Reich*. Po návratu ze Spojených států amerických se v roce 1947 rozhodla se svým mužem novinářem Erichem Peterem Neumannem založit institut pro výzkum veřejného mínění. Ten se stal během let velmi významným subjektem v oblasti výzkumu veřejného mínění,

⁸⁰ Životopis je čerpán z: Johannes Gutenberg Universität (<http://www.ifp.uni-mainz.de/481.php>) a Českého rozhlasu (<http://www.rozhlas.cz/mozaika/neprehlednete/zprava/z-nemecka-zemrela-jedna-z-prukopnic-pruzkumu-verejneho-mineni-elisabeth-noelleneumann--726284>).

především pak v předvolebních výzkumech. Noelle-Neumann se stala jednou z průkopnic demoskopie, tedy výzkumu veřejného mínění v oblasti politiky, ekonomiky, kultury či trhu. V roce 1964 byla díky podpoře svého přítele Helmuta Kohla jmenována profesorkou na univerzitě v Mainzu, kde založila institut žurnalistiky. Její nejznámější teorií je Spirála mlčení, která byla podrobně popsána v díle *Die Schweigespirale: Öffentliche Meinung - Unsere Soziale Haut* z roku 1980. Během svého života byla poradkyní Konrada Adenauera a Ludwiga Erharda. Zemřela 25. 3. 2010 v 93 letech ve svém domě v Allensbachu.

Giovanni Sartori⁸¹

Giovanni Sartori, italský politolog, filosof a teoretik demokracie, se narodil 13. května roku 1924 ve Florencii v Itálii. Zde v roce 1946 absolvoval z politických a sociální věd a později vyučoval sociologii, moderní filosofii a politologii. V letech 1950-56 se věnoval klasické filosofii (Hegel, Marx, Kant), od let šedesátých se zaměřuje na demokratický systém, politické strany a proudy. V současné době je emeritním profesorem na univerzitě ve Florencii a emeritním profesorem humanitních věd na Kolumbijské univerzitě. Pravidelně přispívá do italských novin Corriere della Sera.

Alexis de Tocqueville⁸²

Alexis-Charles-Henri Clérel de Tocqueville, francouzský politický myslitel a historik se sociologickou orientací, se narodil 25. července 1805 jako syn Hervého de Tocquevilla z normandské šlechty. Jeho rodičům hrozilo, že budou popraveni, ale zachránil je pád Rebespiera.

Během období bourbonské restaurace se stává jeho otec prefektem v Métách, zde také Tocqueville studuje gymnázium. Poté nastupuje na studium práv v Paříži. V roce 1827 je jmenován prefektem v Seine-et-Oisé a nastupuje tak na cestu svého otce, jenž byl také

⁸¹ Životopis čerpán z giovannisartori.it (http://www.giovannisartori.it/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=5) a z italianalibri.net (<http://www.italialibri.net/autori/?GiovanniSartori&id=165>).

⁸² Životopis čerpán z [Tocqueville 2003: 289-290] a Encyklopaedie Brytanica (http://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Tocqueville,_Alexis_Henri_Charles_Maurice_Clerel,_Comte_de).

vysokým státním úředníkem. Posléze je jmenovaný francouzským pairem (členem horní sněmovny) a soudcem-auditorem ve Versailles.

Po červencové revoluci nastupuje vláda „buržoazního monarchy“ Ludvíka Filipa Orleánského a Tocqueville tak v roce 1830 skládá přísahu novému režimu. Protože nastalá politická situace není nejklidnější, rozhoduje se odjet do Spojených států a studovat vězeňský systém.

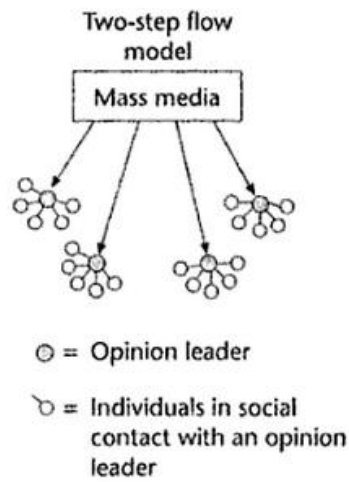
Na základě své cesty píše v následujících letech spis *O vězeňském systému ve Spojených státech a jeho aplikaci ve Francii* 1833 a dvousvazkovou *Demokracii v Americe* 1835. V těchto letech cestuje po Anglii a Irsku. V říjnu roku 1835 se žení s Angličankou Marií Mottleyovou. Následující rok publikuje esej Sociální a politický stav Francie před rokem 1789 a po něm.

Po neúspěšném pokusu je v roce 1839 zvolen poslancem v obvodu Valogne. V této funkci vypracoval několik důležitých zpráv: 1839 o zrušení otroctví, 1843 o reformě vězeňství, 1847 o situaci v Alžírsku. V roce 1840 vydává další dva svazky *Demokracie v Americe*. V letech 1841-46 podnikne dvakrát cestu do Alžírsku.

Po revoluci 1848 vzniká druhá republika (1848-1852) pod prezidenstvím Ludvíka Napoleona Bonaparta. Tocqueville se stává roku 1849 ministrem zahraničí.

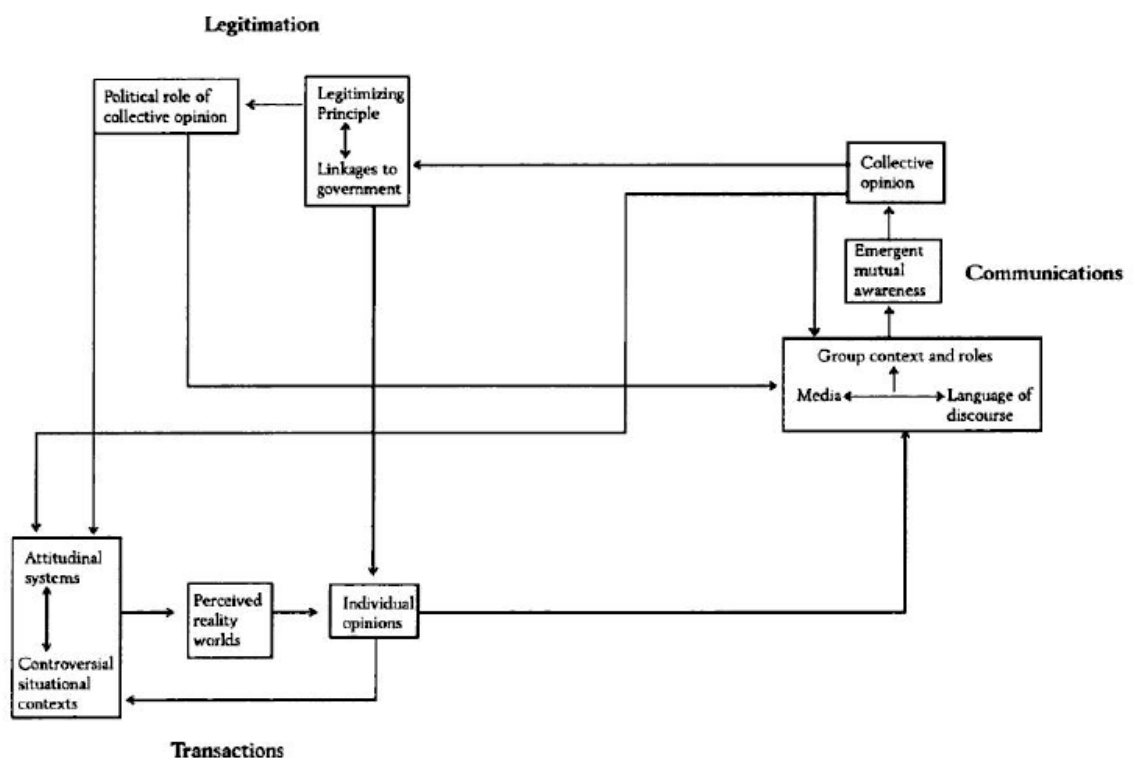
V roce 1851 protestuje proti převratu Ludvíka-Napoleona a odchází z veřejného života. V roce 1856 dokončil práci *Starý režim a revoluce*. Roku 1859 umírá v Cannes na tuberkulózu.

Příloha 2 Teorie dvoustupňového toku Katze a Lazarsfelda

Zdroj: [McQuail 1993: 62]

Příloha 3 Crespiho Procesuální teorie

Zdroj: [Crespi 1997: 3]